

Tartu Ülikool
Usuteaduskond
Praktilise usuteaduse õppetool

Marge Tasur

**Usuõpetuse diskursus(ed) 1923. aasta üleriigilistes
Eesti päevalehtedes Postimees ja Päewaleht**

Magistritöö

Juhendaja: dr. theol. Olga Schihalejev

Tartu, 2014

SISUKORD

SISUKORD.....	2
SISSEJUHATUS	3
TÖÖ VAJALIKKUSE PÕHJENDUS	3
TÖÖ EESMÄRK JA UURIMISPROBLEEM.....	4
TÖÖ STRUKTUUR	5
I TEOREETILISED ALUSED	6
1.1. 1923. aasta käsitlused usuõpetusest	6
1.2. Usuõpetus enne rahvahääletust	7
1.3. Usuõpetus rahvahääletusel	8
1.4. Usuõpetuse sisulised käsitlused	8
1.5. Postimehe ja Päewalehe roll 1923. aastal	11
1.5.1. Postimees	11
1.5.2. Päewaleht	13
1.5.2. Ajakirjanduse ühiskondlik ja poliitiline roll	13
1.5.4. Žanrilised eripärad	14
1.6. Kirjutajate roll ühiskonnas	15
II UURIMISMEETOD JA VALIM.....	18
2.1. Diskursusanalüüsi meetod.....	19
2.2. Norman Fairclough'i tekstianalüüsi meetod	20
2.3. Tekstianalüüsi punktide kirjeldus	21
2.4. Teksti tõlgendamine.....	28
III TEKSTIDE KIRJELDUS JA ANALÜÜS.....	30
3.1. Enne rahvahääletust ilmunud artiklid	30
3.2. Rahvahääletuse ajal ilmunud artiklid.....	62
3.3. Pärast rahvahääletust ilmunud lood	72
IV TULEMUSED	93
1.1. Ajalehes sõna võtnud isikud ja nende loodud kujutuspilt usuõpetusest	93
1.2. Usuõpetuse kajastused 1923. a Postimehes ja Päewalehes	97
1.3. Erinevused kahe päevalehe diskursustes.....	98
V KOKKUVÕTE.....	99
BIBLOGRAAFIA	102
SUMMARY	107

SISSEJUHATUS

17.–19. veebruaril 1923. aastal leidis Eestis aset usuõpetuse referendum. Ülekaalukalt otsustati õppeaine kooli õppekavva lülitamise poolt. Usuõpetuse referendumiga seotud protsessid leidsid toonases trükimeedias laialdast kajastust. Antud uurimuses keskendun kahes üle-eestilises päevalehes Postimees ja Päewaleht ilmunud usuõpetuse teemalistele artiklitele.

Käesolevas töös analüüsin lähemalt 20 usuõpetuse teemalist artiklit referendumile eelnenud ja järgnenud ajal. Töö eesmärk on välja tuua, kuidas kajastati usuõpetust toonastes lehtedes, kes olid põhilised kirjutajad ja missuguse pildi nad õppeainest oma tekstides löid.

Töös kasutan tekstide analüüsimiseks Norman Fairclough'i diskursusanalüüsimeetodit. Toetudes Fairclough'i kriitilise diskursusanalüüsi meetodile toon tekstidest välja avalikud ja varjatud hoiakud ning suhtumise usuõpetusse. Keelekasutust, grammatikat ja tekstistruktuuri analüüsidest püüan välja tuua autori mõju lugejale.

Lehe artikleid uurin lõikude kaupa. Toon välja, kuidas konstrueeritakse sotsiaalne tegelikkus – osalejate vahelised suhted ja roll ning kuidas kujuneb usuõpetusest võitlus.

TÖÖ VAJALIKKUSE PÕHJENDUS

Uuritavaks ajavahemikuks on jaanuar–märts 1923. a. Uurin usuõpetuse diskursuseid kahes Eesti päevalehes 1923. a referendumieel, ajal ning pärast seda. Mõlemad uuringu aluseks olevad lehed on üleriigilised, aga Postimees oli toona poliitiline (partei) väljaanne. Töös keskendun sellele, kes, kunas ja kuidas võtsid ajaleheveergudel sõna; millise kujutluspildi löid kirjutajad usuõpetusest üleriigilistes lehtedes.

Usuõpetuse ajalooline temaatika ajalehe veergudel on suhteliselt läbiuurimata valdkond. Referendum on leidnud kajastust Pille Valgu 1994. a magistritöös, kus Valk käsitleb usuõpetuse olukorda Eesti koolides aastatel 1918–1940. Töö keskendub kogu iseseisvusperioodile. Vaadeldakse usuõpetuse sisu, seadusandluse kujunemist, õppekavu, õpikuid, metoodikat ja õpetamist koolis. Ülevaatlikult käsitletakse usuõpetust enne ja pärast rahvahääletust. Lisaks antakse ülevaade rahvahääletusest usuõpetuse küsimuses. Valk küll osutab teema käsitlemisele omaaegsetes ajalehtedes, kuid süsteemselt ta neid oma uurimuses ei käsitle.

Ajakirjandus oli toona märkimisväärseim avaliku arvamuse kujundaja. Lehtedes kirjutasid erinevate valdkondade inimesed. Paljud tolleaegsed riigitegelased, poliitikud ja diplomaadid olid tuntuks saanud ennekõike ajakirjanikena. Leian, et ajalehe veergudel kirjutatu on vähe uuritud materjal, mis loob toonasest olukorrast sotsiaalset ja ühiskondlikku tegelikkust läbi kirjutaja ja lugeja pilgu.

TÖÖ EESMÄRK JA UURIMISPROBLEEM

Käesoleva uurimuse eesmärk on anda ülevaade usuõpetuse ajaloolisest käsitlusest. Pille Valk on käsitlenud esimest iseseisvusperioodi kui üht heledat laiku Eesti kooli ajaloos. Antud uurimus püüab seda tühimikku täita 1923. aasta usuõpetuse referendumi käsitlustega Postimehe ja Päewalehe veergudel.

Ajalehe artiklite süsteemseks käsitluseks olen püstitanud järgmised küsimused:

1. Kes on enam sõna võtnud isikud ja missuguse kuvandi nad usuõpetusest loovad?
2. Kuidas on 1923. a Postimehes ja Päewalehes kajastatud usuõpetuse temaatikat?
3. Mil määral erinevad kahe päevalehe usuõpetuse diskursused?

TÖÖ STRUKTUUR

Käesoleval tööil on neli osa. Magistritöö esimeses peatükis on esitatud uurimuse teoreetilised alused. Keskendun 1923. a usuõpetuse käsitlustele. Toon välja, missugune oli valitsev olukord, mis viis referendumini. Teiseks vaatlen kahe päevalehe rolli toonases Eesti ühiskonnas. Milline oli lehtede vastutus ja missugust infot need edastasid. Lisaks toon välja kõige enam kirjutatud isikute tähtsuse ja rolli usuõpetuse küsimuses. See aitab edasises analüüsis paremini mõista kirjutaja esitatud seisukohti ning märgata ideoloogiliselt kallutatud sõnumit.

Teises peatükis kirjeldan magistritöö uurimismeetodit ja valimi moodustamist. Toon välja Norman Fairclough'i kriitilise tekstianalüüsi kümne küsimuse mudeli, ja kirjeldan, kuidas Fairclough selgitab tekstide tõlgendamise protsessi.

Kolmandas peatükis kirjeldan ja analüüsin valitud artikleid lõikude kaupa. Esitan kirjeldavad näiteid, kuidas autor usuõpetusest kirjutab. Lähtuvalt Fairclough'i mudelist vaatlen artiklite sõnavara, grammatikat ja suuremaid struktuure.

Neljandas peatükis võtan kokku analüüsi tulemused ja püüan leida vastused püstitatud uurimisküsimustele.

I TEOREETILISED ALUSED

Järgnevas peatükis annan ülevaate 1923. aasta usuõpetuse olukorrast. Lisaks vaatlen, milline oli Päewalehe ja Postimehe ning kirjutajate ühiskondlik roll.

1.1. 1923. aasta käsitlused usuõpetusest

1923. aasta referendumi melus oli usuõpetuse küsimus aktuaalne teema nii valitsuses kui kodanike seas. Teema üle arutleti ajalehe veergudel, kõnekoosolekutel, õpetajate ja rahva hulgas. Sel ajal ilmusid nii mõnedki usuõpetuse sisu ja õppeaine vajadust koolis selgitavad kirjutised.

Pille Valk kirjutab, et koosolekutel esitatud pikemad ja sisukamad sõnavõtted ilmusid ka raamatutena. Nende hulgas võib nimetada 1923. aastal ilmunud Jüri Annussoni „Kool ja usuõpetus“ ning Ants Roosi „Kas usuõpetus või mitte“. (Valk 1997:30) Need raamatud on antud uurimustöös leidnud allikatena kasutust. Postimehe ja Päewalehe artiklite analüüsi põhjal nähtub kirjutajate pooldav suhtumine õppeainesse. Seevastu Annusson ja Roos selgitavad oma raamatutes, miks ei ole kooli usuõpetust vaja (Valk 1997:30). Antud töö puhul on kõnealuste allikate kasutamine hädavajalik, sest ajalehe artiklites vastanduti Jüri Annussoni seisukohtadele. Jaan Lattiku artiklis „Wõitlus on käimas“ viitab Lattik kunagisele haridusministrile, kirjeldades teda koolist jõulukuuse väljaviskajana (Päewaleht 13.01.1923). Oma mälestuste raamatus „Teekond läbi öö“ kirjutab Lattik, et tööerakonnast moodustatud valitsuse haridusministrina tegutses Jüri Annusson, kes oli üks kibedamaid usuõpetuse vastaseid. Tema oli isegi selle vastu, et koolimajas süüdati jõulupuid. (Lattik 1950:233)

Lisaks koosolekute sõnavõttude kirjapanekutele leidis teema laialdast kajastust ajaleheveergudel. Jälgides artikleid saab anda süsteemse ülevaate 1923. aasta referendumist. Valk toob välja, et ajakirjanduses avaldati aktiivselt arvamusi

ja seisukohti. Liialdamata võib öelda, et eesseisvat rahvahääletust kajastati peaaegu igas väljaandes ja peaaegu iga päev, kusjuures oldi varmad kirjutama nii ühe kui ka teise osapoole väärtustest. (Valk 1997:30) Analüüsi põhjal saab lisada, et Postimehe ja Päewalehe pooldava hoiaku taustal toodi välja ka vastaste seisukohti, sõnavõtte ja kirjutisi. Mitte küll nende enda sulest, küll aga viidati nende sõnavõttudele ümberlukkavalt pooldajate tekstides.

1.2. Usuõpetus enne rahvahääletust

Järgnevalt kirjeldan lühidalt referendumile eelnenud aega ning vaatan, mis viis rahvahääletuseni. Ajutise määrusega 2. detsembrist 1918 tunnistati usuõpetus koolides vabatahtlikuks õppeaineks. Määruses §8 on kirjas, et usuõpetus koolides tunnistatakse vabatahtlikuks õppeaineks¹. Aunveri sõnul andis haridusministeerium selle kohta 6. detsembril järgmise tõlgenduse: „Usuõpetuse vabatahtlikuks õppeaineks tunnistamisega on tema mittesunduslikuks kooliõpetajatele, kui ka õpilastele tehtud. Samuti ka palve pidamine ja palvel käimine.“ Samal kuul antud seletuses seisab, et kooli ülalpidavad asutused ei ole kohustatud usuõpetuse andmise eest hoolt kandma. Tundide eest tasu maksmine jäi lapsevanemate hooleks, kelle lapsed usuõpetuse tunde võtavad. Tunde võis olla 1–2 nädalas klassi kohta. Usuõpetus ei tohtinud mitte mingil juhul pähetuupimiseks muutuda. (Aunver 1953:56)

Ajutise valitsuse määrusega püsis usuõpetus vaba õppeainena õppekavas 2. maini 1920. aastani, mil Asutava Kogu poolt vastu võetud algkooliseadus kõrvaldas selle täiesti. Algkooli seadus §2 alusel oli algkool emakeelne, ilma usuõpetuse ja maksuta. Haridusministeeriumi juhtnõoriga keelati õpilaste palvepidamised algkoolis. Hiljem pehendas haridusministeerium oma korraldust ja lubas kooli ruumides lastevanematel omal kulul usuõpetuse tunde pidada. Seda võimalust kasutati usinasti, mida näitavad 1922. aastal kogutud andmed. Algkoolis oli usuõpetust saanud õppureid 64,6% ja keskkoolis 73, 3% kogu õpilaste arvust. (Aunver 1953:56)

¹ ERA.31.1.17;27.11.1918–30.12.1918

1.3. Usuõpetus rahvahääletusel

Esimesele Eesti rahvahääletusele andiski põhjust Asutava Kogu poolt 2. mail 1920 a. vastuvõetud algkooli seadus, millega algkooli õppeainetest usuõpetus oli kõrvaldatud. (Eesti statistika 1923) Aunver kirjutab, et rahvahääletuse algatajaks ja läbiviijaks oli Kristlik Rahvaerakond konsistooriumi kaastegevusel teiste kodanlike erakondade toetusel. (Aunver 1953:57) 1923. aasta Eesti statistikas kirjutatakse, et Kristlik Rahvaerakond kogus usuõpetuse sisseseadmise poolt palju rohkem hääli, kui seda põhiseadusega nõutakse. Kokku saadi enam kui 88 000 allkirja nõutava 25 000 asemel. Kui Riigikogu lükkas rahvaalgatuse korras esitatud algkooliseaduse muutmise seaduseelnõu 19. detsembril 1922 tagasi, läks küsimuse otsustamine juba rahvahääletusele (Eesti Statistika 1923:58).

Hääletamine toimus 17.–19. veebruaril 1923. a. Usuõpetuse algkoolide õppekavasse vabatahtliku õppeaine poolt anti 328 369 häält ja vastu 130 476 häält. 1923. aasta statistika järgi osales rahvahääletusel 66,2% hääleõiguslikest kodanikest, poolthääle usuõpetusele andis 71,9%. (Eesti statistika 1923:58–61) Edaspidisest on teada, et haridusministeerium usaldas usuõpetuse kavade koostamise algkoolide osas Peeter Põllule ja keskkoolide osas prof. Johan Kõpule. (Aunver 1953:57)

1.4. Usuõpetuse sisulised käsitlused

Järgnevalt annan ülevaate usuõpetuse käsitlustest Eesti vabariigis. Milles seisnes õpetuse sisu ja mida kirjutasi vastased usuõpetuse kooli õppekavast väljajätmise põhjenduseks. Eelkõige lähtun Jüri Annussoni ja Ants Roosi kirjutatud tekstidest.

Jüri Annusson oli usuõpetuse kooli seadmise vastu. Seda väljendab ta kõnekalt oma raamatus. Ants Roos selgitab sarnaselt Annussonile, miks ei ole usuõpetust kooli vaja. Kuid tema seisukohtadest võib leida tingimuse, et õpetus on aktsepteeritav, kui tegemist pole tähetuupimisega.

Ajalehe artiklite analüüsi järgi saab välja tuua, et kirjutajad olid usuõpetuse poolehoidjad, ent endise haridusministri (27.10.1920–27.01.1921²) Jüri Annussoni kirjutises on näha selget vastuolu. Annusson toob välja punkti, mis juhtuks usuõpetuse kooli asetamisel. Endise haridusministri sõnul rikutakse kõigepealt põhiseadust; sunnitakse kodanikke kohustusi kandma usuühingute heaks – läheb ju usuõpetajale makstav palk tasuta kirikuõpetuse kuulutamise eest. (Annusson 1923:12) Annusson toob ilma ühegi tõendita välja, et praegune õpetajaskond on enamuses usuõpetuse vastu. Usuõpetuse kooli seadmisel tuleks Annussoni hinnangul õpetajad usklikuks teha või ametist vabastada ja uusi ametisse võtta. Õpetaja kandidaadid peaksid siis valijate ees peale muu ka usklike poolest võistleva hakkama. (Annusson 1923:13) Annussoni järgi kasutas eelnevalt riik kirikut enda sõjariistana, kuna kirikul oli rahvale suur mõju. Riigi ja kiriku vahel sündis kokkulepe: ühe käes mõök, teise käes rist; ühel võim ja teisel tarkus. Kool oli nii riigi kui kiriku teenistuses. Ühele pidi ta valmistama truid alamaid, teisele – ustavaid koguduseliikmeid. (Annusson 1923:4–5) Annusson toob välja, et riigi huvi kasvatuses vastu on õigustatud, kuna igal inimesel, olgu ta hea või halb, tuleb ühiskonnas tegutseda. (Annusson 1923:4) Tema sõnul nõuab kirik usuõpetust, kui selle tundma õppimist, mida kirik kuulutab. Juba ammu on vaimulikelgi selge, et rahvast ei rahulda enam vanaseaduse Juudi muinaslood; ka neil on teada need edusammud, mis teadus vahepeal teinud. (Annusson 1923:8) Annusson näeb usuõpetust kui kultuuriajaloo osa, mille jaoks ei ole kooli eraldi ainet vaja. Ta arvab, et uuele alustele seatud usuõpetus peab õpilasi rahvaste usulise arenemisega tutvustama, neid seletusi saab jagada emakeeles, kirjandusloos ning kodanikuteaduse tundides. (Annusson 1923:11–12)

Usuõpetuse nõudjate kihutustöö ja rahvahääletusele olev eelnõu on Annussoni hinnangul puudulik. Ta selgitab, et kristlik erakond pöördus esimesena rahva, kui Eesti Vabariigi kõrgema võimu poole. See oleks Annussoni sõnul eeldanud vähemalt küsimuse korralikku püstitust. Annussoni kirjelduste kohaselt oli eelnõu niivõrd viletsalt seatud, et riigikogus mõnigi mees ei saanud tema poolt hääletada, kes muidu usuõpetuse koolidesse seadmist soovivad. (Annusson

² Eesti haridusministrid - <http://www.hm.ee/index.php?03308> (kasutatud 17.04.14)

1923:13–14) Annusson väljendab selgelt oma vastuseisu usuõpetuse kooli viimise osas. Ta kutsub vaba kasvatuse kaitseks igäühte hääletama usuõpetuse sunduslikuks muutmise vastu koolides. (Annusson 1923:15)

Ants Roos kirjutab, et keegi ei saa ju leppida sellega, et katekismuse või piibliblloo „kaanest kaaneni“ päheõppimisega inimene kõlbeliseks saab. Kuid ta selgitab, et sellise argumendiga tahetakse usuõpetuse senist väärtust vähendada. Ent põhjendus ei ole tema hinnangul piisav. Sellisel juhul peaksime Roosi arvates astuma eitavalt kõigi õppeainete vastus, sest õpetati ju kõiki aineid ainult tuupimise meetodi järele. (Roos 1923:11) Annussoni ja Roosi vastuargumentidest olenemata on märgata, et enamasti oldi siiski õpetuse pooldajad. Rahvahääletusele saadetud usuõpetus tekitas kodanike seas küll korralduslikke ja sisulisi küsimusi, ent see ei takistanud poolthääletamist. Päewalehes kirjutati 2. jaanuaril, et rahvahääletus on ukse ees ja on väga tõenäoline, et algatajad (kristlik rahvaerakond ja teised kodanlikud erakonnad) saavad oma tahtmise ja peavad soovijatele seda ainet õpetama. Artiklis tuuakse välja, et usuõpetuse kooli tulemisega on palju küsimusi. Haridusministeeriumile antakse otsustaja roll, kes kinnitab ja ütleb, mida koolis õpetada. Kuid veel jaanuari alguses puudub usuõpetuse kindel kava, mille järgi tuleb tööd juhtida. Usuõpetust on küll paar aastat õpetatud, kuid metoodiliselt ei ole selle kasuks midagi ette võetud. Ilmunud on Raudkepi reformeeritud usuõpetuse kava, kuid selle kohta pole siiani (1923 jaanuar) laiemates ringides sõna võetud. Usuõpetuse õpetamine on tõsine asi ja sellega otseselt seotud õpetajad peaksid oma arvamust avaldama. (*Päewaleht 02.01.1923*)

Reformeeritud usuõpetuse kava kohta on Päewalehes välja toodud mõned puudulikud punktid, mille selgitamine leheveergudel usinasti ette võeti. Ajalehes osutatakse sellele, et kavas ei ole määratud siht, mille poole õpetaja ja õpilase töö ja tegevus peaks püüdlema. Metoodilised märkused on liiga lühikesed ja sageli pealiskaudsed. „*Põhjalikum kava arvustus peaks usuõpetajate eneste poolt tulema.*“ Väljendub ebaselgus ja õpetajaskonna ning haridusministeeriumi leigus. Väga suure tähtsusega on usuõpetuse ettevalmistamise ja täiendamise küsimus. Aluseks tuleb võtta üldkehtivad nõuded. „*Igatahes tekib usuõpetuse sunduse*

maksimahakkamisega koolides terwe rida küsimusi, mille kohe hästi läbikaalutud vastuseid oodatakse.“ (Päewaleht 02.01.1923)

Pärast rahvahääletust kinnitatakse 22. oktoobril 1923. aastal usuõpetuse õppekava algkoolidele. Selles seisab, et õppeaine käsitlemise juures tuleb juba algusest peale kindlasti silmas pidada, et usuõpetuse eemärk ei ole mitte ainult teadmiste edasiandmine ristiusust, vaid peaasjalikult kõlbelise meelsuse äratamine ja kasvatamine, et õpilased püüaksid ristiusu põhimõtete järgi elada ja tegutseda koolis ja väljaspool kooli (Usuõpetuse...1923:5).

Eristatakse usuõpetuse kolme ülesannet:

- 1) Aine peab lapses peituvaid usulis-kõlbelisi tundeid äratama, selgitama ja süvendama;
- 2) andma noorsoole terviklikumaid teadmisi ristiusust, eriti aga Kristuse isiku ja tema evangeeliumi kasvavale põlvele lähedale tooma.
- 3) püüdma, et õpilased õpetuse äratatud meelsusest koolis ja väljaspool seda praktiliselt teostaksid. (Usuõpetuse...1923:7)

1.5. Postimehe ja Päewalehe roll 1923. aastal

Uurimustöös vaatlen 1923. aasta usuõpetuse teemalisi diskursuseid kahe suurema Eesti päevalehe näitel. Seetõttu pean oluliseks anda ülevaade lehtede olukorrast ja rollis 1923. aastal.

Sel perioodil oli Postimehe peatoimetajaks Jaan Tõnisson ja Päewalehes Georg Eduard Luiga koos Hans Rebasega. Alljärgnevalt annan ülevaate, milline roll oli toonastel ajalehtedel ja kuidas nad mõjutasid ühiskondliku elu.

1.5.1. Postimees

Postimees on vanim Eesti päevaleht (1857³) ja selle kauaaegne peatoimetaja Jaan Tõnisson oli ajakirjanike vanim õpetaja. Lumiste kirjutab, et 1863. aastal siirdus Jannsen Pärnust Tartusse. Siis muutus „Perno Postimees“

³ Pärast Masingu „Marahwa Näddala-Lehhe“ seismajäämist 1825. aastal katkestus eesti ajalehe ilmumine rohkem kui kolmekümneks aastaks. Eesti rahvas sai ajalehte lugema hakata 1857. a, kui ilmuma hakkasid kaks esimest „Postimeest“: Pärnus „Perno Postimees“ ja Tartus „Talorahwa Postimees“. (Lumiste 1977:40)

väikeseks kohalikuks leheks, mille 1886. aastal ostis Karl August Hermann, kes tõi lehe Pärnust Tartusse ja muutis selle üsna varsti „Postimehe“ nime all esimeseks päevaleheks Eestis. (Lumiste 1977:44) 1887. aasta lõpust hakkas leht ilmuma kolm korda nädalas ja 1891. aastast peale päevalehena. (Lumiste 1977:136) Samas kirjutab Lauk, et alles 1905. a mais sai Postimees loa lisada päismikku ajalehe nime juurde sõna päevaleht. See rõhutas lehe päevakajalisust ja operatiivsust. (Lauk 1996:30)

1896. a. novembri keskel sai Postimehe teiseks vastutavaks toimetajaks Karl August Hermann kōrval Jaan Tõnisson ja sama kuu lõpul teatati, et 1. detsembrist 1896 läheb leht täielikult Tõnissoni kätte (Helm 1936:66). Postimehe kool⁴ õpetas, et hea ajakirjanik peab olema rahva õpetaja ja juhtija, kindlate põhimõtete ja sirge seljaga, kes võitleb rahva õiguste ja eluliste huvide eest. (Lumiste 1977, 170–171)

Helmi hinnangul võib alates Postimehe Jaan Tõnissoni kätte minekust tähistada ka uut elavamat tõusu-ajajärku rahvuslikumas liikumises. Juhtiva poliitilise päevalehe toimetaja elukutsele oli Jaan Tõnisson paremini ettevalmistatud kui ükski tema eelkäija tollases eesti ajakirjanduses. Helm lisab, et Tõnissoni ametisse asumise eesmärgiks oli rahva rahvusliku loiduse vähendamine ja iseteadvuse äratamine. Helmi hinnangul oli Jakobsoni poolt alustatud käremeelne rahvuslus selle suuna jätkajate liigsesse venesõbralikusse kaldumise tõttu rahvusvaenulikuks muutunud, Jannseni-Hurda saksasõbralik alalhoidlus aga juba sisemisesse jõuetusse langenud. (Helm 1936:67–68)

Omariikluse aastatel öeldi, et Postimees on Tartule Riigi Teataja. Leht oli mitte majanduslik, vaid ideeline ja rahvasuslik ettevõte. (Lumiste 1977:169) Sama meelt on ka Märt Raud, kes oma mälestusteraamatus „Sulg ja raamat“ kirjutab, et Tartus valitses Jaan Tõnissoni autoriteet ja Postimees oli ta Riigi Teataja (Raud 1962:185).

⁴ Postimehe kool on ajakirjanduses ja Eesti avalikkuses sageli kasutatud termin Postimehe ja Jaan Tõnissoni ajakirjanduslikust koolist, kust suur osa Eesti omariikluseaegseid ajakirjanikke olid läbi käinud. Tõnissoni ajakirjandusliku kooli iseloomustavaks jooneks oli põhjalikkus ja südametunnistuse vabadus. Sellel lisandus veel objektiivse reportaaži nõue. (Lumiste 1977, 170)

1.5.2. Päewaleht

Päewaleht oli 1905. aasta laps. Esimesest numbrist viimaseni lubas Päewaleht seista kõrgemal partei- ja erakonnahuvidest ning kaitsta ja edendada „Eesti üldist rahvuslikku arengut“. (Aru 2005:11) Päewalehe poliitilise suuna ja ajakirjandusliku ilme kujunemisel lähtus Luiga seisukohast, et ajaleht ei tohi saada erakondlikuks hääletoruks ega äriliseks ettevõtteks. Luiga ei olnud ei partei- ega programmimees ning talle sobis hästi lehe omanike poolt valitud erapooletu suund. (Lauk 1994:36)

Tallinnas kujunes Päewaleht peatoimetaja Georg Eduard Luiga juhtimisel suurimaks ja mõjuvõimsamaks ajaleheks Eestis: 1908. aastal oli trükiarv 3 800, ent 1918. aasta kevadeks oli see jõudnud 48 000-ni. (Lauk 1994:64) Peatoimetaja kohale asus Luiga juba 1908. aastal ja jäi sellele ametile kuni 1934. aastani. (Lumiste 1977:174,187) Luiga all muutus leht majanduslikult teistest lehtedest jõukamaks. Päewaleht oli esimese suure põhikapitaliga kirjastusühistu (Tallinna Eesti Kirjastus Ühisus ehk TEKÜ) põhiväljaanne. Päewaleht kujunes suurima levikuga ajaleheks Eestis juba enne I maailmasõda, hõivates olulise osa ajakirjandusturust neil aastatel. Leht jäi suurimaks ja stabiilsema majandusega ajaleheks ka järgneval kümnendil. (Lauk 1996:24) Esimese maailmasõja lõpul on märgitud Päewalehe trükiarvuna 36 000 eksemplari. 1. detsembril 1919 trükiti aga 10 000 Päewalehe eksemplari. Postimehe tiraaž jäi 1918. aastal 18 000–20 000 eksemplari vahele. (Harro, Somelar 1996:38)

Lumiste toob välja, et Päewaleht oli erapooletu rahvuslik leht ja kõigist erakondadest sõltumatu (Lumiste 1977: 187).

1.5.2. Ajakirjanduse ühiskondlik ja poliitiline roll

Ühiskondlikke suhteid, eriti poliitikat, suutis Eesti ajakirjandus hakata märgatavalt mõjutama XX sajandil, eeskätt omariikluse tingimustes 1920.–1930. aastatel (Lauk 2000:7). Omariiklus mõjus soodsalt ja viljakalt ka Eesti ajakirjanduse arenemisele (Lumiste 1977:175). Kodanikuühiskonna ülesehitamise käigus tekkis aastail 1918–1920 terve rida uusi poliitilisi parteisid, mis kõik

hakkasid välja andma oma häälekandjat. Suured parteilehed olid Postimees (Rahvaerakond), Vaba Maa (Tööerakond), Rahva Sõna (sotsialistid), Kaja (Põllumeestekogud). Need lehed tõusid ühiskonnas kesksele kohale ning hakkasid riigi poliitikaelus kaasa rääkima. (Lauk 2000:27) Samas toob Lauk välja, et demokraatia ja trükivabaduse oludes ei muutunud Eesti ajakirjandus 1920. aastail riigivõimu propagandainstrumendiks, vaid suutis kujuneda küllaltki tõhusaks sotsiaalse kontrolli vahendiks. (Lauk 2000:27)

Ajakirjanduse jaoks tähendab lülitumine poliitilise avalikkuse struktuuri ühiskondliku staatuse põhjalikku muutmist, tihedamat seostumist poliitiliste institutsioonidega ja mõjuvõimu määratud kasvu. Niisugused muutused saavad toimuda ainult sellises olukorras, kus riigivõim annab ajakirjandusele vähemalt mõningase sõnavabaduse. (Lauk 2000:21)

Ajakirjandusel oli hindamatu roll rahva aktiveerijana ja avaliku arvamuse kujundajana. Sarnast rolli ja eesti ühiskondliku mõtte edasiviimist oli märgata juba enne XX sajandi murrangute algust. Ajakirjandus oli koht, kus inimesed said avalikust arutlusest osa võtta, see muutis eestlased avaliku arvamuse subjektiks. Ajakirjandus hoidis pidevalt päevakorral küsimust Eesti poliitilistest perspektiividest. Ajakirjanduse mõju avalikule arvamusele tuli selgesti esile ja poliitikutel tuli sellega arvestada. Populaarseks sai kujutus ajakirjandusest kui neljandast võimust. (Lauk 2000:21)

1.5.4. Žanrilised eripärad

Antud uurimustöös on analüüsitud peamiselt arvamus- ja kommentaare, nende hulgas juhtkirjad, arvustused ja pöördumised, mille eesmärgiks on anda hinnanguid ja tõlgendada tegelikkust.

Halliki Harro kirjutab, et 1920. aastatel hakkas domineerima üksikartikkel, mille tunnuseks oli eeskätt sisu kokkuvõttev või uudisvääruslikku sõnumit rõhutav pealkiri. Harro selgitab, et žanrite kasutamine määrab ära ajakirjandusteksti loomise võtmed ja traditsioonid. Žanrid on kõige selgemini äratuntavad ajakirjanduskonventsioonid. Žanr on kindlaks kujunenud kultuuripraktika, mis võimaldab teksti loojal ja auditooriumil seda üheselt mõista. (Harro 2000:82) Valdav osa analüüsitud artikleid 1923. a lehtedes saab paigutada

juhtkirjade alla. Priit Pullerits kirjutab, et juhtkiri on meediainstitutsiooni seisukoht, mis esitatakse avalikkuse kohtu ette; ta sisaldab nii fakte kui arvamusi; ta tõlgendab ja seletab olulist uudist ning mõjutab avalikkuse mõtteid. Juhtkirjad ei räägi iseenda, vaid väljaande nimel, seepärast on klassikalised juhtkirjad allkirjastamata. (Pullerits 1997:149) Analüüsitud artiklite põhjal saab välja tuua, et allkirjastamata lugusid ei olnud, autor oli lisanud lõppu oma pseudonüümi. Ühe erandina oli Jaan Tõnisson juhtkirja lõppu lisanud oma nime, kuid ilmselt tingis seda asjaolu, et tekst edastas rahvaerakonna seisukohti usuõpetuse asjus.

1.6. Kirjutajate roll ühiskonnas

1929. aastal kirjutab Harald Vellner Eesti Ajakirjanike Liidu albumis Õitsituled ajakirjaniku ametist. Tema sõnul on ajakirjanik kaitsjaks ingliski ses kurjas maailmas. Ta on siiski apostlik, pühitsetud meheks nagu keskaja munk, kes ohverdab kõik oma isiklikud huvid ligimise pärast, ta on see õige ühiskonnasulane. (Vellner 1929:119) Ajakirjanduses nägid nii poliitikud kui ajakirjanikud tõhusat vahendit demokraatliku rahvusriigi ülesehitamisel ja arendamisel (Lauk 2000:27).

Iseseisvumise saavutamise järel, kui ajakirjandus lülitus aktiivselt poliitilisse ellu, eeldati ajakirjanikus missioonitundelist rahvajuhti, poliitilist löögimeest, propagandisti. Paljud toonased riigitegelased, poliitikud ja diplomaadid olid tuntuks saanud ennekõike ajakirjanikena. (Lauk 2000:35) Kuna ajakirjanikul oli lehe kaudu võimalus võimsamalt kõnelda, siis olid ka tema kohustused ja vastutus oma sõnade eest suuremad kui teistel inimestel. Ajakirjanduse tihe seotus poliitikaga pani ajakirjanikud olukorda, kus oli väga raske tunnetada piiri „parteiliselt värvitud“ ja poliitiliselt sõltumatu ajakirjanduse vahel. (Lauk 2000:35)

Alljärgnevalt annan ülevaate sel perioodil kõige enam kirjutanutest. Vaatan, milline oli nende ühiskondlik roll. Siinkohal ei keskendu ma kirjutajate põhjalikule eluloole, vaid toon välja nende seotuse Postimehe või Päewalehega. Siinkohal ei saa rääkida veel professionaalsetest ajakirjanikest. Nähtub, et kirjutajad olid aktiivsed ühiskonna-, poliitika- ja koolitegelased, kellel olid head eeldused ajakirjaniku ametis tegutsemiseks.

Peeter Põld lõpetas Tartu ülikooli usuteaduskonna 1906. aastal kandidaadikraadiga. Ta oli gümnaasiumidirektor, 1918–1925 Tartu ülikooli kuraator, pedagoogikaproffessor, prorektor ja 1927. aastast audoktor. Eesti Rahvameelse Eduerakonna (hiljem Eesti Rahvaerakonna) juhte, Riigikogu liige, karskusliikumise liidreid, teenekas koolitegelane ja kasvatusteadlane. Põld töötas Postimehe toimetuses 1905–1906. (Lauk, et al. 2000:225)

Jaan Lattik oli Viljandi maakoguduse pastor. Temas nähti mitmekülgselt meest: Eesti Vabariigi haridusminister aastatel 1925–1927 ja I–V Riigikogu liige, hea jutlustaja ja jutuvestja, kelle sulest ilmus mitu raamatut. Tema oli see, kes Rahvaerakonna juhina käis 1920ndate algul mööda Eestimaad ja selgitas inimestele usuõpetuse vajalikkust. Nii tõi 1923. aastal läbiviidud rahvahääletus usuõpetuse kooli tagasi. (Eesti Kirik 2009)⁵

Jaan Tõnisson on Postimehega seotud olnud 1892. aastast, kui ta Hermannile kaastööliseks oli. Juba 1893. aasta jaanuarist sai temast toimetuse alaline liige. (Lumiste 1977:139) Tõnisson oli tuntud ajakirjanikuna, poliitikuna, õigusteadlasena ja riigitegelasena⁶. Tõnisson kirjutas valitud ajavahemikus pseudonüümi –n. all.⁷

Georg Eduard Luiga on teinud oma elutöö ajakirjanikuna, ennekõike sõjaeelse Päevalehe arendaja ja peatoimetajana. Ajakirjanikuna on ta kasutanud arvukalt pseudonüüme. Antud töös uuritava perioodil ilmusid lood Georg Eduard Luigalt pseudonüüm Lg³ all. Luiga töötas mitmel pool (Valgjärvel, Maramaal) õpetajana ja asus 1890. aastal Tartusse, kus sai tööd ajalehe Olevik juures. Kümme aastat (1891–1901) töötas Luiga kooliõpetaja ja köster-koolmeistrina

⁵ Eesti Kirik 2009. *Jaan Lattik – võitleja usuõpetuse eest Eesti koolis*
<http://www.eestikirik.ee/jaan-lattik-voitleja-usuopetuse-est-est-koolis/>
(kasutatud 14.04.14)

⁶ Eesti biograafiline andmebaas ISIK <http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=4027>
(kasutatud 03.04.14)

⁷ Eesti biograafiline andmebaas ISIK <http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=4027>
(kasutatud 02.03.14)

³ Eesti biograafiline andmebaas ISIK - <http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=2976>
(kasutatud 02.03.14)

⁴ Eesti biograafiline andmebaas ISIK- <http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=1928>
(kasutatud 02.03.14)

Siberis Eesti asundustes, algul Simbirski, hiljem Tobolski kubermangus. 20. sajandi alguses tuli Luiga tagasi Eestisse. (Olesk⁸)

Luiga on teinud kaastööd Eesti Postimehele, esimene ajakirjandustöö ilmus 1882. aastal. Lisaks on ta teinud kaastöid Postimehele, Olevikule, Laulu ja mängu lehele ning Rahva Lõbu-lehele. 1908. aastal oli ta juhtivalt tegev Tallinna Eesti Kirjastus Ühisuse (TEKÜ) asutamisel ning sai selle väljaannete vastutavaks toimetajaks. 1908–1934 juhtis Eesti suurimat ajalehte Päewaleht. Avaldas Päewalehes kultuuri, päevapoliitikat ja majandust käsitlevaid juhtkirju ja artikleid. (Lauk, et al. 2000:218)

Hans Rebane kirjutab pseudonüümi Rbn⁴ all. Rebasel on töökogemus nii Postimehe kui Päewalehe toimetuses. Postimehe toimetuses oli ta töötanud lühemate vaheaegadega 1906–1918. 1918. aasta sügisest läks Rebane Päewalehe juhtivtoimetajaks ja täitis 1927. aastani vastutava ja peatoimetaja ülesandeid. 1927–1928. a oli Eesti Vabariigi välisministriks ja siirdus diplomaatilisele tööle. (Aru 2005:68)

Heinrich Nikolai Bauer on tuntud õpetaja ja haridustegelaseks. Kirjutas lugusid nii Postimehes kui Päewalehes. Antud töös on esindatud Baueri artiklid Päewalehes ning on ilmunud pseudonüümi H. B. all. Postimehes kirjutas peaaegjalikult reisi- ja juhtkirju.⁹ Bauer oli Eesti haridusminister 27.01.1921–22.11.1922.¹⁰ Raudkepp kirjutab Eesti Kirikus 1927. aastal, et 1921. aastal läks H. Bauer kristliku rahvaerakonna poolt Konstantin Pätsi valitsusse haridusministriks kuni 1922. aastani. (Eesti Kirik 1927) Raudkepp kirjutab, et haridusministrina tuli Baueril aktiivselt kaitsta kristliku rahvaerakonna seisukohti keskkooli seaduse aruteludel – koolis olgu usuõpetus. Riigikogus löödi toona suuri sõnalahinguid, milles Bauer ja erakond alla jäid. Kuid Raudkepp lisab, et mõni kuu hiljem, veebruaris 1923. aastal andis rahvahääletus allajäänutele õiguse. (Eesti Kirik 1927)

⁸ Eesti kultuurilooline veeb. Sirje Olesk http://krzwlive.kirmus.ee/et/lisamaterjalid/ajatelje_materjalid?item_id=225&table=Persons (kasutatud 03.04.14)

⁹ Eesti biograafiline andmebaas ISIK <http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=184> (kasutatud 22.04.14)

¹⁰ Haridus- ja teadusministeerium: Eesti haridusministrid <http://www.hm.ee/index.php?03308> (kasutatud 22.04.14)

II UURIMISMEETOD JA VALIM

Selles peatükis kirjeldan Norman Fairclough'i kriitilise diskursusanalüüsi meetodit ja selgitan uurimuse valimi moodustamist.

1923. aasta üleriigiliste Eesti päevalehtede Postimehe ja Päewalehe usuõpetuse diskursus(t)e uurimiseks rakendan Norman Fairclough'i kriitilise diskursusanalüüsi meetodit. Keskendun kõigile usuõpetuse teemalistele kajastustele Postimehes ja Päewalehes ajavahemikus jaanuar–märts 1923.

1923. aasta 17.–19. veebruaril leidis aset rahvahääletus. Kolme kuu vältel jälgin, mida kirjutati rahvahääletuse eel, ajal ja pärast referendumit. Vastavate allikate leidmiseks vaatasin läbi Eesti kirjandusmuuseumi Eesti ajakirjanduse analüütilise bibliograafia kartoteegi märksõnade alt: usuõpetus, usuline kasvatus koolis. Sel perioodil ilmus kahes päevalehes kokku 52 usuõpetuse teemalist lugu. Neist jäid välja sel perioodil ilmunud lühiuudised, mille sisu uurimiseks ei saa kasutada Norman Fairclough'i kriitilise diskursusanalüüsi meetodit. Mahukuse ja artiklite läbivaatamise ajakulukuse piiramiseks tuli valimit piirata. Võtsin aluseks autorluse. Valim moodustus nende autorite tekstidest, kes on antud perioodil kirjutanud vähemalt kaks lugu. Valimi moodustavad 20¹¹ artiklit. Valimist välja jäänud lood leidsid rakendust toonase elukorralduse avamisel ja andsid autorile parema ülevaate usuõpetuse olukorrast 1923. aasta referendumi protsessis.

Uurimisküsimusteks on:

1. Kes on enam sõna võtnud isikud ja missuguse kujundi nad usuõpetusest loovad?
2. Kuidas on 1923. a Postimehes ja Päewalehes kajastatud usuõpetuse teematikat?
3. Mil määral erinevad kahe päevalehe usuõpetuse diskursused?

¹¹ Jaan Lattiku kahte artiklit, mis ilmusid mõlemas lehes käitletakse antud töö võimalike toimetulike eripärade tõttu topelt.

2.1. Diskursusanalüüsi meetod

Järgnevalt annan ülevaate diskursusanalüüsi meetodi kujunemise ajaloost. Kriitiline diskursuseanalüüs hakkas tähelepanu pöörama eeskätt ideoloogiale, keele ja võimu suhetele ning keelele võimukasutusvahendina (Kasik 2002:74). Kõige sagedamini seostatakse kriitilise diskursusanalüüsi uurimisega Norman Fairclough'i, Teun A. van Dijki ja Ruth Wodakit. Üldiselt kasutatakse meetodit uurimaks sotsiaalse ja poliitilise ebavõrdsuse avaldumisi erinevates diskursustes. (Wooffitt 2005:137)

Üks esimesi katseid vaadelda keelekasutuse ja sotsiaalse võimu, eriti ideoloogia vahelist seost, diskursuse uurimise alal oli kriitiline tekstianalüüs, mis arenes East Anglia ülikoolis 1970. aastate lõpul. Kesksel kohal oli vaadelda keelelisi valikuid ning sotsiaalse võimu, eelkõige aga teksti ja ideoloogia vahelist seost. Diskursuse uurimise alal moodustasid kriitilise lingvistika uurimisrühma Roger Fowler, Robert Hodge, Gunther Kress ja Tony Trew. Tekstide analüüsimisel võeti aluseks M. A. K. Halliday (1978) süsteemfunktsionaalne keeleteooria, et uurida avaliku keelekasutuse ja ideoloogia vahelisi suhteid. 1979. a avaldas uurimisrühm raamatu *Language and Control* (1979) ning Hodge' ja Kressi täiendava raamatu *Language as Ideology* (1979). Keskseks ideeks oli, et tekstitootja keelelised valikud, grammatika ja kasutatav sõnavara võivad olla ideoloogilise tähendusega. Valikud ei teki niisama, vaid sotsiaalsest või kultuurilisest vaatepunktist. (Kasik 2002:74–75)

Kriitilise diskursuseanalüüsi esindajad usuvad, et sõnad ei ole kunagi neutraalsed, vaid jutustavad võimu lugu. Seega aitab kriitiline diskursusanalüüs paljastada seoseid keelekasutuse ja võimu vahel. (Laherand 2008:325) Eri tüüpi tekstide keelekasutuse analüüs on oluline osa sotsiaalsete ja kultuuriliste muutusprotsesside uurimisest. (Kasik 2005:7)

Diskursuseanalüüs ei ole selgepiiriline uurimismeetod, vaid pigem lai teoreetiline raamistik, mis hõlmab mitmesuguseid rõhuasetusi ja meetodilisi rakendusi. Kuigi diskursuseanalüüsid esinevad paljudes erinevates vormides, on neil siiski teatud ühised teoreetilised lähteeldused. Need on järgmised: 1. Oletus keelekasutuse sotsiaalset tegelikkust loovast loomusest; 2. Oletus mitmete kõrvuti

eksisteerivate ja omavahel võistlevate tähendussüsteemide olemasolust; 3. Oletus tähendusliku tegevuse kontekstuaalsusest; 4. Oletus tegutsejate seotusest tähendussüsteemidega; 5. Oletus keelekasutuse mitmesuguseid tagajärgi tootvast loomusest. (Laherand 2008:310–311)

Artiklite analüüsimiseks kasutan Norman Fairclough'i kriitilise diskursuseanalüüsi meetodit. Aluseks on võetud Norman Fairclough'i mudel, mis on esitatud raamatus *Language and power* (Fairclough 1989, 2001).

2.2. Norman Fairclough'i tekstianalüüsi meetod

Järgnevalt kirjeldan, kuidas antud töös kasutan Fairclough'i tekstianalüüsi meetodit. Fairclough on selgitava tekstianalüüsi tabeli koostanud sissejuhatavana neile, kellel ei ole laialdasi teadmisi keeleteadusest. Fairclough esitab kümme põhiküsimust ja mõned alaküsimused, mida saab kasutada teksti analüüsimisel. Selline raamistik aitab teksti paremini mõista. (Fairclough 1989:110) Fairclough rõhutab, et tabelit ei pea käsitlema kui „püha kirja“, see on teejuhiks, mitte kopeerimiseks. (Fairclough 1989:110) Seetõttu ei ole minu analüüsi aluseks Fairclough'i punktidele vastamine, vaid neist juhendumine, et oskaksin artiklites erinevaid vaatenurki märgata.

Oma töös kasutan üheksat põhiküsimust ja vastavalt enda tööle kohandatud alaküsimusi, mis annavad põhipunktidele laiema ulatuse. Fairclough'i küsimustikust on välja jäätud üheksas põhiküsimus, mis on eelkõige mõeldud suulise dialoogi analüüsimiseks. Suuline keel ei mahu ära neisse terminitesse, sealhulgas neisse grammatilistesse kategooriatesse, mida kirja(liku)keele uurijad on kasutanud keelesüsteemide analüüsiks. (Hennoste 2002:57)

Norman Fairclough'i kriitilise diskursuseanalüüsi läbiviimine seisneb kolmes etapis, milleks on: a) teksti kirjeldamine (teksti formaalsete omaduste analüüs); b) interpretatsioon – teksti ja diskursiivse praktika seoste analüüs (töötamise analüüs); c) seletamine – sotsiaalse konteksti ja teksti mõju seletus. (Fairclough 1989:109)

2.3. Tekstianalüüsi punktide kirjeldus

Tekstianalüüsis lähtun kolmest kategooriast: sõnavara, grammatika ja tekstistruktuurid. Kategooriate all on esitatud küsimused, alaküsimused ja selgitused.

1 SÕNAVARA

1. Missuguseid kogemuslikke väärtusi esineb sõnades?

Kogemuslik väärtus vihjab sellele, kuidas teksti kirjutaja tunnetab loomulikku või sotsiaalset maailma, mida ta esindab. Kogemuslik väärtus tegeleb autori teadmiste ja uskumustega. Fairclough mudeli järgi keskendub kogemuslike väärtuste hindamine ideoloogilistele erinevustele tekstis ja selle võimalike esitusviisides maailmale. (Fairclough 1989:112–113) Kokkuvõtlikult jälgin, kuidas autor valitsevat olukorda kirjeldab.

1a. Milliseid kategoriseerimisskeeme kasutatakse?

Kategoriseerimisskeemid kujutavad endast viise, kuidas eristatakse reaalsust. Kategoriseerimisskeemid on seotud lugeja väärtuste ja tõlgendamisega. Tekst lähtub sellest, kuidas lugeja oma maailma süstematiseerib ja kategoriseerib. (Fairclough 1989:115)

Antud töös analüüsitud tekstides tähistab kristlik rahvaerakond parempoolset ideoloogiat. Ühtlasi on lugejal selge, et nemad algatasid usuõpetuse referendumi. Samas tähistab kristlik rahvaerakond läbimõtlemata valimiste korraldaja rolli, kellele nii suur poolthääle enamuse suure üllatusena tuli. Parempoolne ideoloogia vastandus vaskepoolsele sotsialismile ja kommunismile, mis ei toetanud usuõpetuse kooli seadmist. Seetõttu saab öelda, et parempoolse maailmavaatega lugejale sümpatiseerib rahvaerakonna ideoloogia.

1b. Kas on ideoloogiliselt kallutatud sõnu?

Mõned sõnad võivad olla ideoloogiliselt kallutatud. Vahel on ideoloogilised sõnad tekstis peidetud kujul. Näiteks viitab Fairclough sõna „sotsialism“ tähenduslikule veale. Võib uskuda, et sotsialismil on üks täht-täheline selgitus, mis on absoluutne uskumus ühistootmisesse. Isegi siis, kui sõna kasutatakse erinevas tähenduses, on sel sama tuum. Sotsialism sõnana võib tegelikult peita endas ideoloogilist klassivõitlust, mis on põhjendatud sõna semantilise tähendusega. (Fairclough 1989:114) Antud uurimuses tähistavad sotsialistid vasakpoolse ideoloogia esindajaid. Uurimuse kontekstis on nemad usuõpetuse vastased.

1c. Kas tekstis esineb ümbersõnastamine (rewording) või liigsõnastamine (overwording)?

Tekstis võivad esineda ümbersõnastamised või liigsõnastamised. Ümbersõnastamisel asendatakse tekstis süsteemselt samad sõnad teadlikult vastandlike sõnadega (Fairclough 1989:113). Liigsõnastamisel kirjeldatakse olukorda paljude sünonüümsete sõnadega. Liigsõnastamine võib osutada tähtsatele reaalsele ühiskondlikele aspektidele. See võib märku anda ideoloogilisest võitlusest. (Fairclough 1989:115)

Analüüsitud tekstides esines korduvalt liigsõnastamist. Liigsõnastamise korral kasutati põhiliselt kahte sünonüümset sõna. „...*ja nii võiks oodata, et seekord kihutustöö enne walimisi wähegi sisukam ja tuumakam saaks.*“ Antud näite puhul on autor soovinud kihutustööle lisada suuremat positiivset kaalu, mis seisneb sisutiheduses, mitte tühjades sõnades ja loosungites. Samuti on toonastele tekstidele omane ümbersõnastamine. Eriti selgesti on seda märgata juhtudel, kui autor ise rõhutab, et eelnevalt kirjutatu on „*ümberpöördult*“.

1d. Milliseid olulisi tähendussuhteid on sõnade vahel (sünonüümid, antonüümid, hüponüümid)?

Sünonüümid on kujult üksteisest erinevad, kuid tähenduse poolest sarnased või lähedased samast sõnaliigist sõnad.¹² Hüponüümid on sõnad, mis kannavad endas teiste sõnade tähendust. Näiteks totalitarism kannab endas mõisteid nagu kommunism, marksism ja fašism. Antonüümid on ühildamatud vastandid. (Fairclough 1989:116)

Näiteks usuõpetusest rääkides on kasutatud väljendit „tähetuupimine“. Usuõpetus on neutraalsema tähendusega. Tähetuupimine on emotsionaalse kõlaga, mis väljendab autori vastumeelsust kooli varasema usuõpetuse vastu. Tähetuupimine on usuõpetuse sünonüüm, mis on artikli siseselt loodud. Rääkides tähetuupimisest väljaspool konteksti, ei seostu see ainult usuõpetusega.

2. Milliseid suhteväärtusi on sõnades?

Sõnade suhteväärtused aitavad moodustada tekstis osalejate vahelisi sotsiaalseid suhteid. Küsimus keskendub sellele, kuidas sõnade valik aitab luua sotsiaalseid suhteid erinevate osapoolte vahel. See eeldab, et autor tunneb oma lugejaskonda ning tunneb, et lugeja kannab temaga samu väärtusi. Sõnade suhteväärtusi aitavad luua näiteks eufemismid, ametliku ja mitteametliku keele kasutus. (Fairclough 1989:116)

2a. Kas on eufemisme?

Eufemism on neutraalsem või pehmem sõna, mida kasutatakse negatiivsete väärtuste vältimiseks. Eufemisme ehk peitesõnu kasutatakse ka keelu või põlguse alla sattunud sõnade asendamisel. Minevikus kasutati eufemisme rohkesti küttimisel ja kalastamisel, et mitte peletada saaklooma.¹³ Väga tihti

¹² Eesti keele käsiraamat. Leksikoloogia. Leksikaalsed suhted. Sünonüümid
<http://www.eki.ee/books/ekk09/index.php?id=523&p=6&p1=4> (kasutatud 22.04.14)

¹³ Eesti keele käsiraamat. Leksikaalsed suhted. Tabusõnad ja eufemismid
<http://www.eki.ee/books/ekk09/index.php?p=6&p1=4&id=524> (kasutatud 18.04.14)

ilmusid märatsejad, kes kutsusid rahva massi üles usutunnet isegi „*enesevigastuse ehk enesetapmise*“ läbi rahuldama. Enesetapu pehendamiseks kasutab autor „enesevigastamist“. Sünonüümselt neid siiski käsitleda ei saa. Pigem on enesevigastus enesetapu eufemism, mis annab leebemalt teada inimese hingeipiinadest, kuid ei tähenda surma. Sõnade vahel on sidesõna ehk. Ühendava sidesõnana seob sünonüümseid, üht ja sama mõistet tähistavaid või kontekstis samatähenduslikult kasutatud sõnu¹⁴.

2b. Kas on kasutatud selgelt ametlikke ja mitte-ametlikke sõnu?

Ametlikud ja mitte-ametlikud sõnavalikud väljendavad viisakust ja autori soovi säilitada autoriteetsus ja usaldusväarsus. Ametlike sõnade kasutamine nõuab formaalsusi ka sotsiaalsetest suhetes. Ametlik keel nõuab austust saatuse ja positsiooni suhtes. (Fairclough 1989:117–118)

Artiklite põhjal otseselt ametlikke pöördumisi välja tuua ei saa. Tegelastele tiitlite andmine lisas teksti usaldusväarsust ja lubas aimata kirjutaja austavat suhtumist tegelasse. Näiteks saab tuua ministrid Annussoni ja Kartau. Tiitlite kasutamine võib viidata ametlikkusele.

3. Milliseid ekspressiivseid väärtusi on sõnadel?

Erinevad sõnad võivad sõltuvalt lugeja ideoloogiast saada erinevaid hinnangulisi väärtusi, mis annavad tekstidele erinevaid tõlgendusi. Tulemuseks võib olla positiivne või negatiivne teksti suhtumine. Sõnade väljenduslikud väärtused on alati olnud keskse tähendusega neile, kes kasutavad veenmiseks keelt. (Fairclough 1989:119)

Näiteks poliitiliselt vasakpoolsetele lugejatele võivad kõlada positiivsetena mõisted *vasak, põllumeeste erakond, sotsiaaldemokraadid, kommunistid, usuõpetuse vastasus*. Negatiivsetena kõlavad sõnad *kristlik erakond, usuõpetus koolides, vaba aine, rahva enda otsus*. Parempoolse vaate esindaja suhtuvad

¹⁴ Eesti keele seletav sõnaraamat <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=ehk&F=M> (kasutatud 22.04.14)

neisse sõnadesse aga vastupidiselt. See sõltub sellest, kuidas lugeja sotsiaalset tegelikkust tajub.

4. Missuguseid metafoore kasutatakse?

Metafooridega väljendatakse ühte kogemuslikku aspekti teiste terminitega. Fairclough'i järgi on oluline jälgida erinevate metafoorid vahelisi suhteid ja seoseid. Erinevatel metafooridel on erinevad ideoloogilised tähendused. Levinud on metafooride kasutamine ühiskondlike probleemide ilustamisel. (Fairclough 1989:119–120) Näiteks artiklites kasutati väljendeid nagu vihma käest räästa alla, piike murdma, sääski kurnama. Huvitava leiuna saab välja tuua, et referendumile järgnenud ühiskondlikku korraldust kirjeldasid vastased paisena. Sõnal on tulevikuline tähendus – mäda jookseb või pigistatakse välja.

II GRAMMATIKA

5. Milliseid kogemuslikke väärtusi on grammatikas?

Grammatiliste võtetega saab autor esile tõsta erinevaid tegelasi, tegevusi või kirjeldada ühiskondlikke protsesse. Erinevad laused, isikuline ja umbisikuline tegumood, agentide olemasolu ja selgus aitavad kirjutajal konstrueerida sotsiaalseid suhteid lähtuvalt isiklikest kogemustest. (Fairclough'i 1989:120)

5a. Millised protsessid või osalejate tüübid domineerivad?

Tekstis jälgin kes, mida teeb; kuidas kirjeldatakse olukorda; mis toimub ja keda see mõjutab. Lisaks vaatan, missuguseid omadussõnu kasutab autor olukordade kirjeldamiseks. Grammatilised valikud ja osalejate tüübid mängivad ideoloogiliselt märkimisväärset rolli. (Fairclough 1989:120–121)

5b. Kas agendid on ebaselged?

Agendid on lauses üldjuhul inimesed või elusolendid. Aga agentidena saab käsitleda ka elutuid, abstraktseid nimisõnu või nominalisatsioone. Kõigil sellistel juhtudel on võimalus ideoloogilisele hämmamisele. (Fairclough 1989:124)

5e. Kas protsessid on need, millena nad paistavad?

Protsesse võidakse esitada teistsugusena kui nad on. Fairclough soovitab tähelepanelikult jälgida, kuidas esitatud protsessid võivad esineda teiste protsessitüüpidega. Ta lisab, et sellel võib olla ideoloogiline põhjus. (Fairclough 1989: 124)

5d. Kas laused on positiivsed või negatiivsed?

Negatiivsetel lausetel on ilmselt kogemuslik väärtus. See võimaldab selgesti tajuda, kas tegemist on reaalsusega või mitte. (Fairclough 1989:125)

6. Milliseid suhteväärtusi on grammatikal?

Fairclough toob välja kolm grammatilist joont, millel on suhteväärtusi: kõneviis (kindel, tingiv, käskiv ja kaudne), suhtemodaalsus ning pronoomenite *meie* ja *teie* kasutusviis.

6b. Kas on suhtemodaalsuse olulisi jooni?

Modaalsus on seotud kõneleja või kirjutaja autoriteediga. Fairclough toob välja modaalsuse kaks dimensiooni. Esiteks, kui rääkida ühe osaleja autoriteedist teise suhtes, siis on tegemist suhtelise modaalsusega. Ekspressiivsest modaalsusest saab rääkida siis, kui kõne alla on rääkija/ kirjutaja autoriteet suhtes tõe või reaalsuse kirjeldamise ja hindamisega. Modaalsust saab väljendada

modaalverbidega, nagu võima, saama, pidama, tulema. Lisaks väljendavad modaalst adverbid ehk, äkki, kuidagi. (Fairclough 1989:126–127)

6c. Kas kasutatakse pronoomeneid meie ja teie ja mismoodi?

Fairclough järgi on pronoomenite kasutamine seotud suhetevahelise jõu ja solidaarsusega. Ta esitab kaks „meie“ tähenduse võimalust. Esiteks kaasahaarav meie ja välistav meie. Kaasahaarav meie hõlmab lugejat sarnaselt kirjutajale. Välistav meie viitab kirjutajale ja veel mõnele kaaslasele, aga mitte lugejale. Fairclough toob välja, et ajalehes on levinud kaasahaarava meie kasutamine, mis haarab lugejat ja kõiki „õigesti mõtlejaid“. Siinkohal on autor peidetud autoriteet. (Fairclough 1989: 127–128)

Artiklites esineb tugev vastandumine „meie“ ja „nemad“. „Meie“ on usuõpetuse pooldajad ja „nemad“ on usuõpetuse vastased. „Meie“ on parempoolse, „nemad“ aga vasakpoolse maailmavaatega. Analüüsitud artiklite autorid paigutasid ennast usuõpetuse pooldajate hulka. Sellega on kirjutajad arvestanud ning seavad oma seisukohad lähtuvalt lugejate ootustest. Autor võtab õiguse rääkida „meie kõigi“ eest. Kindlasti peab ta tunnetama võimaliku auditoriumi suurust. „Meie“ loob ühise ideoloogia ning samastab autori ja lugeja.

7. Milliseid ekspressiivseid jooni on grammatikas?

Faktid usuõpetuse kohta tekitavad lugejas tunde autori objektiivsusest. Autor proovib esitada enda seisukohti neutraalselt ja annab edasi üldlevinud ja kindlaid mõjutusteta tõdesid. Tegelikult annavad lugeja enda kogemused ja tõlgendused grammatikale tähenduse. Grammatikas võib lugeja tõlgendusi eeldades olla peidetud informatsiooni. (Fairclough 1989:128–129)

8. Kuidas on (liht)laused omavahel seotud?

See küsimus vaatleb, kuidas on laused tekstis seotud. Võivad esineda isikulised asesõnad. Lisaks võidakse samast asjast kirjutades kasutada erinevad

sünonüüme. Oluline on jälgida, kuidas on info lauses jaotatud. Mis on tähtis ja milline osa annab edasi taustateadmisi? (Fairclough 1989:129–132)

III TEKSTI STRUKTUURID

9. Millised suuremad struktuurid tekstis esinevad?

Teksti struktuurid suunavad lugejat. Teksti osi tõlgendatakse vastavalt sellele, mida nad ootavad antud tekstikohas. (Fairclough 2001:94–114) Lisaks aitavad teksti struktureerida vahepealkirjad, mida on kasutatud Peeter Põllu artiklite puhul. Sel ajal ei kasutatud vahepealkirju, kuid autori teksti liigendus lubab seda niimoodi käsitleda. Halliki Harro järgi võib vahepealkirju märgata alates 1920. aastate lõpust (Harro 2000:79)

Peeter Põllu usuõpetuse teemalised artiklid ilmusid 1923. a Postimehe kolmes numbris. Tegemist on ühtse terviktekstiga, mis ilmselt mahukuse tõttu on jaotatud erinevate numbrite vahel. Tekst jaguneb kuueks osaks. Iga lugu keskendub kahele põhilisele rollile/käsitlusele usuõpetusest kooli kontekstis. Esimene artikkel piiritleb usuõpetuse küsimuse ulatuse ja käsitleb ristiusku kui ühte kultuuritegurit. Teises, selgitavas aramusloos vaadeldakse religiooni võimalikku asendamist millegi muuga ja selgitatakse usuõpetuse tarvidust kooli. Lõpetuseks arutleb Peeter Põld selle üle, kas saab usuõpetust lapsele õpetada ning räägib usuõpetusest kui vabast ainekoolis. Teise näitena on Hans Rebase artikkel rahvahääletusest ja poliitilistest erakondadest. Tekst saab jagada seitsmeks osaks, milles iga lõik kirjeldab ühe erakonna olukorda pärast valimisi.

2.4. Teksti tõlgendamine

Fairclough'i järgi tulenevad tõlgendused teksti sisust ja lugeja teadmistest, milles on mõju kogemusel, haridusel ja elu mõjutavatel faktoritel. Tõlgendamine toimub kahel tasandil: 1) sotsiaalsed tingimused; 2) ajalugu ja varem loetud tekstid. (Fairclough 2001:118–119)

Teksti tõlgendus toimub Fairclough'i järgi neljal tasandil:

1. Lausungi pindtasand väljendub tekstist arusaamisest. Arusaamine põhineb keeleoskusel ja üksikutest häälikutest sõnade ja tähenduste moodustamises.
2. Lausungi tähendus väljendub teksti osade tähenduse leidmises. Tõlgendajad kasutavad oma kogemuste tähenduslikke aspekte sõnade, grammatika ja sõnumite tõlgendamisel.
3. Lokaalne sidusus loob lausete vahel tähenduslikke seoseid, et saavutada üksuste seostatud tõlgendus.
4. Teksti struktuuri ja teksti tuuma tõlgendamisel analüüsitakse, kuidas kogu tekst on koostatud. Teksti tuum on tõlgenduse kokkuvõtte sellisena nagu see tõlgendajale meelde jääb. (Fairclough 2001:123)

Teksti tõlgenduse aluseks on olukorra sisu ja diskursuse tüüp. Lugejad (analüüsijad) loovad tõlgenduse teatud olukorras ja teevad järeldusi sobiva diskursuse tüübi kohta. Olukorra tõlgendamisel on neli dimensiooni, mida saab selgitada nelja alljärgneva küsimuse abil.

1. Mis toimub? Tegevuse abil piiritletakse olukord.
2. Kes on tegelased ja missugune on nende positsioon? Tegelas(t)e positsioonid muutuvad selle järgi, missugused rollid neile tekstis antakse ja mida neilt oodatakse.
3. Millised on osalejate omavahelised suhted? Jälgitakse osalejate võimu- ja sotsiaalsed suhted.
4. Missugune on keelekasutuse roll? Keelt on vahend, millega hangitakse infot ja edastatakse teavet. Selle abil võidakse näidata võimu. (Fairclough 2001:123–124)

III TEKSTIDE KIRJELDUS JA ANALÜÜS

Selles peatükis kirjeldan ja analüüsin valitud artikleid. Analüüsis lähtun eelpool kirjeldatud Fairclough'i mudelit, mida on kohandatud vastavalt uurimuse vajadustele. Analüüsi ühikuks on üks lõik. Igast lõigust refereerin olulisi mõtteid ja täiendan seda kõnekate tsitaatidega.

3.1. Enne rahvahääletust ilmunud artiklid

Alljärgnevalt analüüsin seitset enne rahvahääletust ilmunud lugu. Esimesena võtab sõna Heinrich Bauer, kes kirjutab usuõpetuse vajalikkusest koolis. Vahetult enne referendumit kirjutab Bauer ka rahvahääletuse keerdküsimustest. Lisaks võtab sõna Jaan Lattik, kes kirjeldab valitsevat olukorda võitlusena. Oluline on märkida, et Lattiku artikkel leidis kajastust nii Postimehes kui Päewalehes. Toimetuslike eripärade tõttu käsitlen neid eraldi lugudena (enne referendumit ilmus 7 lugu, ent analüüsitud on 8). Arvamust on avaldanud veel Georg Eduard Luiga ja Jaan Tõnisson. Rahvahääletusele eelnenud perioodi lõpetab Peeter Põld. Põllu triloogia kaks esimest lugu ilmusid vahetult enne referendumit.

Päewaleht 1923. Nr. 6. 8. I, lk 2. Kas meil on koolides usuõpetust tarvis? H. B. (Heinrich Nikolai Bauer)

Autor võtab pealkirjas julguse rääkida „*meie*“ eest. „*Meie*“ kasutamine hõlmab üldjuhul kirjutajat ja veel ühte või mõnda osalejat, kuid see ei kaasa adressaate (Fairclough 1989:127–128). Samas toob Fairclough välja, et ajaleht räägib nii enda, lugejate ja kõigi „õigesti mõtlejate“ eest. Sellisel juhul on tegemist peidetud autoritaarsusega. (Fairclough 1989:128) Seetõttu saab öelda, et autori püstitatud küsimus usuõpetuse tarvidusest koolis kõneleb nii kirjutaja, lugeja ja „õigesti“ mõtlejate Eesti kodanike eest. Artikli kirjutaja on varjatud juht, kes kõneleb kõigi lugejate eest. „*Meie*“ kasutamine viitab ideoloogiale, mis rõhutab inimeste ühtsust, kellel on sarnased huvid (Fairclough 1989:128). Antud

juhul kannab „meie“ ka poliitilist ideoloogiat. Teades, et Bauer on usuõpetuse pooldaja, saab öelda, et autor kõneleb kõigi parempoolsete vaadetega lugejate (kodanike) eest.

Bauer toob välja, et „meie“ esimese riigikogu kestvusel ei ole ükski seaduseelnõu nii laineid löönud ja kogu seltskonna meeli nii kaua ärevil hoidnud, kui seda usuõpetuse küsimus teeb. Ärevust on tekitanud seaduseelnõu, mitte õppeaine. Siinkohal „meie“ tähendus laieneb ja haarab kõiki eestlasi. Järgnevalt püüabki kirjutaja selgitada, et ta ei taha poliitiliste algmõtete üle vaidlema hakata, vaid selgitada, kas usuõpetust on koolis tarvis. Artiklist nähtub, et Bauer tajub valitsevat olukorda poliitilisena. Samas püüab ta poliitikast eemalduda ja keskenduda õppeaine sisule. Fairclough'i järgi peegeldab sõnade kogemuslik väärtus autori teadmisi ja väärtusi. Lisaks annavad autori kogemused märku tema hinnangust valitsevale olukorrale. (Fairclough 1989:112)

Pärast poliitilist sissejuhatust ja teema täpsustamist toob Bauer välja, et Eestis on hakanud mitmed usulised ühingud viimasel ajal jõudsasti tööle. Autor kirjutab, et ehitatakse uusi kirikuid, palvemaju, oma jutlustajate ettevalmistuseks rajatakse õppeasutusi ja noori koondatakse usulistesse seltsidesse. Selle põhjenduseks toob Bauer loosse sõjalise motiivi. „*See tähendab, ka meie juures on põhjusi olemas, mis rusuwalt rahwa hingeelu peale mõjuwad ja teatavaid usulisi liikumisi wälja kutsuwad*“. Artiklis toob Bauer välja, et juba lihtne enesekaitse püüe peaks sundima oma alusmüüre kindlustama. Autor leiab, et noortel peab uus, kindel tugi ka usupõhimõtetes olema. Sellega näitab Bauer, kuidas ta hindab kõnealust tegelikkust. Noorte sotsiaalne roll ühiskonnas luuakse läbi usulise kasvatusena. Ekspressiivseid väärtuseid saab võrrelda erinevate ideoloogiliste kategoriseerimisskeemidega (Fairclough 1989:119). Kirjutaja eeldab, et lugejal on teatud väärtused ja tõlgendusviisid. Lugeja on omal viisil süstematiseerinud maailma. Seega, kui autor esitab usuõpetust alusmüürina, eeldab see, et adressaat kiidab parempoolse maailmavaate heaks ning väärtustab vanu traditsioone.

Seejärel teeb Bauer järsu põike sõja motiividest kunsti ja kirjanduse teemasse. „*Rahva juures, kellel ei ole hingeülendawat usutunnet, langeb ka kunst ja kirjandus ning ühes nendega kõik waimuelu awaldused*“. Selle põhjal saab

järeldada, et autori pealkirjas püstitatud küsimus usuõpetuse vajalikkusest koolides on saanud jaatava vastuse. Samas tõdeb Bauer, et tõsisest südameharidusest ei ole hetkel peale usuõpetuse muid väljavaateid. Läbi isiklike kogemuslike väärtuste väljendab kirjutaja oma tõekspidamisi ja kogemusi. Nähtub, et usutunne on seoses kunsti ja kirjandusega. Autor esitab üldlevinud kunsti ja kirjanduse kategooriad. Need on paljudele lugejatele vastuvõetavad üldised väärtused. Artikli siseselt saab usutunnet käsitleda kunsti ja kirjanduse hüponüümina. Fairclough selgitab, et hüponüümid kannavad endas teiste sõnade tähendust (Fairclough 1989:116). Seega hõlmab Baueri artiklis usk juba kunsti ja kirjandust.

Bauer toob lugejateni Prantsusmaa näite, kus usuõpetus on asendatud keskkooli osas eetika ja filosoofiaga. Bauer kasutab olukorra kirjeldamiseks metafoori „vihma käest räästa alla“. Sellega väljendab autor, et Prantsusmaal on mindud täbarast olukorrast veel täbaramasse. Fairclough'i sõnul on metafooride kasutamine sotsiaalsete probleemide ilustamiseks küllaltki levinud võte, kui ei taheta raskest olukorrast kirjutada (Fairclough 1989:120).

Järgmisena toob Bauer näite Genfi kõlbeline kasvatus kongressist, kus oli esindatud ka Eesti saadik. Artiklis ei ole täpsustatud, kes oli saadik. Kuid autor on tahtnud lisada Genfi kongressi kaalukust ka Eesti konteksti. Lisaks Eesti saadikule oli seal palju maailmas tuntud kasvatusteadlasi. Artiklis domineerivad Genfis koos käinud kasvatusteadlased. Autor rõhutab kohta, aga mitte isikuid. Autor seab Genfi kongressil osalenud teadlased autoriteetsusele kohale. Nemad on antud hetkel tähtsamad kui kirjutaja. Bauer kirjutab, et „*Kongress jõudis ühemeelselt otsusele, et ilma usulise aluseta ja toeta ka kõlbeline kasvatus küllalt kindlustatud ei ole.*“ „*Nii on terve maailma tõsisemate kasvatusteadlaste kindel arvamine.*“ Autor ei võta endale vastutust kinnitamaks usuõpetuse vajalikkust. Seda teevad artiklis „*tõsised kasvatusteadlased*“, kes on autoriteetsed ja usaldusväärsed. Usaldusväärsust vähendab aga see, et pole teada, kes on need kasvatusteadlased. Fairclough selgitab, et kui ühe osalise autoriteetsus sõltub suhtest teise osalejatega, väljendab see erinevate osalejate vahelisi suhteid. Modaalsete suhete mängimine nõuab peidetud juhti ja varjatud ideoloogilisi suhteid. (Fairclough

1989:126-127) Tekstis on märgata, et Bauer tunnustab sotsiaalsetes suhetes enam kasvatusteadlasi, kui parempoolsete seisukohti.

Euroopa paralleelidest liigub Bauer Eestisse ja uurib, kuidas siin asju käsitletakse. Autor toob välja, et riigikogu vaidlustes hüüdsid pahempoolsed kristlastele vahele. Nende seisukoht oli selles, et ega usuõpetus üksi kõlblust ei kasvata, vaid kogu õpetus peab olema läbi imbunud kõrgemast mõtteavaldusest. Usuõpetuse diskursus muutub jällegi poliitiliseks. Kui alguses kirjutas autor, et usuõpetuse eelnõu hoiab meeli ärevil, siis teksti käigus saab sellest juba selgete osapoolte vaheline vaidlus. Pahempoolsed on negatiivsed tegelased, kes hõikavad kristlastele vahele. Autori soov poliitilisest vaidlusest eemalduda ei toimi. Kirjutatu peegeldab autori kogemuslikke väärtusi. Suhteväärtus määrab ära osalejate rollid ja sotsiaalsed suhted. Baueri kirjeldatud olukord on poliitiline. Domineerivad kristliku erakonna esindajad ja vastased. Erakondade esindajad on aktiivsed kõnelejad. Fairclough toob välja, et grammatilised väärtused etendavad keelelist koodi selle osas, missugused suhte protsessid maailmas toimuvad. Protsessis on vaja osalejaid, kelle vastutus võib olla erineva kaaluga. (Fairclough 1989:120)

Autor ei saa nõustuda pahempoolsete seisukohtadega. „*Tõsi küll – nii ta peaks olema igal pool, kus koolielu mitte nii ebanormaalne ei ole, kui Eestis, kelle 4000 kooliõpetajast üle poole ilma eelhariduseta ja kutseta ehk lühikeseajaliselt kursustelt poolküpsest välja lastud.*“ Bauer jagab isiklike hinnanguid Eesti koolielule. Ta nimetab seda „ebanormaalseks“ ja õpetajate ettevalmistust puudulikuks. Suhtemodaalsus viitab kirjutaja enda autoriteedile. Autor viitab 1922. aasta puhastustööle, kus paarsada kõlbmatut õpetajat lahti lasti. „*Kõnelgu niisuguste koolitegelaste juures veel keegi läbiõppimisest kõrgetest mõtteavaldustest kõlbluse suhtes.*“ Artiklis väljendub autori vastumeelsus koolikorralduse ja õpetajate oskamatus suhtes. Antud juhul saab rääkida ekspressiivsest modaalsusest. Fairclough järgi on sellisel juhul kõne all kirjutaja autoriteet tõe või reaalsuse kirjeldamisel ja hindamisel (Fairclough 1989:127).

Bauer jätkab poliitilisel lainel. Ta selgitab, et usuõpetuse vastased ei saa õpetust põranda alla suruda. Põranda alla surumisega väljendatakse sünonüümselt illegaalset, poliitilistel põhjustel keelatud tegevust. Põrandaalune tegevus kannab

poliitilist alatooni ja viitab olukorrale siis, kui usuõpetus puuduks. Fairclough toob välja, et metafooride kasutamisega viitab kirjutaja ühiskondlikele probleemidele, mis vajavad lahendamist (Fairclough 1989: 120). Siinkohal toob autor näiteks Venemaa, kus usuline elu tihti just harilikes rööbastes ei liigu. Väga tihti ilmusid seal märatsejad, kes kutsusid rahvamassi üles usutunnet isegi „*enesevigastuse ehk enesetapmise*“ läbi rahuldama. Enesevigastamise sünonüümina kasutab autor enesetappu. Sünonüümselt neid siiski käsitleda ei saa. Pigem on enesevigastus enesetapu eufemism, mis annab leebemalt teada inimese hingepiinadest, kuid ei tähenda surma. Fairclough'i järgi viitab eufemismide kasutamine negatiivsete väärtuste vältimisele (Fairclough 1989:117). Bauer vihjab, et „*meie*“ juures kinnitavad nende väärnähtuste võimalikkust mitmesugused müstiliste ringide tekkimised, mis midagi profaanse ja spirituaalse taolist kujutavad. Need kutsuvad õpilasi vastuhakuks koolis kehtiva korra vastu. „*Meie*“ on passiivne osaleja, kelle hulka on haaratud Eesti kodanikud. Arvatavasti on tegemist valikulise „*meie*“ grupiga, keda ühendab mõtteviis müstilistesse ringidesse kui väärnähtustesse. Fairclough'i näitel võib arvata, et kirjutaja puhul on tegemist peidetud autoriteediga, kes kõneleb kõigi „õigesti mõtlejate“ eest (Fairclough 1989:128).

Bauer selgitab, et usuõpetust ei saa koolist välja visata, sel oleksid kohutavad tagajärjed. „*Üks asi on igatahes kindel: koolis korraldatud usuõpetuse väljajätmise esimene tagajärg oleks igasugune sallimatus, usuline fanatism, mille eest vastust ajaloo ees wist küll keegi omapeale wõtta ei tahaks.*“ Autor esitab tinglikke eeldusi, mis juhtuks, kui õpetust kooli ei oleks. Samas täpsustab autor eeldust kindla väitega, millel puudub faktiline tagapõhi. Bauer esitab läbi enda autoriteetsed tõde ja valitsevat reaalsust. Fairclough'i järgi peegeldab see osalejate vahelisi suhteid, milles kirjutaja täidab peidetud autoriteedi rolli (Fairclough 1989:127).

Seejärel teeb autor põike jällegi teistesse riikidesse. Euroopas, Ameerikas ja meile kõige lähemal Lätis on usuõpetus sarnaselt korraldatud nagu Eesti parempoolsed fraktsioonid – põllumehed, kristlased ja rahvaerakond – seda rahvahääletusel soovib panna. Näidetega Euroopast soovib autor lisada faktilist usaldusväärust. Lisaks laseb faktide esitamine aimata autori teematundmist ning

lisab artiklisse usaldusväärst. Bauer on info edastaja ja lugeja vastuvõtja. Ta rõhub enda autoriteetsusele ja mängib ühiskondliku tõe esitaja roll.

Bauer kirjutab, et radikaal- ja lihtsotsialistid nimetavad seda aga „*tagurliseks ilmawaateks*.“ Siinkohal jätkab autor näidetega mujalt maailmast. Rootsis, Soomes, Leedus, Poolas, Taanis ja mitmes teise Euroopa riigis on usuõpetus sunduslik. Inglismaal, Šveitsis ja Põhja-Ameerikas antakse koolides interkonnaalset usuõpetust. Ta lisab, et ka ülikoolid nõuavad piibliaalast tundmist, mis üksikute usuliikumiste juures tülküsimusi ei tekita. Tekstis esitatud protsessis kirjeldab Bauer referendumi eelseid erakondade vahelisi suhteid. Parempoolsed kannavad euroopalikku ideed, mis on vaskpoolsete meelest vanameelne. Bauer asub parempoolsete kaitsele ja lisab nende ideedele ühiskondlikku kaalu nii kohalikul kui maailma tasemel. Protsess on kallutatud parempoolsete suunas.

Kokkuvõtteks kirjutab Bauer, et usuõpetus on jäänud vaeslapse ossa. Riigivalitsus, kogukond, eraalgatus – igaüks lükkab korralduse teise peale. „*Isegi ühes asjas pole lõplikult selgusele jõutud – kelle on õigus algkoolidesse usuõpetajaid valida ja ametisse kinnitada*.“ Autor toob artikli lõpus sisse uue teemana õpetajate ametisse valimise. Selge on see, et usuõpetuse teema tekitab ühiskonnas nõutust ja palju korralduslikke küsimusi. Bauer toob välja, et kool ilma usuõpetuseta ei vasta suurema osa rahva soovidele ja ootustele. Antud väidet ei põhjenda Bauer ühegi faktiga. See on tema isiklik hinnang, milles väljendub peidetud soov ühiskondlikke protsesse soovitud suunas juhtida.

Kui küsimus usuõpetuse peale läheb, siis „... *tihti täielik torm lahti pääsis*...“. Lugu lõpeb jällegi sõjale viitavate motiividega. Usuõpetuse arutelu käsitletakse tormina. Torm sümboliseerib parem- ja vasakpoolsete sõnasõdasid. Tekstis kasutatud tormi mõistega peegeldab autor ühiskonnas valitsevat tegelikkust.

**Postimees 1923, 14. I, Nr. 12, lk 2. Võitlus on käimas. Jaan Lattik/
Päewaleht 1923. Nr. 11. 13. I, lk 2. Võitlus on käimas. Jaan Lattik**

Järgnevalt tulevad vaatluse alla Jaan Lattiku kirjutatud kaks artiklit. Tähelepanuväärne on lugude puhul see, et mõlemad artiklid ilmusid nii Päewalehes kui ka Postimehes. Postimehes ilmus lugu üks päev hiljem. Postimehe artikli jaluses on joonealune viide, et kirjutus saadeti neljapäeval (õigel ajal) Tallinnast välja, aga viibis teel. Seega lugu ilmus järgnevas numbris, kus tuli seda aga ruumi puudusel lühendada. Alustan Postimehe artikli analüüsiga ning lõpus võrdlen seda lõikude kaupa Päewalehe artikliga ning toon välja, mis osas on kirjatükid erinevad.

Lattik selgitab, et võitlus on käimas „meie“ laste südame ümber. Autor kasutab protsessi kirjeldamiseks sõna „wõitlus“. Sellega kirjeldab Lattik loomulikku, sotsiaalset maailma, mida ta esindab. Lattik kogeb arutlusi usuõpetusest kui ühiskondlikkust võitlusest. Fairclough'i järgi peegeldab kogemuslik väärtus autori teadmisi ja uskumusi (Fairclough 1989:112).

Autor kirjutab võitlusest „meie“ laste südame ümber. Ta ei täpsusta, kes on „meie“ lapsed. Kuid nähtub, et autor pöördub lugeja poole ning samastab ennast nendega. Fairclough'i järgi saab öelda, et autor kasutab kaasahaaravat „meie“ vormi, mis haarab lugejat sarnaselt autorile. (Fairclough 1989:127) Lattik toob välja, et rahva kool on olnud kolm aastat ilma usulise hariduseta. Ta kirjeldab valitsevat olukorda järgnevalt: *„Metsiku wabaduse nimel, mis kõike lubab ja kohustusi ei armasta, wisati usuõpetust koolist wälja, ja suur hulk lapsevanemaid jäid oma lastega koolimaja ukse taha. Kui mujal teaduse- ja riigimehed usu sügavuste ees oma põlvi paenutasid, kui Inglise ilmariigi ministrid Jumalale au käskisid anda, siis kuulutati meil seda kui lõbusat juttu ja lubati meile kaswatada inimesi ilma usulise hariduseta.“* Autori sõnakasutuses esinevad isiklikud ja hinnangulised ekspressiivsed väärtused nagu metsik, kõikelubav ja kohustusi mitte armastav. Fairclough'i järgi on sõnade väljenduslike väärtuste tüüpide vahelised erinevused ideoloogiliselt olulised (Fairclough 1989:119). Kõneleja väljendab hinnanguid läbi klassifikatsiooniskeemide, mis on osa hindamissüsteemidest. Siin on kasutatud peidetud ideoloogiat. Vabameelsete usuõpetuse väljaviskajatena on kujutatud vasakpoolseid erakondi. Nendest

rääkides kasutab autor kaudset kõneviisi. Artiklis ei esine tegijat, kes viskas usuõpetuse koolist välja, ent emotsionaalne ja hinnanguline sõnakasutus näitab, mida autor silmas peab. Fairclough'i järgi võib agentide ja tegevustega mängimine olla põhjuslikult seotud ideoloogilise hämmamise ja vastustusega (Fairclough 1989:124).

Kaudne kõneviis aitab autoril tekstist eemalduda. Kaudse kõneviisiga lauses saavad lapsevanematest ja lastest passiivsed kannatajad. Kellegi tegevuse tagajärjel jäid nad ukse taha. Nemad ei olnud selles protsessis aktiivsed tegutsejad. Autor suhestub inglise ministritega, kes andsid Jumalale au. Tegijatele, kes on autoriga samal poolel, antakse tiitel, kuid lause teises pooles, mis käsitleb Eestit, puuduvad lubajad ja tegijad; see on umbisikuline. Autor kasutab sõna „*meil*“. „*Meie*“ hulka pole aga arvatud tundmatud lubajad. Fairclough toob välja, et „*meie*“ kasutamine viitab ideoloogiale, mis rõhutab inimeste ühtsust, kellel on sarnased huvid. (Fairclough 1989:128) Autori ja lugeja sarnane huvi on usuõpetuse jõudmine kooli. Siin esineb peidetud ideoloogiline vastandumine. Autor ja eeldatavad lugejad on parempoolsete vaadetega ja umbisikulised tegijad on vasakpoolsed.

Autor kirjutab, et kodu ja kooli omavaheline läbisaamine on halb. Tegemist on kindla autoripoolse väitega, mis viitab sellele, kuidas ta tajub ühiskonnas toimuvat. Samas annab see märku sellest, et autoril on läbisaamisest isiklik kogemus või teadmine. Autor toob välja, et usuõpetus oli justkui sild kodu ja kooli vahel. „...*ei olnud silda ega ühtki keelemurret, mida oleks mõistetud kodus ja koolis.*“ Autor loob teksti sees usuõpetusest silla võrdkuju. Lisaks annaks õpetuse vanematele ja lastele sarnase „*keele*“ – nad tajusid ühiskonda sarnaste kategooriate alusel. Autor jagab inimesed usuõpetust õppinud ja mitte õppinud kategooriatesse. Lehelugeja on eeldatavasti usuõpetust saanud ning Lattiku kirjelduses praegust olukorda nähes, otsustab õppeaine kasuks.

Autor jätkab olukorra kirjeldamist negatiivse tooniga. Lausetes väljendub vastumeelus valitseva korra suhtes. Lattik kirjeldab lapsevanemaid kui kerjuseid. Artikli sees luuakse usuõpetust soovivast lapsevanemast kerjuse võrdkuju. Mõneti võib seda näha artikli sisese metafoorina. Fairclough'i järgi on metafooride kasutamine levinud ühiskondlike probleemide ilustamisel (Fairclough 1989:120).

Antud hetkel on olukord vastupidine. Autor rõhutab kerjuse kujundiga ühiskondliku olukorra viletsamaks muutmist. „*Lastevanemad seisavad kui kerjused kooliuste taga ja nuruvad, et kas ei lubata neil oma raha eest, pärast tunde, kooliruumides lastele usuõpetust õpetada lasta.*“ Valitseva olukorra ees näeb autor vastutavana haridusministrit. Artiklis viidatakse ainult ametitiitlile, aga mitte isikule. Esimene lause viitab aktiivsele tegevusel. Tundub nagu praegune minister saadaks eeskirju. „*Haridusminister saadab omalt poolt eeskirju, kas tohib pidada hommikupalwet, kas tohiwad lapsed põlema süüdata jõulupuu.*“ Järgnev selgitav lause annab mõista, et räägitakse ministrist, kes kolm aastat tagasi hetkelise olukorra tekitas. Lattiku mäletusraamatus on kirjas, et minister, kellest räägitakse on Jüri Annusson (Lattik 1950:233). „*Ei unusta wist küll ükski eestlane ära, et selle ministri ajal hommikupalwed koolimajadest õue lendasid.*“ Autor räägib kahtlevalt kogu Eesti rahva eest. Autor ei esita faktilisi andmeid, vaid väljendab enda hoiakuid, millega kaasab kogu Eesti rahva. Ministrit on kujutatud negatiivse tegelasena. Õpilased ja lapsevanemad on kannatajad ning suurele osale eestlastele on ministri teguviis vastumeelne. Autor kasutab hommikupalvete koolist välja jätmise kirjeldamiseks väljendit „*õue lendamine*“. Kuid autor ei kinnita, et minister palved õue lennutas. Lausest nähtub, et ministri ajal lendasid palved ise välja. Tegelikult on teada, et ministri tegevuse tulemusel jäeti palvused ära. Antud lauses autor seda kindlalt ei väljenda. Lisaks on näha, et autor paigutab ennast rahva poolele. Üheskoos vastandutakse aga ministrile. „Meie“ on usuõpetuse pooldajad ja „tema“ usuõpetuse vastane minister. Artiklis domineerivad positiivsed kannatajad. Antikangelased on kunagine minister ja vasakpoolsete erakondade esindajad. Protsesside kirjeldamisel esineb kallutatust. Nimelt kujutab autor usuõpetusest ilma jäänud lapsevanemaid liiga trööstitus olukorras. See on mõistetav, kui arvestada, et Lattik oli kirikuõpetaja ja tulihingeline usuõpetuse pooldaja.

Autor jätkab „meie“ eest kirjutamisega. „Meie“ nõuab, et usuõpetus oleks kohustuslik ja seda peab õpetama ülalpidaja kulul. Ta lisab „*...niisamuti tunnistame meie, et see õppeaine olgu waba õpilastele.*“ Lisaks tuuakse välja seisukoht, kui leidub vanemaid, kes ristiisku ja kultuuri ei tunnista, siis olgu nende lapsed usuõpetuse tundidest vabad. Siinkohal võib märgata „meie“ sisulist

muutust. Kui eelnevalt kõneles autor enda ja lugeja eest, siis nüüd juba enda ja mõne kaasmõtleva eest. Fairclough toob välja, et „*meie*“ kasutamine võib hõlmata kirjutajat ja veel ühte või mõnda osalejat, kuid see ei kaasa adressaate. (Fairclough 1989:127–128) Seetõttu võib järeldada, et Lattik räägib üldiselt rahvaerakonna seisukohtadest.

Lattik kasutab artiklis näiteid riigikogu aruteludelt. Näidete lisamisega saab lugeja kinnitust autori teadmistest. Ta kirjutab, et kõik katsed riigikogu kaudu usuõpetuse küsimust lahendada jäid tulemusteta. Lattik lisab, et usuõpetus visati ühe hääle enamusega keskkoolist välja. Autor hinnangul oli süüdi Petserimaa esindaja, kes ise ütles, et on usuõpetuse poolt, aga hiljem oma erakonna õhutamisel vastu hääletas. Antud artikli põhjal pole teada, millisesse erakonda esindaja kuulus. Ent autori poolehoid usuõpetusele ja vastumeelsus kunagise haridusministri vastu annab aimata, et esindaja kuulus vasakpoolsete hulka. Sest just vasakpoolsed poliitikud soovisid usuõpetuse kooli õppekavast välja jätta. Sellisel juhul on tegemist peidetud autoritaarsusega. (Fairclough 1989:128) Saab öelda, et autori selgitused usuõpetuse toimimisest koolis kõneleb nii kirjutaja, parempoolsete ja „õigesti“ mõtleivate Eesti kodanike eest. Autor on varjatud juht, kelles kõneleb erakonna ideoloogiast.

Autor tõstab lugeja tähtsust. Ta kirjutab, et nüüd tuleb selles küsimuses rahval ise otsustada. 17., 18., ja 19. veebruaril saavad hääleõiguslikud valijad öelda oma sõna. Lugeja kaastakse protsessi, kellel on kõige tähtsam ülesanne. Sujuvalt muutub varjatud erakondlik sõnum rahva tahteks, mida peaks hääletamisel näitama. Autor ei ole enam rahvaga „*meie*“, vaid taandab ennast otsustusprotsessist.

Pika sissejuhatuse lõpuks jõuab autor artikli tuumani – vastaste esitatud argumentide ümberlukkamiseni. Lattik selgitab, et paneb kirja järgnevad märkused, mida valima minnes on tarvis teada: „... *mida kindlasti waja on silmas pidada, et mitte usuõpetuse wastased ei saaks eksiteele hääletajaid juhtida. Kõigepealt olgu teada, et meil on tarwis 250.000 häält poolt anda, siis on usuõpetus koolis...*“ „*Ärgu jäägu ükski hääletamisele minemata. Wastaste kihutustöö on just selle peale sihitud, et walijad erapooletuks jääksid, see kõlab paremini ja sellega on kergem asja segamini ajada.*“ Kirjutatust nähtub, et autor

suhtub vastastesse kui eksitajatesse. Selles väljendub autori parempoolne hoiak ning vastandumine vasakpoolsetele. Märkata on poliitilist võimuvõitlust, millesse kaasatakse lugejaid, kellel pole võimalustki vastuhääle andmiseks. Parempoolsete võitlusesse peab astuma vähemalt 250 000 kodanikku. Lattik kutsub üles kõiki valmistel osalema. Kuid eelnevalt on tingimus, mis tagab koolis usuõpetuse: valija ei tohi jääda erapooletuks. Hääletamisel minemata jätmine on eitava vastuse andmine.

Järgnevalt kummutab autor kahtlevate lugejate jaoks usuõpetuse vastu toodavad näiteid. Lattik esitab artiklis nagu ta ise nimetab „*kulunud seletusi*“, mida sagedasti usuõpetuse vastu tuuakse. Väidete autorile ei ole viidatud, kuid on märkata, et peetakse silmas vasakpoolsete sõnavõtte kõnekoosolekutel ja „*Ma näitan ka iga etteheite juures paari reaga, kui tühjad nad on.*“

1. Lattiku sõnul tuuakse välja trump nagu mujal riikides ei oleks koolis usuõpetust. Lattiku hinnangul ei ole see õige. Nimelt on Euroopas ainult kolm riiki, kus usuõpetuse heaks pennigi ei maksta, need on Prantsusmaa, Portugal ja Nõukogude Venemaa. Uutest riikides on aga Eesti ainuke, kes Venemaa kõrval usuõpetuse on koolist välja visanud. Autor jätab endiselt vastaste poole tegelased nimetamata. Artikli usaldusväärsuses tõstmiseks näitab autor oma teadmisi usuõpetuse olukorrast Euroopas. Usuõpetuse väljaviskaja riigina võrreldakse Eestit Venemaaga. Siin on peidetud poliitiline viide vasakpoolsete venemeelsusele. Seevastu parempoolsete ideoloogia soosiks Eestit vaba ja euroopalikuna.
2. Vastaste hulgas arvatakse, et usuõpetusega tahetakse kiriku võim koolidesse viia. Lattik vastab, et „*Usuõpetust tahetakse just kooli kätte anda, et mitte väljaspool kooli temaga mõjupoliitikat ei hakataks ajama.*“ Siin on viide kunagisele kiriku võimule. Olukord sarnaneb Jüri Annussoni seisukohale, et eelnevalt kasutas riik kirikut enda sõjariistana, kuna kirikul oli rahvale suur mõju. Riigi ja kiriku vahel sündis kokkulepe: ühe käes mõõk, teise käes rist; ühel võim ja teisel tarkus. Kool oli nii riigi kui kiriku teenistuses. Ühele pidi ta valmistama truid alamaid, teisele – ustavaid koguduseliikmeid. (Annusson 1923)

3. Vastased toovad välja, et meile ei ole häid usuõpetuse tundjaid ja olevat puudu headest raamatutest. Lattik leiab, et ei tohi ainult seetõttu ühe õppeaine vastu olla, kuna puuduvad asjatundjad. Autor väldib küsimusele vastamist ja küsib hoopiski vastu, kui head on teiste ainete õpetajad ning lisab, et sel teemal ei räägi keegi. „*Kui õppetund olemas, siis leiduvad ka tublid töömehed. Raamatutega on samasugune lugu.*“ Nähtub, et õpetuse sisulisele poolele ei keskenduta, vaid hoolitsetakse esmalt selle eest, et õpetuse kooliviimine saaks vajaliku hulga häáli.
4. Vastased toovad välja, et usuõpetus on teaduse vastu. Lattik lükkab selle väite ümber. Ta kirjutab: „*Usuline haridus ja muu teadus täiendavad üksteist – üks harib hinge, teine annab peaasjalikult mõistusele selgust.*“
5. Vastased leiavad, et „*Usku ei saawat õpetada, et olewat igaihe eraasi.*“ Lattik selgitab, et ristiusku on sotsialistlikud erakonnad püüdnud alati eraasjaks nimetada, et siis kergem oleks oma usku – sotsialismi – üleüldiseks asjaks teha. Lattik leiab, et ristiusk on loonud liialt palju vaimuvara, et seda eraasjaks muuta. Usuõpetuse käsitus vahetub usuküsimustega. Küsimus ei olnud usus, vaid usuõpetuses. Autor läheb sellega kaasa ja hakkab õigustama ristiusu vajalikkust. Selle kinnituseks toob ta näite vastaste poolelt, kes tahavad ristiusku sotsialismiga asenda.
6. Vastased toovad välja, et „*Olewat palju uskusi ja usutunnistusi, neid ei wõiwat ometi kõiki koolis õpetada. Usu ka südametunnistuse wabadus on siis usu vastastel ainult teatawa piirini mõeldaw.*“ Lattik imestab, kuidas on erinevate uskude lahkkelid Eestis nii suured, et ainet koolis õpetada ei saa. Ta toob näiteks Saksamaa ja Šveitsi, kus katoliku ja evangeeliumi usu ilmavaated põrkuvad. Ta lisab, et sellised lahkkelid on olemas ainult usuõpetuse vastaste ettekujutustes.
7. Vastased kinnitavad, et „*Kirik ja riik olewat meil üksteisest ära lahutatud ja sellepärast ei wõiwat koolis usuõpetust olla.*“ Lattiku arvates on see üks rumalamaid ettekäändeid. Autor viitab jällegi kiriku ja riigi lahutajate väärare ettekujutusele nagu asuksid kirikuliikmed ja riigikodanikud elama erinevate maakerade peale ega kohtu enam omavahel. Lisaks jagab autor hinnangulisi väärtusi vastaste arvamuste kohta, nimetades neid rumalateks.

Autor toob lugeja veenmiseks näiteid, et sotsiaaldemokraadid ei suuda enda seisukohti endise ägedusega enam kaitsta. Lattik kirjutab, et mõned sotsiaaldemokraatide saadikud jäid hääletusel erapooletuks. Ta lisab, et tööerakond ja kommunistid olid ainsad, kes oma jõu usuõpetuse vastu tervelt välja panid. Artikli lõpus julgeb autor nimetada vastaseid erakondlikul tasandil. Ilmselt on see tingitud sellest, et osa neist hakkavad leebuma.

Ta jätkab, et on märganud, kuidas usuõpetuse vastased oma kõnesid miitingutel ja koosolekutel alustavad. „*Ma ei ole mitte usu ega usuõpetuse wastane, aga ma ei wõi mitte selle poolt olla, et seda koolis õpetatakse, ja siis läheb materdamine lahti.*“ Tavaliselt tuuakse välja keskaja kiriku poolne tagakiusamine. Lattiku sõnul tekib neid kõnesid kuulates tunne, nagu sooviks keegi keskaja kirikut kooli viia. Ta kinnitab, et Eesti kirik ei ole sellist tüüpi, kus usu nimel on taga kiusatud. Autori selgitustest on märgata, et vastased ei olnud mitte õpetamise, vaid meetodi vastu.

Pärast vastaste väidete ümberlukkamist toob autor artiklisse sisse ühe narratiivi, mida ta kord vagunis oli kuulnud. Tallinnast pärit koolipoiss vaidles maamehega usuõpetuse küsimuse üle. Poiss oli vastu ja mees poolt. Vaidlus oli äge. Poiss esitas argumente, et kui usuõpetus kooli tuleb, siis pannakse kõigile kodanikele maksukoorem peale. Maamees aga vastas, et see läheb ülikute vanemate õlgadele ning lõpuks tähendab see maksjale ainult penne. Poiss ägestus ja teatas, et kui valijad (maamehe sugused) usuõpetuse kooli toovad, siis võtavad nad ka maa sõdurite käest ära ja annavad selle mõisnikele tagasi. Maamees jäi rahulikuks ning mõistis, et poiss ei tea usuõpetusest midagi ja veel vähem teab ta midagi maaküsimustest. Usk on kasvatuse küsimusi ja teine hoopis põllumajanduse küsimus ning nende ühte patta panemine on lihtsalt jonn. Selle kujundliku looga püüab autor lugejale näidata, kui mõttetus ja rumalad on vastaste argumendid ning kihutustöö.

Lõpus jõuab kirjutaja tagasi võitluse motiivi juurde. Ta kutsub lugejaid, kes on kahtlevad või külmad, välja võitlusele, hääletama usuõpetuse poolt.

Lõpetuseks kirjeldab autor, kuidas valimised välja näevad ning mida tuleb teha koju saabunud sedelitega. „*See leht, kuhu peale on trükitud poolt, tuleb hääletamise päewadel walimise jaoskonda wiia, seal kinnise ümbriku sisse panna*

ja walimise kasti lasta, nii nagu riigikogu walimistel kandidaatide nimekirjaga tehti.“ Autor selgitab, mida tuleb teha poolt sedeliga. Vastuhääletuse sedeli võimalust ei mainitagi.

Päewalehe ja Postimehe artikli võrdlusest nähtub, et märkimisväärseid muutusi teksti sisus ei esine. Nagu Postimehe jaluses viidatakse on artiklit kärbitud. Kahe loo võrdlusest on näha, et Postimees jättis välja lõigu, kus Lattik toob näite saksa sotsiaaldemokraatlike kooliõpetajate raamatust „Jumalik keel“. Raamatus kirjutatakse, et kooliõpetajad on usuõpetuse poolt ka ilmalikus koolis, sest ristiusk on kultuuri osa ja seda ei saa noorte haridusest välja kiskuda. Kaldun arvama, et artiklit kärbiti tõepoolest ruumi puudusel, mitte teksti sobimatu sisu pärast. Mõningast vastuolu võib näha sotsiaaldemokraatlike õpetajate ja Postimehe toimetaja rahvaerakondliku poolehoidu vahel. Kuid artiklis on Lattiku kirjeldatud õpetajad siiski poolehoidjad ning usuõpetuse küsimuses maailmavaatelisi erinevusi ei esine.

Päewaleht 1923. Nr. 29. 31. I, lk 2. Kui usuõpetus kooli tuleb. G. E. Luiga

Luiga kirjutab, et viimasel ajal on mitmelt poolt, nii avalikult kui eraviisiliselt, pöördutud kristliku rahvaerakonna juhtide poole küsimusega, missugune saab olema „see usuõpetus“, mis „meie koolidesse“ tuleb. Lauses ei väljendu, kes ja kunas on erakonna poole pöördunud. Samas ei nimeta autor kristliku rahvaerakonna juhte. Tegelasele tiitli ja nime lisamine annab tegelastele autoriteetsust. Võimalik, et Luiga taotleski neutraalsemat lähenemist. Küsijad ja erakonna juhid on samaväärselt olulised. Küsijad on aktiivsed tegutsejad ja erakonna juhid passiivsed vastajad. Teksti autor rõhub enda usaldusväärsele ja püüab esindada reaalsust ja tõde. Fairclough'i järgi on ekspressiivne modaalsus tihedalt seotud kirjutaja autoriteetsusega tõe või reaalsuse kirjeldamisel (Fairclough 1989:126). Lauses on kasutatud pronoomenit „meie“, mis on antud lauses lugejat kaasav. Autor peab silmas laiemat auditooriumi, keda huvitab Eesti kooli tulevik. Lisaks võib näha, et nii kirjutaja kui lugeja on võrdväärsed. Fairclough'i järgi on tegemist kaasahaarava „meie“ vormiga, kus on samaväärselt

kaasatud lugeja ja kirjutaja (Fairclough 1989:127). Luiga seab end rahvaga samale tasandile – teadmatuses hääletaja, kes ei taha rahvakooli tundmatu sisuga usuõpetust.

Autor vastandab tekstis „meie kooli“ ja „selle usuõpetuse“. „Meie“ on poliitiliselt neutraalne üksus, kuid autori pidev „selle“ usuõpetuse rõhutamine näitab, et räägitakse kindlast õpetusest, mitte usuõpetusest laiemalt. „See“ usuõpetus kannab endas kristliku rahvaerakonna ideoloogiat. Pealtnäha usuõpetuse diskursus muutub poliitiliseks. Umbisikulise asesõna kasutamine annab Fairclough'i põhjal lugejale rohkem tõlgendusruumi ning mõiste on ähmasem (Fairclough 1989:132). Tegemist võib olla autori poolse taotlusliku võttega, mis lubab erinevate kategoriseerimissüsteemidega inimestel teksti erinevalt mõista. Kui eelnevalt sai märgitud, et „see“ võib kanda parempoolset ideoloogiat, siis näiteks vasakpoolsele lugejale võib „see usuõpetus“ tähendada ajalooliselt väsinud õpetust, mida kooli ei taheta.

Luiga keskendub õppeaine sisule „... *kas endine tähetuupimine, wõi midagi uut ja paremat.*“ Autor tajub ja kirjeldab varasemat usuõpetust koolis tähetuupimisena. Selles väljendub autori isiklik negatiivne hinnang. Fairclough'i sõnul on erinevatel metafooridel erinev ideoloogiline tähendus ning oluline on jälgida tähendustevahelisi suhteid (Fairclough 1989:119). Eelnev usuõpetus on negatiivse tähendusega tuupimine, uus õpetus on oodatud ja soositud, püsib lootus paremale.

Luiga kirjutab, et kristliku rahvaerakonna vastusest oleneb hääletajate seisukoht. See viitab olukorrale, et rahvas ei ole teadlik, kas ja miks nad peaksid rahvahääletusele minema ja mille poolt või vastu hääletada. Tekstis väljendub, et küsimus ei ole ainul „poolt“ või „vastu“ olemises, vaid sisus. Lisaks annab autor kristlikule rahvaerakonnale autoriteetse rolli. Nende vastusest oleneb rahva teguviis. Erakond on juht, kelle soove lugeja täidab. Kuid siis Luiga tonaalsus muutub. Ta toob välja rahvahääletuse nõudjate läbi mõtlemata käitumise. „*Soov selle küsimuse kohta selgust saada on väga arusaadav ja selle peale oleks rahvahääletuse nõudjad kohe alguses pidanud mõtlema: nad oleks pidanud kõige esiti enestele selgeks tegema ja siis ka avalikkuse ette tooma põhijoontes äratähendatud kawa, kuidas usuõpetuse andmine meie koolides nende arwates*

peaks kujunema.“ Autor paigutab ennast rahva poolele ja vastandub rahvahääletuse nõudjatele, kes pole autori hinnangul protsessi läbi mõelnud. Toimub „meie“ ja „nende“ vastandamine. „Meie“ – inimesed, kes tahavad usuõpetust ja „nemad“ – poliitikud, kes ei täida oma lubadusi. „Meie“ loob autori ja auditooriumi vahel ühise ideoloogia. Samas kannavad „nemad“ parempoolset ideoloogiat. Fairclough'i järgi näitab pronoomenite „meie“ ja „teie“ kasutamine grammatilist suhteväärtust (Fairclough 1989:126–127). See peegeldab ilmekalt ühiskonnas valitsevaid suhteid. Luiga kirjutab: *„Kuid nagu näha, ei ole seda küsimust sealtpoolt üldse harutatud, vaid selle küsimuse kallale tõotatakse asuda alles siis, kui rahvahääletus on soovitava otsuse andnud.*“ Soovitava otsusena tähistatakse tekstis usuõpetuse kooli viimist. Poliitikute teadmatus annab kinnitust nende ebakindlusest. Kui hääletus möödab, siis hakatakse alles vastavalt tulemustele tegutsema.

Luiga kirjutab, et poolthäälte enamus ei tähenda kristliku rahvaerakonna võimu *„...siis ei anna see ometi kristlikule rahvaerakonnale veel mingit mõjuvõimu õppekava koolidele ette kirjutada.*“ Eelnevalt väljendus tekstis kirjutaja ja lugeja soov teada saada uue usuõpetuse sisu. Nüüd aga esitatakse vastuväide, et kristlikul rahvaerakonnal ei ole õigust õppekava koolidele ette kirjutada. Luiga selgitab, et üksikute õppeainete kavasad ei töötata erakonnad välja, vaid see jääb ikkagi haridusministeeriumi teha.

Luiga jätkab: *„Ka kirikul ei ole siin midagi käsikida.*“ Kirikule antakse tugev ühiskondliku kontrollija roll. *„On asjaolude võõriti ettekujutamine, kui tahetakse mõnelt poolt seletada, nagu saaks kool usuõpetuse sisseviimisega kiriku mõju alla ehk koguni kiriku ärarippuvaks.*“ Lauses ei väljendu, kes võõriti ette kujutab. Ilmselt on siin mõeldud vasakpoolseid, kes ühe kihutustöö punktina toovad välja usuõpetuse sõltuvuse kirikust. Eesmärgiks on õhutada rahvast õpetuse vastu hääletama. Luiga kirjutab, et arvatakse nagu *„...haridusministeeriumi poolt ei ole selle kohta mingisuguseid õppekavasid ega juhtnööre antud, ei kontroleerita õpetajate ettevalmistust ega õpetuse andmist, vaid see jäetakse kiriku hooleks.*“ Haridusministeerium on usaldusväärse tasakaalu tagaja, ent autor väljendab, et hetkel pole kontrolli kiriku tegevuse üle.

Nõnda võib kirik õpilastele õige tuntavat mõju avaldada. Väljendub vastandumine kirikule ning nende võimalikele plaanidele.

Luiga jätkab haridusministeeriumi autoriteedi kinnitamist. Ta selgitab: „*Wõetakse usuõpetus aga teiste ainete hulka, siis käsitatakse seda nagu iga teist õppeainet: haridusministeeriumi poolt seatakse kokku õppekavad ja walwatakse nende täitmise järele.*“ Autor toob esile, et usuõpetusest saab aine nagu iga teinegi, millega tegeleb haridusministeerium. Kaob ära kiriku ja ühe erakonna kontroll. „*Sootuks ekslik on arvata, nagu astuks meie koolid usuõpetuse wastuvõtmisega endistesse wallakoolide seisukorda tagasi.*“ Autor toob välja võrdluse, et enne oli rahvakool usutunnistusel põhinev kool, kirikukool, mille juhtimine oli kiriku käes. Kirikuõpetaja kirjutas ette, mida peab tegema. Koolikatsetel oli peatähelepanu pööratud piiblilugudele, katekismusele ja piibli laulude oskamisele. Ta toob näite tulevikust, kus seda kõike enam ei ole. Tööd kontrollivad haridusministeeriumi võimkonna ametnikud ja koolinõunikud.

Järgnevalt toob kirjutaja välja, et põhjendamata on kartus, nagu läheks usuõpetusetunnid vastuollu teiste ainetega ja vastupidi. Ilmselt on vastased kasutanud oma kihutustöös sarnaseid seisukohti. „*See hädaoht on olemas praeguse dualistilise korra juures, kus kummalgi oma erikorraldus on ja üks teisest ei tea ja ei tahagi teada, waid wastastikku sõjajalal seisawad.*“

Autor jätkab, et pole teada, keda haridusministeerium kava koostamise juurde kutsub, kuid kirikumehi pole siin ilmtingimata vaja. Küll aga peavad kohal olema ülikooli vastava teaduskonna esindajad. Kirikumehed ei tekita usaldust, usuteaduskonna esindaja aga küll.

Luiga kirjutab: „*Sellest selgub, et kõik need tondid, mida mõnelt poolt usuõpetuse kooli toomisega ühendustes seinte peale püütakse maalida, on omawolilise ettekujutuse wili, ilma asjaliku aluseta.*“ Tontideks on eelpool mainitud hirm kiriku võimaliku kontrolli üle ja haridusministeeriumi taandumine. Autor ei too otseselt välja, kus ja kuidas sellised kuuldused levivad, ent on tunda jällegi vastaste kihutustöö argumente. Autor teeb need seisukohad tähtsusetuks ja lükkab oma arutlusega vastaste esitatud väited ümber. „*...sest kui kirikuõpetajad ise ühele meelel ei ole selle kohta, mida uskuda wõi mitte, kuidas wõiwad nad seda siis koolilastele õpetada.*“ Siin viitab autor varasema õppe erinevustele ja

kirikumeeste omavahelistele vastuoludele. Haridusministeeriumi koostatud ja kehtestatud oleks ühine kõikidel koolidele ja tagaks sarnase õpetuse.

Luiga rõhutab lugejale, et rahvahääletusel otsustatakse asi ainult põhimõtteliselt, et usuõpetus tuleb kooli võtta. Autor kirjutab põhimõttelisest otsusest ja otsustab juba ära, et aine tuleb kooli võtta. Selgub, et autorile ei ole õpetuse sisseviimise osas kahtlust. Tundub, et ta teab ka võimalikku lugejaskonda, kes jagavad temaga sama seisukohta.

Postimees 1923, 9 II. Nr. 39, lk 1. Jaan Tõnisson. Mis on meie seisukoht usuõpetuse rahvahääletuse asjus?

Artikli pealkirjas esinev „meie“ ei haara lugejat. Autor peab silmas ennast ja rahvaerakonna liikmeid. Fairclough'i järgi on tegemist „välistava meiega“, mis ei kaasa adressaate. (Fairclough 1989:127–128) Lugeja on passiivne vastuvõtja, kellele esitatakse rahvaerakonna vaateid usuõpetuse asjus. Pealkirjas väljendub autori suhteline modaalsus, mis on seotud kirjutaja enda autoriteediga. (Fairclough 1989:126–127) Artiklis on kõne all Tõnissoni autoriteetsus rahvaerakonna esindajana lugeja ees.

Artikkel algab umbisikuliste küsijatega. „*Küsitakse, kuidas waatab Rahvaerakonna juhatus rahvahääletuse peale usuõpetuse asjus, kas rahvahääletusele minna või mitte; kas hääletada usuõpetuse poolt või vastu?*“ Küsijad on teadmata. Pole selge, kas tegemist on teiste erakondade esindajatega või kodanikega. Lauses on tegelastena välja toodud rahvaerakonna juhatus. Ilmselt on lause ehitus tingitud ideoloogilisest huvist. Tähtis on parempoolne rahvaerakond, kes teab vastuseid. Fairclough'i järgi võib ühe osapoole minemata jätmise viidata peidetud autoritaarsusele ja võimusuhetele (Fairclough 1989:127). Peidetud võimusuhte korral võivad küsijateks olla vasakpoolsed erakonnad. Peidetud võimuvõitluse tulemusena on rahvaerakond autoriteetsamal ning domineerivamal kohal.

Järgneva lõiguga esitab Tõnisson rahvaerakonna seisukoha. Ta kirjutab, et rahvaerakond nõuab: „*Usuõpetus olgu waba õppeaine õpilastele ja õpetajale...*“; „*waba õppeaine*“ on tekstis rõhutatud. Sõna on laiali venitatud, iga tähe järel on

märgatavalt suurem vahe kui ülejäänud tekstil. Rõhutatud sõnapaar haarab lugeja tähelepanu. Lisaks on tekstis rõhutatud sõnad „kaswatuslistele“, „sundust“, „rahvusliku kultuuri“ ja kahel korral „poolt“. Autor on tekstis olulised märksõnad esitanud sõrendatud teksti kujul. Märksõnad, millele lugejat suunatakse on: vaba õppeaine, mis on rajatud riikliku haridusjärelvalve alla kasvatustlikele nõuetele, mille sundust ei tohi Eesti rahvariigis olla. Kui võtta kogu artikli esiletõstetud sõnad kokku, siis saame vastuse pealkirjas esitatud küsimusele, mis on rahvaerakonna seisukoht usuõpetuse asjus. Sõrendatud kiri struktureerib teksti. Võimalik, et autor on püüdnud vastu tulla lugeja ootustele. Kui lugeja keskendub sõrendustele, saab ta oodatud vastuse pealkirjas püstitatud küsimusele.

Autor jätkab: „*Meie ei taha usuõpetust kellelgi peale suruda, nagu see võõra võimu päewil meie koolides oli.*“ Tõnisson räägib lause alguses rahvaerakonna vaadetest. Lauses on näha, et erakond vastandab ennast võõrale võimule. Autoril on isiklikud kogemused võõrvõimust ja toonasest õpetusest. Kirjutaja kasutab hinnangulisi sõna nagu „*peale suruma*“. Lause teises pooles muutub „*meie*“ lugejat kaasahaaravaks. Autor eeldab, et lugejal mälus on kategooria võõrvõimust ning võrdlus praegusest ajast. Fairclough'i järgi võimaldavad kategoriseerimisskeemid ära jaotada erinevaid reaalsuse aspekte, mida kindel ideoloogia valitsevast tegelikkusest esindab (Fairclough 1989:115).

Järgnevalt selgitab autor, et nad ei taha õppeainet peale suruda. Ta kirjutab, et need, kes usuõpetust soovivad, peab selleks võimaluse olema. Seega, kui lugejate seas on kindlaid pooldajaid, siis nemad ei tohiks oma seisukohta muuta. Järgnevalt muudab autor oma eelnevat väidet ja sõnastab oma mõtte ümber „*Teisest küljest ei taha meie kellegi waba tahtmist usuõpetuse asjus niisama kui muis asjus mitte wägistada.*“ Ümbersõnastamise teel kirjeldatakse, kuidas nad ei taha pooldajate arvamust muuta. Selles väljendub soov, et lugejad annaksid oma poolthääle. Ümbersõnastamine rõhutab Fairclough'i järgi reaalsuse ühte kindlat vaatepunkti, mis võib viidata ideoloogilisele võimuvõitlusele (Fairclough 1989:115) Tekstis on märgata rahvaerakonna võitlust vasakpoolsetega. Autor annab näiliselt loa vastuhääletamiseks, mis tähendaks vastaste võidu tunnistamist. Kuid tegelik eesmärk on siiski usuõpetuse poolt hääletama meelitada.

Järgnevalt kirjeldab autor Eesti rahvaerakonda kui „*wabameelset erakonda*“, kes on usuõpetuse asjus iga kodaniku „*waba enesemääratluse pool*“. Autor sõnastab jällegi ümber kahe eelneva lõigu mõtted. Need, kes tahavad usuõpetust kooli, olgu poolt ja kes mitte, saavad vastu hääletada. Autori korduv ümbersõnastamine kinnitab Fairclough'i poliitilise võimuvõitluse fookust. Rahvaerakond kasutab enese kirjeldamiseks sõna vabameelne, mis ei haaku parempoolse maailmavaatega. Sõna sobiks kirjeldama vasakpoolseid.

Autor kirjutab, et nad kindlustavad usuõpetuse soovijatele õppeaine saamise koolis. Tõnisson kinnitab, et rahvaerakond seisab selle eest, et nende soovi kohaselt „*usuõpetus mitte ei jääks kiriku koduse meelewalla alla*“. Autor selgitab, et uus õppeaine on riigi kontrollida ja peab vastama kasvatuslikele nõuetele.

Autor täiendab eelnevat mõttekäiku rahvusliku kultuuri süvendamisega. See on teisteski artiklites levinud näide usuõpetuse vajadusest koolis. Uuenduslikult seab Tõnisson kaalukausile kultuurilise väärtuse ja rahalise kulu. Autor kinnitab, et kultuuriline väärtus ja kasu on oluliselt suuremad.

Kultuuriliste väärtuste juurest liigub autor taas erakonna vaadete juurde. Autor kirjutab nii enda, lugeja kui erakonna eest. „*Nii on siis selge, et meie ühes kõigi teadlikkude Eesti kodanikkudega, kes lugu peavad tõsisest vabadusest ja rahvusliku kultuuri väärtusest, usuõpetuse kui waba õppeaine asjus kindale seisukohale peame asuma*“. Kindlat seisukohta autor veel ei esita, kuid eelnevalt on võimalik järeldada, mida on mõeldud. Selles lauses esinev „*meie*“ on kaasav. Autor räägib, enda, erakonna, lugejate ja kõigi „*õigesti mõtlejate eest*“. Fairclough'i hinnangul võib sellistes lausetes näha peidetud autoriteeti, kes loob ideoloogia, mis seob sarnaste ootuste, kogemuste ja huvidega inimesi (Fairclough 1989: 128)

Lõpuks annab autor pealkirjas püstitatud küsimusele vastuse. „*Eesti rahvaerakonna seisukohast tuleb meil kõikidel rahvahääletusel minna!*“ Autor rõhutab, et leigeks jääda ei saa. Ta jätkab, et tehtav otsus on kindel. „*Edasi on meil selge: rahvahääletusele minnes hääletame usuõpetuse kui waba õppeaine poolt!*“

Autor oletab, et paljud kaaskodanikud ei lähe hääletama, kuna üks erakond on proovinud usuõpetuse rahvahääletust „*oma*“ asjaks teha. „*Oma*“ on

sõrendatud. Selgitusena on toodud, et erakond püüab niimoodi oma nime tõsta. Kuid Tõnisson kirjutab „*sellest ei maksa hoolida*“. Tõnisson toob selle ümberlukkamiseks kaks näidet. „*Esiteks ei hakka meie sarnaste inimlike kaalumiste peale nii tähtsas küsimuses rõhku panema. Teiseks on usuõpetuse rahvahääletuse toetamiseks viimasel silmapilgul ka teised kodanlised rühmad kaastegevusele kutsutud.*“

Tõnisson võtab kokku, et kõik lähevad „*ühemeelselt*“ rahvahääletusele. „*Ja hääletame usuõpetuse poolt.*“ Autor otsustab artikli lõpus, et on lugejat veennud ja minnakse koos poolt hääletama.

Päewaleht 1923. Nr. 42. 13. II, lk 2. Rahvahääletuse keerdküsimus. (Usuõpetuse asjus) H. B. (Heinrich Nikolai Bauer)

Vahetult enne referendumit kirjutab Bauer Päewalehe veergudel rahvahääletuse keerdküsimustest. Bauer kirjutab, et rahvahääletuse eeltööd on täies hoos, kahe „*ilmawaate*“ poolehoidjad on töös, iga „*woolu*“ esindaja püüab endale poolehoidjaid võita. Loo alguses on märgata, et kesksel kohal on poliitilised suhted. Autor toob välja kahe maailmavaate esindajad. Erakondi nimetamata on teada, et tegemist on parem- ja vasakpoolsetega. Mõlemal osapoolel on võrdne roll ja tähtsus.

Bauer rõhutab, et enne rahvahääletusele minekut on vaja hääletajatele selgitada lähemalt kaht keerdküsimust, millega usuõpetuse vastased igal pool välja tulevad. Bauer tunneb muret, et asjatundmatud inimesed võivad selle õnge minna. Tekstis esitab kirjutaja ennast autoriteetse info jagajana. Lugeja on passiivne asjatundmatu vastuvõtja. Sel viisil kirjutades või aimata, et autor taotleb juhi rolli, kes edastab vastuvõtjatele enda poolt heakskiidetud infot (Fairclough 1989:126).

Kaks küsimust, millele Bauer vastuseid jagab, on: Kas usuõpetuse sissetoomisega algkoolidesse tuleb kodanikel makse juurde? Kas usuõpetuse võidu puhul võidakse ka nõndanimetatud vähemusulised (*apostliku, baptisti,*

ewangeeliste, adwentistide ja teisteusuliste koguduste poolehoidajad) või saaks usuõpetusest ainult luteriusulised õpilased kasu?

Bauer asub esimese küsimuse selgitamise juurde. Ta nimetab seda vastaste kollituseks. Tegemist on autori hinnangulise väärtusega. Selles väljendub suhtumine vasakpoolsesse ideoloogiasse ning avaldub autori isiklik poolehoid parempoolsete vastu. Autori hinnanguliste sõnade esitamine viitab Fairclough järgi sellele, kuidas kirjutaja tajub loomulikku või sotsiaalset tegelikkust, mida ta esindab (Fairclough 1989:112). Bauer kinnitab, et tegemist on eksliku arvamusega nagu usuõpetuse kooli toomine tõstaks makse. Bauer kinnitab, et haridusministeerium balansseeriks kulutusi mõne teise väljamineku arvelt. Ta toob näiteks, et viimastel aastatel suurendati koolides eesti keele, loodusloo, joonistamise, tööõpetuse, võimlemise, plastika, muusika jne tunde, aga kodanikele ei ole sellega makse peale pandud. Lisaks on Baueri sõnul ministeeriumi rahalist toetust saanud teatrid, kunstnikud, kirjanikud, Tartu ülikooli arve suurenes 30 miljoni võrra, Tallinnas kavatsetakse ehitada uut tehnikumihoonet ning teedeministeerium ehitab uusi raudteid. Kuid neid makse ei karda keegi.

Bauer selgitab, et ministeeriumi eelarve ei suureneks usuõpetuse sissetoomisega üle 2 miljoni (marga). Autor kirjutab, et juurde ei tuleks ühtegi tundi, vaid 2 usuõpetuse tundi asendaks praeguseid tunde. Ta rõhutab, et midagi ei ole teha kergem kui seda: nädalas kulub 16 tundi emakeelele, koduloole ja rehkendusele. Kui neist kaks tundi usuõpetusel loovutada, siis jääb 14 tundi emakeelele, koduloole ja rehkendusele. Autor arvab, et seda on 8–12aastastele lastele küll. Sellega lükkab autor vastaste kollitused ümber ja selgitab, et usuõpetuse sissetoomine ei too kaasa „mitte ühtegi penni uusi kulutusi“. Bauer kirjutab: „*Nii on siis rahwa hirmutamise uute maksudega täiesti ebaõige ja pahatahtlik agitatsiooni abinõu usuõpetuse vastu, mille ümberlükkamine mitte raskusi ei tee.*“

Autor kirjutab, et teisegi küsimuse peale võime rahustavalt vastata. Siin on märgata, et autor ei jaga ise vastuseid. „*Meie*“ hõlmab antud juhul kirjutajat ja veel mõnada mõttekaaslast. „*Meie*“ väljendub ideoloogilist ühtsust. Kuna tekstis keskendutakse vastaste seisukohtade ümberlükkamisele, siis võib järeldada, et ideoloogiline ühtsus kannab endas parempoolsete maailmavaadet. Fairclough järgi

saab öelda, et tegemist on „välistava meie“ vormiga, mis ei kaasa lugejat, vaid mõnda kaasmõtletajat (Fairclough 1989:127).

Bauer kirjutab selgituseks teisele küsimusele: „... – *just usuõpetuse enese huvi nõuab seda –, ei tohi need wead enam korduda, mis seal aine õpetamisel aastakümnete jooksul on tehtud ja mis usuõpetusele nii palju waenlasi on muretsenud.*“

Autor ütleb, et meie kindel siht peab olema õpetada koolis kristlikku kõlblust, mille najal järeltulevad põlvned kujuneksid headeks, ausateks ja tublideks inimesteks. Bauer rõhutab, et usuõpetus ei pea alla kriipsutama neid dogmasid, mis lahutavad üht ristiusku teisest, vaid neid ühised kõrgeid aateid, mis ühendavad kõiki. Lisaks toob Bauer, et usuõpetusel kooli toomisel ei ole mingit seost Tartu konverentsil osalenud pastorigega. Baueri sõnul vaidlesid nad tühiste dogmaatiliste sõnakõlksude pärast. Lisaks toob ta välja veel ühe seltskonna preestrid, kes koos usuõpetuse vastastega ühiselt usuõpetuse vastu piike murravad. Selgitava kokkuvõttena kirjutab Bauer järgmist: „*Üks asi on kindel: läheb usuõpetus rahvahääletusel läbi, siis ei jää tema õpetamiswiis mitte ei kiriku ega kellelegi erakonna sisse seada, waid täies ulatuses haridusministeeriumi korraldada...*“

Bauer kirjeldab praegust ajajärku barbaarsena, autor väljendab soovi sellest välja pääseda. Olukord on barbaarne seetõttu, et üks kooliõpetaja oli avalikult oma õpilast manitsenud järgmiste sõnadega: „*Kiriku tohite te minna ainult siis sisse, kui teid hull koer otsekohe taga ajab!*“ Kirjutaja rõhutab, et lisaks kehalisele ja vaimsele haridusele tuleb ka südameharidusele tähelepanu pöörata.

Lõpetuseks toob Bauer välja, et „meie võitlust usuõpetuse eest“ panevad üle terve haritud Euroopa tähele kasvatusteadlased, teadusmehed ja „vaimukangelased“. Baueri sõnul pannakse mitmel pool imeks, et vasakpoolsed erakonnad nii vihaselt usutunnete vastu võitlevad, kui usuõpetuse poolehoidja oma vaateid kellelegi peale ei taha sundida, vaid igale soovijale ainult võimalust tahavad pakkuda, oma lapsel ka südameharidust anda. Viimaks kutsub Bauer lugejaid üles tõsiselt vabameelselt seisukoha peale vaatama ja jälgima, et meie ka selles küsimuses haritud maailmast lahku ei lähe.

Postimees 1923, 15. II, Nr. 44, lk 1. Usuõpetus koolis I, Peeter Põld

Peeter Põllu usuõpetuse teemalised artiklid ilmusid 1923. aastal Postimehe kolmes numbris. Tegemist on ühtse terviktekstiga, mis ilmselt mahukuse tõttu on ära jaotatud erinevate numbrite vahel. Tekst jaguneb kuueks osaks. Iga lugu keskendub kahele põhilisele rollile/käsitlusele usuõpetusest kooli kontekstis.

Esimene artikkel piiritleb usuõpetuse küsimuse ulatuse ja käsitleb ristiusku kui üht kultuuritegurit. Teises, selgitavas loos vaadeldakse religiooni võimalikku asendamist millegi muuga ja selgitatakse usuõpetuse tarvidust koolis. Lõpetuseks arutleb Peeter Põld selle üle, kas saab usuõpetust lapsele õpetada ning räägib usuõpetusest kui vabast ainekoolis. Artikli analüüsimisel olen lähtunud Põllu esitatud vahepealkirjadest.

Küsimuse ulatus

Autor toob esimeses lõigus välja, et eesseisev rahvahääletus ei ole pelgalt üldine otsus, kas koolis on üks aine vähem või rohkem. Rahvahääletuse tulemus, ehk nagu autor esitab, hääli usuõpetuse poolt või vastu määrab „...*meie kultuuriliste püüdluste suuna...*“. Autor seob usuõpetuse kultuuriliste väärtustega. „*Meie*“ kasutamine hõlmab nii autorit, kui kõiki Eesti kodanikke. Fairclough'i järgi viitab pronoomeni kasutamine osalejate suhetele. Pronoomeni kasutamine võimaldab võimu ja solidaarsusega suhestuda. (Fairclough 1989:127) Nähtub, et autor on oma lugejatega arvestav ja neid kaasav. Samas peidab kultuuriline suund riigi püsijäämise küsimust. See viitab autori kogemuslikule väärtusele. Ta loob kultuurilise rahvusliku kategooria, mis on riigi püsijäämise alus. Kogemuslik väärtus annab Fairclough'i järgi märku autori isiklikest kogemustest ja sellest, kuidas ta tajub valitsevat tegelikkust (Fairclough 1989:112).

Järgnevalt argumenteerib Põld usu tähtsuse kahanemise üle. Siin nähtub autori isiklik ühiskondliku olukorra tunnetus. Autor asetab lugejad aktiivsesse rolli. Autor on küsija ja lugeja vastaja. „*Kas tahame põhjendada oma olemise ja oma tegewuse ning oma tugewuse kui rahwas ainult sellele, mis käega katsutaw, silmaga nähtaw, naela ehk grammiga mõõdetaw, wõi tahame kõike oma püüdmist ühendusesse seada üle aegade ulatuwate igaweste wäärtusetega, oma elu*

käsitada üleilmade walitseva korra osana ja liikmena?“ Lugejale antakse valida, kas nad seavad oma väärtused pelgalt teaduslikule alusel või üle aegade ulatuvatele igavastele väärtustele. Küsilause küsib kirjutaja adressaatidelt, sellisel juhul on vastuvõtja infoallika rollis. Info küsija ja jagaja on võimupositsioonil. (Fairclough 1989:126) Autor küll küsib lugejatelt, ent vastused neile küsimustele jagab ta tekstis ise.

Autor esitab sissejuhatavas osas hulgaliselt olemuslikke ja elulisi küsimusi. Nendega annab ta lugejale võimaluse valida traditsiooniliste hingeliste väärtuste ja kiire usust kaugeneva elu vahel. Kas inimene võtab aega ning mõtleb, mis jaoks ta midagi teeb ja kuhu ta eluga jõuda tahab? Või võtab ta seisukoha, et ei tea midagi ja ei tahagi teada. Autor samastab ennast lugejaga, kelle jaoks on traditsioonilised hingelised väärtused olulised. Tegemist on ühise ideoloogiaga. Fairclough toob välja, et sarnased väärtused rõhutavad inimgruppide ühtsust (Fairclough 1989:128). See on artikli otsustav murdepunkt. Sarnaste väärtuste jagajad loevad edasi, aga teist meelt lugejad võivad artikli lugemata jätta. Edasi asub autor kirjutama kaasahaaratud „meie“ eest, ehk siis Fairclough'i termini järgi kõigi „õigesti mõtlejate“ eest. Nende all peetakse silmas usku ja usuõpetust väärtustavaid inimesi, kes väärtustavad parempoolset ideoloogiat.

Eelnevalt esitatud küsimused võtab Põld kokku järgneva lõiguga. Ümbersõnastamist kasutades kirjeldab autor, mida ta eelneva lõiguga öelda soovis. „*Teiste sõnadega ümber öeldes, kujuneb usuõpetuse üle hääletamine meie juures otsustamiseks selle üle, kas saame kui rahvas läbi ilma usulise kultuurita, ilma religioonita, nagu ta meile eriti ristiusus esineb.*“ Fairclough rõhutab, et ümbersõnastamise puhul soovitakse teisel kujul rõhutada ühte kindalt poliitilist ideoloogiat. Mõtte ümbersõnastamine on teadlik vastandumine kindlale ideoloogiale. Selline skeem aitab klassifitseerida käitumist. (Fairclough 1989:113–114)

Erinevalt teiste artiklite poliitilisest diskursusest keskendub Põld rahvusluse ja kultuuri küsimustele. Kultuur ühendab rahvast ja eristab eestlast võõrvõimu esindajatest. Eesti esimest vabariiki ja selle kodanikke defineeritakse läbi usulise kultuuri. Seatakse kahtluse alla rahvuse püsimine ilma religiooni ja usulise kultuurita. Fairclough'i kinnitusel on erinevused diskursuse tüüpide vahel

ideoloogiliselt märkimisväärse tähendusega. See väljendab kirjutaja loodud kategoriseerimisskeeme, mis on osa hindamissüsteemist ning näitab erinevaid diskursusetüüpe. Sellised olukorrad võivad viidata erinevatele ideoloogilistele kokkupõrgetele (Fairclough 1989:119). Rahvusluse küsimuse juures väljendub ideoloogiline kokkupõrge Vene võimu ja Eesti rahva vahel.

Järgnevalt kirjeldatakse usuõpetuse küsimuse üle hääletamist kui võitlust. Kordub Lattiku artiklis rõhutatud mõte võitlusest. Põllu võitluse motiiv on aga tugevalt rahvuse keskne, mis keerleb esiti usuõpetuse sisu ja kristliku pärandi ümber. „...*selle wiimase ümber keerleb just praegune võitlus: peame meie, täiskasvanud riigikodanikud, ristiusku tähtsaks enestele, siis ei keela me teda ka mitte oma lastele, waid, otse ümberpöördult, nõuame seda neile, arwame teda aga eneste kohta ülearuseks, kahjulikus, siis hoiame ka oma lapsi temaga kokku puutumast, vähemalt kooli kaudu.*“ Autor kasutab jällegi ümbersõnastamist. Sellega kinnitab ta oma vaateid. Põllu teksti puhul on märgata süsteemset ümbersõnastamist rahvahääletuse osas. Fairclough'i järgi viitab autori selline kogemuslik väärtus ideoloogilistele skeemidele, mida kirjutaja soovib rõhutada (Fairclough 1989:114). Autor annab küll võimalused mõlemale osapooltele, kuid ise ja kõik „õiged eestlased“ on usuõpetuse poolt.

Ristiusk kultuuritegurina

Järgnevas alalõigus vaatlleb autor ristiusku kultuuritegurina. Põld toob välja, et ristusu üle on ikka ja jälle vaieldud. Lisaks kirjeldatakse olukorda, kus ristiusule olevat juba 18. sajandil hääbumist ennustatud. Kirjutaja toob teksti ajaloolise usukäsitluse. Sellega püüab autor rõhutada usu kultuurikandja väärtusi. Ajalooliste faktide esitamine lisab autorile usaldusväärset, autoriteetsust. Autor on info (faktide) vahendaja ja lugeja vastuvõtja. Fairclough'i põhjal on suhteväärtuses tegemist tüüpilise saatja ja vastuvõtja suhtega (Fairclough 1989:125). „*Ristiusule on ammu juba surmakella helistatud.*“ Kuid nii ei ole see siiski läinud. Selle kinnituseks on kasvõi praegune rahvahääletus. Kui ristiusk oleks möödanik – surnud –, siis ei tekitaks see tuliseid arutelusid. „*Ta tekitab ikka ägedat wiha ja tugevat poolehoidu enese wastu, mida surnute kohta ei tunta.*“ Autori ristiusu isikustamine annab sõnale kirjandulikul metafoorse tähenduse. Antud kontekstis ei ole tegemist kirjandusliku lausega, vaid usupooldajate ja

vastaste vahelise suhtega. Fairclough rõhutabki, et erinevad metafoorid näitavad erinevaid ideoloogilisi suhteid (Fairclough 1989:119). Protsessi keskmes on ristiusu ajalooline saatus ning agendid, kelles usk viha või poolehoidu tekitab, on teadmata.

Järgnevalt on tunda kirjutaja poolehoidu usuõpetuse suhtes. Autori hinnangul otsitakse praegu usuõpetusele süüid. Usuõpetus seatakse „*erapooletu ajaloo kohtu ette*“, kus faktid peavad õpetuse hukka mõistma. Ajaloo kohtus mõistetakse tema süüks kõik tumedad ja koledad sündmused nagu risti- ja ususõjad, nõiaprotsessid, inkvisitsioonid, teadusmeeste martüüriumid, mõtte- ja südametunnistuse vägistamised – kõik see märgitakse hoolega usu süü registrisse. Nähtub, et ajalooline diskursus on tihedalt põimitud peidetud poliitilise diskursusega. Autor räägib usuõpetusele süü otsijatest umbisikuliselt. Võimalik, et ajaloolised faktid on üldteada ning nende seisukohtade omistamine kindlatele isikutele ei ole vajalik. Fairclough toob välja, et tegijatega hämmamine võib näidata ideoloogilist motivatsiooni vastutusest ja põhjustest eemaldumiseks (Fairclough 1989:124). Autor tõdeb, et ajaloos on olnud ristiusuga seotud ebaõiglus, kui see oleks veelgi suurem ülekohus, kui praegune õpetus kirjutatakse selle arvele ja jäetakse koolist välja. Selles väljendub parempoolsete ideoloogiast parema pildi loomine. See kinnitab eelnevat Fairclough'i viidet ideoloogilisest hämmamisest. Rahvaerakond ei taha olla ristiusuga seotud ebaõigluse kandjaks.

Autor jätkab kultuurilise diskursusega. Põld toob välja, et religioonist on alguse saanud paljud kunstid ja teadused. Autor kirjeldab ristiusu panust ajaloos ning tunneb muret, et „erapooletud“ kohtunike ei näe ristiusus orjuse esimest hukkamõistjat, et demokraatia on Inglise puritaanide vaimusünnitus ning üldine rahvakool on kiriku loodud ja hiljem riigi poolt adopteeritud. Samuti ei märgata vigaste, pidalitõbiste ja mahajäetute hoolekannet. Tegelikult jääb arusaamatuks, keda mõtleb autor „erapooletute“ kohtunike alla. Üks on ajalugu, mille faktidest ei saa mööda vaadata. Teine osapool on usuõpetuse vastased, kes kasutavad fakte eneste kasuks ära. Tundub, et kohtunike all mõeldaksegi vasakpoolseid, kes püüavad negatiivseid sündmusi enda kasuks pöörata. Kirjutaja toob positiivseid näiteid ristiusu ajaloost, mis peaks ebaõigluse kaalu vähendama. Autor faktide esitajana on võimu positsioonil ning jagab lugeja jaoks sobilikku informatsiooni.

Peeter Põld kirjutab oma isiklikest hinnangulistest seisukohtadest. „*Ma ei ole mitte nii pimedusega löödud ja nii erapoolik, et ma ristiusuga, eriti keskaja kiriku võimupüüetega ühenduses olnud warjukülgesid ja tumedaid tegureid ei näeks.*“ Autor lisab, et samas ei ole ta ka nii lühinägelik, et ei oskaks hinnata ristiusu ajaloolist väärtust. Nähtub, et autor võrdleb ennast kellegagi. Teksti otseselt ei mainita, et keda ta mõtleb. Kuid arvatavati kirjeldatakse vasakpoolseid lühinägelikena. Väljenduslik ja hindav sõnakasutus näitab, kuidas kirjutaja hindab tegelikkust. Kirjutaja jagab hinnanguid lähtuvalt kategooriatest, mille on erineva ideoloogiline kuuluvus. (Fairclough 1989:119) Autori avaldus on ideoloogiliselt ühemõtteline. See mõjub positiivselt parempoolse maailmavaatega lugejatele, sest nemad tõlgendavad sõnu sarnaselt autorile.

Autor toob oma seisukohtade kaitseks sisse armastuse võrdkuju. Kaalukausile seatakse armastus ja usk. Põld kirjutab, et kõik tunnistavad armastust mehe ja naise vahel kui üht suuremat jõudu maailmas. Kuid ta toob välja, et armastusest on välja kasvanud kõige kohutavamad kuriteod ja haigused ning kõige jälgim porduelu. Kuid keegi ei taha sellepärast armastust hüljata. Leian, et selle võrdlusega püüab autor välja tuua, et usust loobumine pole samamoodi õigustatud. Põld lisab, et religioon on inimese olemise üks põhitungidest ning seda ei tohi kahtluse alla seada. See on autori isiklik hinnang, mida ta esitab lugejale faktina.

Põld võrdleb elu ilma religioonita kui igavest pöörlemist nõiaringsis. Ristiusk seevastu ei kohtle inimest kui mängukanni, vaid olevust, kellel on oma otstarve, siht ja oma väärtus. Ristiusk on südametunnistuse teritaja. Ristiusk on sügavama elu optimismi andja. Autor hindab ristiusku kui kõige vägevama sotsiaalse vaimu loojat. Ristimärk on valude ja surma võitja. Surm ei ole muud kui tagasipööramine igavesesse jumalikusse elusse. Ristiusk on kõige suurem personaalsust kujundav võim, aidates inimesel oma sisemisi vastuolusid lepitada. Põllu hinnangul arvavad inimesed, et saavad ilma usuta läbi, olles iseenda jumalaks. Põld kirjutab, et lugusid usust peetakse pappide pettuseks või rahuldumata soovidega inimeste fantaasiaks. Papp on hinnangulise väärtusega sõna, mida kasutatakse tekstis kirikuõpetaja sünonüümina. Uskumist võrreldakse aga rahuldumata soovidega inimeste fantaasiaga. Papp on kõnekeelne väljend ja

tähistab kirikuõpetajat laiemas mõttes. Sõnavalik ei esinda autori enda sisukohta, vaid üldlevinud sõnakasutust. Puudub selge viide, kes nii räägib. Tekstist nähtub, et autor ennast nende mõtetega ei samasta, pigem on tegemist vastandumisega. Kirjutaja väljenduslikud väärtused viitavad aga tegelikele ühiskondlikele protsessidele. Fairclough kinnitab, et väljenduslikke väärtusi esitades on kõne all kirjutaja autoriteet tõe või reaalsuse kirjeldamise ja hindamisega, sel juhul on tegemist ekspressiivse modaalsusega. (Fairclough 1989:127)

Põld esitab olukorra tuleviku kirjelduseks vana Kreeka müüdi titaanidest, kes tahtsid jumalaid Olümpuse kõrgusest maha tuua, selleks püstitati Osia mägi Pelioni mäe harjale, mida aga tabasid Zeusi välgunooled. Selle looga kinnitab Põld, et inimesed ei saa olla ilma usuta iseenda jumalaks, sellele järgneb karistus. Põld käsitleb religioonist eemaldujaid kui ainult enda minale keskenduvaid loomi, kes nõrkadele jalaga viimase hoobi annavad. Loomast eristab inimest ainult mõistus, mis on himude ja tungide ori. Autor kutsub lugejat üles vaatama neid üliinimesi, kes „*elu näitelewal*“ esinevad. Nad lõpetavad hullumeelsuses, nad katsetavad vaimuhaiguses enesetappu. Teine võimalus on leida uuesti üles inimsuse tee. Leian, et Põllu tekstis väljendub suur poolehoid ristiusu õpetusele, mis kaldub pigem kirikliku dogmaatika ja vagaduse poole. Õilis ja õige käitumine ja kuulekus tagavad edu ja õnne. See annab kinnitust artikli alguses esinenud murdepunktile, kus erinevate küsimuste keskel sai valija ennast tekstiga suhestada.

Postimees 1923, 16. II, Nr. 45, lk 1. Usuõpetus koolis II, Peeter Põld

Järgmises numbris jätkub Peeter Põllu artikkel.

Kas saab religiooni aset millegi muuga täita?

Autor esitab religiooni kui mõtlemisarenemise eelastet, mida pole võimalik teadusega asendada. „*Teadus on suur inimwaimu sünnitus.*“ Inimene on allutanud loodusjõud, kasutab elektrit ja auru ja oskab kahjulikke haigusi ravida, ent sellest jääb väheks. „*Kuid see on külm, see on ükskõikne selle wastu, mis südant rahutusega täidab.*“ Puhas ja täpne teadus hindab ainult seda, mis on

olemas. Teadus ei oska seletada, mis on inimese hing ning tema teadvus. Teadlased püüavad seda seletada läbi metafüüsika, kuid siis liigutakse sinna, kus puhas mõistus enam ei tööta, vaid luulejutustused. „*Ei teadus ei suuda inimese elu mõtte küsimust ära wastata.*“ See aitab inimesel mõista asjade põhjuslikke seoseid, pakkuda vastuseid igapäevastele küsimustele, kuid ei suuda inimest hädaolukorras aidata. „*Tuleb midagi arukordist, mis rööpast välja wiskab, tuleb mingi katastroof, kus kõik puruneb, kus teaduslik töö ja mõtlemine võimatu, siis ei suuda ta aidata.*“ Põld toob välja, et siis on vaja teist jõuallikat, mis toidab elava veega. Põllu esitatud argumentidest nähtub, et teaduse ja usu võrdluses jääb peale usk. Tekstist on märgata, et autor teadust ei salga, kuid sellel on täita usku toetav roll.

Järgnevalt arutleb Põld, et äkki on kunst, mis religiooni asendab. Kuid kunst on tema arvates lõppude lõpuks mäng, ilutsemine uute ilmadega, mis fantaasia üles ehitab. Samas kinnitab Põld, et kahtlemata on ta kosutus, puhtus ja elu sisu rikastaja. Kunst on paiste ja illusioon, vorm, millesse mingi sisu valatud. Paiste ja illusioon on sünonüümse tähendusega. Fairclough'i järgi peaks liigsõnastamine lauset pehmendama ja andma positiivsema kõla või vastupidiselt moonutama asjaolusid teatud suunas (Fairclough 1989:115). Võimalik, et autor püüab sellega rõhutatakse kunsti tühisust. Ent samas võib tegemist olla lihtsalt loeteluga. Järgnevalt on siiski märgata kirjutaja negatiivne hoiak kunsti suhtes. Põld kirjutab: „*Ta tunneb rõõmu Pärtli öö koledustest, abielu rikkumistest, niisamati kui waga Jenoweewa ustawusest sõjas wiibiwa mehe wastu, paradiislise rahu kujutustest.*“ Esitatud lause kirjeldab osaliselt negatiivseid sündmusi, mis näitab kunsti halvemana. Fairclough'i kinnitusel on negatiivsetel lausetel ilmselgelt kogemuslik väärtus, mis aitab eitada seda, mis on reaalsus ja mis mitte (Fairclough 1989:125). Arvan, et tegelikult ei ole autor ega lugejaskond kunsti vastu meelestatud. Pigem on tegemist sooviga näidata, et kõigil kultuurilistel väärtustel on head ja vead. Kuid vastased näevad vigu ainult usuõpetuses. Sarnaselt selle, kuidas vastased mängivad usu ajalooa, toob Põld välja möödunud sündmused, mille negatiivsusele luuakse läbi kunsti nauditav kogemus.

Põld leiab, et puhast kunsti ei ole, see on alati segatud autori enda tõekspidamiste ja vaadetega. „*Siis ei ole enam mitte tegemist puhta kunstiga, waid*

kunstiga, mis ühendatud filosoofiaga, religiooniga, teadusega.“ Leian, et siinkohal jääb autori mõte poolikuks. Kui pole puhast kunsti, kas saab olla puhast religioon, mis pole edasikandja tõlgendustest mõjutatud?

Põld jätkab kunstile etteheidete toomisega. Ta kirjutab, et kunst suudab pakkuda vaid ajutist unustust, mitte aga rahustust, teadlikku kindlust ja selgust. Kunstist on räägitud kui möödaminevast vaimustusest. Kunst tunneb rahvahulkade vastu sagedasti ainult põlgust, vaestele ja rõhututele ei ole tal olnud midagi öelda. *„Tal puudub religiooni sotsiaalne waim.*“ Põld leiab, et seda ei saa kunstilt ka nõuda, sest minnakse isikliku maitse peale välja. Leian, et kirjutaja haarab oma auditooriumi vaesed ja rõhutatud, kellele religioon lohutust pakub. Sellega püüab kirjutaja kinnitada usu universaalsust ja kestlikkust.

Kunst on rahuaegne nähtus ega saa rasketel hetkedel lahendusi pakkuda. *„...kuna religioon ka kõige koledamatel momentidel ürgjõuliselt enese püsti ajab ja elu, headust, ilu, tõe jaatab. Ta võib siis ka luulesse uue elu puhuda ja selle wormides enesele väljendust leida.*“ *„Ainult religioon suudab meile seda anda, mida vajame: lootust, jõudu, parandust, kindlust, uuesti sündimist, uuesti algamist j.n.e.*“ Eelneva arutlusega jääb keskse mõttena kõlama religiooni ülim tähtsus ja teiste kultuuri väljendusvormide kaasaaitav mõju. Autor rõhutab, et siinkohal on meile tähtis eelkõige kristlus. Järgnevalt põhjendab ta, miks just Kristus, mitte Muhamed ja Buddha. Põld refereerib Rousseau'd, kes ütleb, et usk on geograafia asi. Põld võtab endale veel suuremagi õiguse ja kinnitab, et usk on ajaloo asi. *„Meie oleme ristiusus üles kasvanud ja elanud ristiusu kultuuris aastasajad.*“ Lisaks ajaloolisele ja geograafilisele eripärale kinnitab autor, et ristiusk on ainuke, mis meid kõige täielikumalt rahuldada suudab, kui kõige täiuslikum usuline nähtus. Nähtub, et kirjutaja seisukohtades puudub erapooletus. Väljendub õpetuse pooldav sisu kristluse suhtes. Anlüüsijana tekib küsimus, kuidas antud tekst peaks toetama uue õppekava alusel usuõpetuse kooli viimist. Mil määral aitab see valijal usuõpetuse sisu mõista? Võib arvata, et kuna õppekavu pole, siis panustab autor hingelistele väärtustele ja usu kui kultuuri väljendusele, mis on rahvuse aluseks.

Usuõpetuse tarvidus koolis

Põld alustab, et kui usuga on lugu nõnda, nagu on ta eelnevalt kirjutanud, siis ei saa ka meie lapsed kujuneda ilma selleta täisnimesteks. „*Wanemad wõivad neid oma kaitse all teatawa aja hoida, olla neile kõigeks, ka jumalaks.*“ Kuid vanemad on sagedasti võimetud lahendama kõiki lapse valuküsimusi. Kuid ühel hetkel peavad lapsed seisma oma jalgadel ja saama iseseisvaks. Autor püstitabki küsimuse, kuidas peaksid lapsed siis hakkama saama, kui neile ei ole midagi kaasa antud? Siinkohal on mõeldud just usulisi väärtusi, mida annab koolis usuõpetus. „*Meie kool ei tohi usust mööda minna. Sest muidu ei ole ta mitte kool.*“ Tekstis on märgata, et autori seisukohtade järgi peab kooli usuõpetus lähtuma usulistest tõekspidamistest. „*Meie*“ tähistab tervet Eesti ühiskonda, sest kool on kõigi kodanike jaoks oluline. Samas järgmine selgitav lause räägib koolist kui isikust. „*Meie*“ kool on „*tema*“ ja tal on usulised tõekspidamised. Põld kasutab lauses kaasahaaravat „*meie*“ vormi, mis viitab Fairclough'i järgi nii kirjutajale, adressaatidele kui ka kõigile „õigesti“ mõtlevatele inimestele (Fairclough 1989:128). „*Meie*“ on ühine grupp, kelle ideoloogia põhineb parempoolsusel, mis soovib usuõpetust kooli.

Põld jätkab: „*Wõi tahame meie, eestlased, teistsugust kooli, poolikut kooli?*“ Sellele küsimusele vastab autor ise eitavalt. Ta selgitab, et noor rahvas (st nii noored kui eesti rahvas tervikuna) vajab täit kooli. „*Meie wajame kui väike riik kõikide loowate jõudude liikumapanekut, et püsida rahwaste wõitluses ja waenus.*“ Põld toob välja, et kõige selle toimimiseks peavad kõik tähtsal mõõdul kaasa aitama. Põllu esitatud lausetes on märgata tugevat rahvuslikku motiivi. „*Meie*“ on muutnud tähendust ja haarab ainult eestlasi. Rahvuse järgi moodustatakse ühtne grupp, kellel on sarnased väärtused. Läbi ekspressiivsete väärtuste hindab kirjutaja tegelikkust, määrab osalejad, nende rolli ja kujundab sotsiaalse identiteedi (Fairclough 1989:112). Nähtub, et noores riigis on eestlaste ja vaenlasena tähistatud rahva vahel pinged. Autor kujutab valitsevat olukorda rahvaste võitluse ja vaenuna. „*Meie*“ on väikese riigi, Eesti, sünonüümiks. Usk loob ühised väärtused, mis aitab rahva sotsiaalse identiteedi kujunemisel kaasa. Erinevalt esimesest artiklist on järjeloole autori nimi alla kirjutatud ning lisatud, et lõpp on homses lehes.

3.2. Rahvahääletuse ajal ilmunud artiklid

Rahvahääletuse ajal 17.–19. veebruar võtsid ajaleheveergudel sõna Georg Eduard Luiga, Jaan Tõnisson ja Peeter Põld. Ilmus Põllu triloogia viimane artikkel. Tõnisson kirjutas sel perioodi kaks lugu, milles elas läbi Postimehe toimetuse juhtkirja kaasa referendumi toimumisele ning andis teada, mis on tema ja rahvaerakonna seisukoht. Luiga toob välja, et rahvas peab otsustama nii usuõpetuse saatuse kui ka valitsuse üle.

Postimees 1923, 17. II, Nr. 46, lk 1. Usuõpetus koolis III, Peeter Põld

Referendumi esimesel päeval ilmub Peeter Põllu viimane osa pikast ilukirjanduslikust tekstist, mis käsitleb usuõpetust koolis. Lõpetuseks on valitud referendumi päeva jaoks kaks olulist teemat, milles autor kirjutab, kas saab usuõpetust lapsele õpetada ja võtab teema kokku vaba õppeaine rõhutamisega.

Kas saab usuõpetust lapsele õpetada?

Põld kirjutab: „*Wõib öelda, et väike laps on kehastatud usaldus, kehastatud elujaatus, kehastatud usk.*“ Lapse juures puudub teadus, järelemõtlemine ja teiste inimeste poole ümbervaatamine. Laps andub selle, mis ta teeb kogu hingega, kogu olemisega, ilma kahtluseta. Sellise Põllu mõtekäigu järgi saab öelda, et lapsele saab õpetada usuõpetust, veelgi enam, ta on avatud ning valmis kõike vastu võtma. Põld jätkab, et laste muretu lapsepõlv saab aga peagi mööda ja siis tuleb tal seista maailma ees, milles valitsevad hea ja kuri. „*Aga kuigi kaua ei püsi ta sarnasena. See silmapilk tuleb wara küll iga ühe elus, mil paradiisi wärawad ta taga kinni sulutakse ja ta seisab keset rahutut ilma kahe wõimu wahel: hea ja kuri.*“ Mida aastad edasi, seda suuremaks muutub vastuolu

ja suureneb igatsus lapsea ja paradiisi järgi. „*Sellele igatsuse rahuldust ei leia aga mitte enam taga, minevikust, vaid ainult ees: ta tuleb kätte wõidelda.*“ Põllu käsitus lapse kujunemisest on sügavalt usuline. Autor esitab maailma dualistlikult. Tekstist nähtub, et autor kirjeldab tegelikkust hea ja kurjana. Usuline hea ja kurja võitlus sümboliseerib ka tegelikku ühiskondlikku olukorda, kus usuõpetuse pooldajad ja vastased on konfliktis. Näiteks esitab Fairclough, et läbi kirjanduslike metafooride võidakse ilustada või leevendada ühiskonnas toimuvaid protsesse. Samas võib selline keelekasutus rõhutada protsesside olulisust, viidata ideoloogilisele võimuvõitlusele. Lisaks võib seal peidus olla autori soovitat lahenduskäik. (Fairclough 1989:119–120)

Põld kinnitab, et lapsepõlve igatsus on üks jõurakenduspunkt usuõpetusele. Autor esitab kahtleva küsimuse, kas usk on üldse õpetatav? Nähtub, et tegemist ei ole autori isiklike kahtlustega, vaid võimaliku küsimusega, mis lugejas võib tekkida. Kasvatusteadlasena annab autor sellele vastuse: „*ja on õpetatav!*“. „*Ometi mitte uskude ajaloo kujul, nagu ta meile sellest kõneldud ja hirmutatud. Sest uskude ajalugu on paljas teadmine uskudest, nende õpetustest, nende kommetest...*“ Autori roll kirjutajast muutub kasvatusteadlaseks. See on oluline suhtemodaalsuse muutus. Kõne all on kirjutaja autoriteet tõe ja reaalse kirjeldamisel ning hindamisel. Fairclough toob välja, et sellistel juhtumitel on tegemist peidetud autoriteetsuse nõudega ja võimusuhetega (Fairclough 1989:127). Tekstis taotleb autor enda tiitli õhutamiseiga autoriteetsust. Tema on teadja, kes esitab lugejale fakte. Endale rolli andes kindlustab Põld esitatud seisukohtade usaldusväärset.

Järgnevalt kirjutab Põld, kuidas näeks usuõpetuse õpetamine tema hinnangul välja. Usuõpetus oleks tema arvates õpetatav sõna kaudu, elu kaudu, ümbruse ja eeskuju kaudu. Kooliõpetuse seisukohalt on nõutav, et kooliõpetajas eneses oleks elu, siis leiab ta jõudu seda väljendada. Selle aine õpetamine nõuab õpetajatelt piltlikku keelt. Jutustused piiblitlugudest peavad panema lapsi kaasa elama nagu lüüriline luule liigutab hinge. Alles hiljem võib selle üle hakata järele mõtlema, seda teaduslikuks tegema, mõisteliselt korraldama nagu seda katekismuse õpetus teeb. Autor tunnistab, et pedagoogika ei ole senimaani usuõpetuse metoodikaga veel hästi hakkama saanud. See on tingitud sellest, et usu

alal õpetuse andmine on raskem kui teaduses. Teaduses on meeltega tajutavad asjad ja seetõttu on ka aineid kergem õppida. „*Ometi ei tohi seda pedagoogika nõrkust mitte ususõpetuse vastu koolis põhjenduseks kasutada.*“ Tarvis on selle eest hoolitseda, et pedagoogika oma meetodite poolest täieneks ja usuõpetus edasi kehtaks. Peeter Põllu arvates ollakse juba praegu põhimõtteliselt õigel joonel. Selles väljendub heakskiit kristliku rahvaerakonna algatusele.

Usuõpetus kui vaba aine

Artiklite seeria lõpus jõuab Põld teise tähtsa küsimuseni, kas teha kõigile lastele usuõpetus sunduslikuks. Teoreetiliselt peaks lapse õigusest hariduse kohta, mida riik koolisundusega kaitseb, oletama ka lapse õigust religiooni kohta. Autor soovib, et usuõpetus oleks vaba (artiklis esitatud kui „*meie nõuame, et oleks vaba*“) õpilastele, esialgu vanemate määramisel, siis usuliselt täisealiseks saamisest peale nende otsustada. Lisaks peab usuõpetus ka kooliõpetajale vaba aine olema. Seda ei või lubada, et õpetaja vastu tahtmist ainet õpetaks. „*Meie nõuame aga kindlasti usuõpetust kooli. Meie rahvuskultuuri huvi ja meie laste inimesteks saamine teeb selle tarvilikuks.*“ „*Oleme inimesed, siis oleme rahvas ja püsime kui riik.*“ Lõpetuseks leiab Põld, et inimene on aga täielik alles siis, kui tal on usk ja kool neid ideid ka õpetaks. Artikkel lõppeb rahvuslikkuse rõhutamisega. „*Meie*“ tähenduses esinevad kõik õigesti mõtlevad eestlased. Õigesti mõtlemine väljendub usuõpetuse kooli toomist. Selle taha on peidetud parempoolne ideoloogia. Nõudjad on kindlad, sest see tagab rahva ja riigi püsimise. Fairclough'i järgi on tegemist „*kaasava meie*“ vormiga, mis viitab nii kirjutaja kui lugeja samaväärsele kaasatusele (Fairclough 1989:128).

Päevaleht 1923. Nr. 46. 17. II, lk 2. Esimene rahvahääletus. Luiga

Luiga kirjutab, et iseseisvuse viienda aasta lõpupäevadel peavad Eesti vabariigi elanikud otsustama esimesel rahvahääletusel usuõpetuse saatuse üle. Luiga esitab kaks põhilist punkti, mille üle tuleb otsustada. Esimesena on küsimuse all, kas usuõpetus peab rahvakoolis õpetama või mitte. Teine on aga

poliitiline küsimus – kas rahvas kiidab praeguse riigikogu tegevuse heaks ja soovib tema edasivalitsemist?

Luiga esitab artikli juhtlõigus referendumi kesksed probleemid. Küsimuse all ei ole ühe aine saatus koolis, vaid noore vabariigi saatus. Poolthääletamine tähendab tema sõnul rahulolematust senise valitsusega ning nõuab uusi valimisi. Tekstist on märgata, et usuõpetuse diskursus on poliitiline. Keskmes on vabariigi saatus. Sarnaselt Põllu artiklile on näha riigi ja rahva püsijäämise küsimust. Noore vabariigi saatus on antud lugeja kätte, kes on eeldatavad hääletajad. Luiga julgeb kinnitada, et poolthääle arv on mitmekordselt suurem vastuhääle arvust. Ta lisab, et isegi vastased ei kahtle selles. „...õieti nende teeneks tuleb lugeda, kui inimesed üles on wirgunud ja nii suurel arwul hääletamisele lähewad, et tarwilik arw täis tuleb.“ Nähtub, et vastaste ehk antud juhul vasakpoolsete kihutustöö on kandmas pöördvõrdelist väärtust.

Luiga toob välja, et algatajate poolt on asjaajamises palju vigu ning eksisamme tehtud, nii et hääletajad oleksid võinud külmalt valimistest eemale jääda. Ent vastaste tegevus on ükskõiksed üles raputanud. Viga ja eksisamm on sünonüümid. Lausele lisab see negatiivse kõla ning rõhutab algatajate saamatust. Luiga kirjutab: „*Kommunistide katsetel koosolekuid kärategemise ja ulakuse abil lõhkuda on ikka wastupidine mõju olnud: see on inimesi nii pahandanud ja ärritanud, et mõnigi tuhat „poolt“-häält selle arvele tuleb kirjutada.*“ Paljud võimalikud vastased on vasakpoolsete tühjast ja aluseta kärast väsinud. Taas kord saab kinnitust see, et rahvahääletusel pole tähtis õpetus, vaid rahulolematuse väljendub oma esindajate suhtes.

„*Ja waimuwaesus, mis wastased oma ajalehtedes awaldasid, on otse õudne. Ilmaaegu otsime sealt midagi asjalikku, midagi tõelikku.*“ Luiga on otsekohene ja kirjutab, et vastaste häälekandjates ilmunud usuõpetuse vastased tekstid on mõttetud ja waimuwaesed. Selle võib kanda üle ka erakonnale, sest läbi tekstide väljendub nende erakonna vaade ja olemus. Vastaste tegevusele hinnangute jagamine viitab autori isiklikule kogemusele ja maailmatajumisele. Fairclough toob välja, et sõnade kogemuslikud väärtused on seotud autori teadmiste ja uskumustega. Siinkohal võib olla tegemist ideoloogiliste erinevustega, tähtis on jälgida, kuidas seda maailmale esitletakse. (Fairclough

1989:110) Seetõttu saab väita, et autor suhtub vasakpoolsetesse kui vaimuvaestesse, kes ei edasta midagi asjalikku ega tõelist.

Luiga toob näiteid, et nii tähtsa küsimuse puhul tuleb kaaluda ka eitavaid külgi. Välismaal arutavad koolimehed ja kasvatusteadlased nende küsimuste üle. Kuid siin ei ole võimalik seda teha, sest usuõpetuse küsimuse üle arutades peab vastastegi põhjendusi kaaluvateks tunnistama. Kuid Eestis ei pidanud vastased tarvilikuks ennast varustada teadmise ja asjakohase loogikaga, vaid panustasid lööklausetele. *„Pappide palgandumine, riigi kulude suurenemine, wanad inkvisitsioonikohtud jne jne.“* Loosungites väljenduvad viited keskaegsele kirikukorrale. Samas nähtub, et tasakaalustatud suhtlemist osapoolte vahel ei ole. Fairclough toob välja, et sõnade suhteväärtus aitab luua erinevate osapoolte vahelisi suhteid (Fairclough 1989:116). Kuid tekstist nähtub, et ühisel arutelul ei ole mõtet, sest kirjutaja kohaselt ei ole vastased ennast teemaga kurssi viinud. Seega tasakaalustatud interaktsioon vasak- ja parempoolsete vahel on välistatud.

Luiga leiab, et rahvast ei mõjuta teadmine, et usuõpetuse ära jätmisega väheneksid maksud. Ta kirjutab, et kui õpetus koolis oli, siis ei mäleta keegi kõrgeid makse. Luiga sõnul on see vastastest lausa silmakirjalik, kui nad püüavad näidata, et nad tahaksid riigiraha kokku hoida. Ta lisab, et Riigikogu suurendas tänavu oma liikmete palka märgatavalt ja keegi ei vaielnud sellele vastu. Artiklis on näha, et autor mängib valitsuse vastu nende oma relvadega. Kui usuõpetus peaks väljaminekuid nõudma, siis oleks see Luiga hinnangul üks kahekümnendik Riigikogu kuludest. Luiga toob välja, et Riigikogus pakutakse plaani, et õpetagu need, kel usuõpetus südamelähedane, seda tasuta. Seepeale ei hoia Luiga ennast tagasi ja küsib vastastelt: *„Miks ei lähe teie ilma tasuta Riigikogusse, kui see teile südame asi on? Miks võtate suure südamerahuga 1000 marka ainult selle eest, et kord Toompeale lähete ja seal oma nime koosolijate raamatusse kirjutate?“* Siingi saab välja tuua autori isikliku kogemuse ja teadmised. Autor esineb lugejale autoriteedina, kes selgitab vastaste silmakirjalikkust. Fairclough'i järgi saab rääkida siin suhtelisest modaalsusest, kus kõne all on ühe osaleja autoriteet teise suhtes (Fairclough 1989:126). Lisaks nähtub, et parempoolsed, kes tahavad usuõpetust kooli, on autoriteetsemad kui enda palka tõstnud riigikogu liikmed. Kuid ei saa märkimata jätta, et riigikogus olid esindatud ka parempoolsete

vaadetega saadikud. Samas kaldutakse kõrvale usuõpetuse kulukusest. Teemat hajutatakse riigikogu palkade tõusuga.

Luiga selgitab, et praegu võtab enamus õpilastest koolis usuõpetust, mille eest tasuvad vanemad. Raha on Luiga hinnangul aga kehvematel raske maksta. Seega on lapsed koolis ebavõrdses olukorras. Kui usuõpetus kooli tuleks, siis nad saaksid üheõiguslikeks teiste kodanikega. Artiklist nähtub, et autor seab ennast lihtrahva olukorda ning püüab leida head tasakaalu ja võrdsust õpilaste vahel. Luiga peab oluliseks toonitada, et ükski papp ei saa lisaks pennigi ja kirik ei saavuta kooli üle mittemingisugust võimu. Sõnad papp ja penn annavad lausele negatiivse kõla. Seda rõhutab veel autori kinnitus, et kirikul ei ole mitte mingisugust võimu. Fairclough'i järgi on negatiivse kõlaga lausetel ilmselged kogemuslikud väärtused (Fairclough 1989:125). Papp¹⁵ on kõnekeelne väljend kirikuõpetajale, mis vähendab artiklis tema staatust. Penn annab märku, et kirikuõpetajatel pole lootustki vähimalgi määral raha saada. Selles väljendub autori hinnanguline suhtumine kirikuõpetajatesse ja võimalikku tasustamise. Julge sõnakasutus eeldab, et auditoorium jagab sama mõtteviisi ja nad on kategoriseerinud maailma sarnaselt kirjutajale. Fairclough'i järgi eeldatakse lugejalt, et nende maailm on kuidagiviisi süstematiseeritud. Seetõttu võib autor eeldada lugejalt teatud väärtusi ja tõlgendusi. (Fairclough 1989:115) Luiga jätkab vastaste kirjeldamisega „...see on igale mõtlejale nii selge, et imestada tuleb nürimeelsusest, millega seda siiski korrutatakse.“ Selle lause põhjal on näha, et autor annab mõtlejate rolli poolthääletajatele ning nürimeelsed on vastased.

Autor tunnistab, et seni on usuõpetust meie koolides enamasti väga halvasti antud. Ent nüüd, kus see on ära jäänud, tunnevad inimesed, et midagi on puudu. Lapsevanemad küsivad, et miks pole halva usuõpetuse tõrjumise asemele midagi paremat pandud. „Meil oli haridusminister sotsiaaldemokraat Kartau, oli tööerakondlane Jüri Annusson. Wiimane oskab „Waba Maa“ weergudel küll seletada, kui palju mõjuvam olla kõlbline kasvatus koolis ilma usuõpetuseta, aga miks ei leidnud ta tegelikult oma ametisoleku ajal koolides sarnast kõlblist kasvatust sisse, nii et laste wanemad seda kasu oleksid näinud ja teda uuenduse eest tänanud? Selle asemel ei osanud ta omas fanaatilises wihas muud teha, kui

¹⁵ Eesti keele seletav sõnaraamat <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?O=papp&F=M> (kasutatud 03.05.2014)

lastewanemaid ärritada. Samuti kuulutawad sotsiaaldemokraadid suure osa oma wäikese lehe ruumist igas numbris usuõpetuse kahju seletamisel, aga kui nende mees oli minister, mispärast ei näidanud nad siis, missugune peab hea kool ilma usuõpetuseta olema?“ Rahvas ei ole näinud Kartau ja Annussoni tegevuses seda, mis neid sotsiaaldemokraatide ja tööerakonna kooli ideedest võiks vaimustada. Luiga kirjutab, et rahvas on mõistnud, et puud tuntakse viljadest, aga niisuguseid vilju ei ole lapsevanemad ministrites näinud, mis neid rõõmustaks. Autor ja rahvas nõuab esindajatelt selgitusi, mida aga ei ole ega hakkagi olema. Ministrid Annusson ja Kartau esinevad tekstis negatiivsete tegelastena. Tiitlite kasutamine võib viidata ametlikkusele. Fairclough rõhutab, et ametlik keelekasutus tekstis viitab formaalsetele suhetele ka ühiskonnas, mis väljendab austust staatuse ja ühiskondliku positsiooni vastu. (Fairclough 1989:117–118). Siinkohal ei väljenu erilist austust ministrite vastu. Pigem annab tiitli ja nime kasutamine märku sellest, et tähtsal ametiposti olijal on ka kohustus oma tegude eest vastutada.

Luiga kinnitab, et vasakpoolsed teavad väga hästi, et rahva valdav enamus teistmoodi arvab kui nemad. *„Meie pahempoolsed ei küsi midagi rahwa tahtmisest seaduse andmisel, waid neil on omad pühad erakonna dogmad, mida nad ruttawad teostama.*“ Nad suhtuvad rahvasse kõrgi halvaksapanuga. *„See pime mats, need külanaised, mis teawad need, mida koolis waja õpetada.*“ *„Ei, nüüd ei ole rahwas muud kui „hääle tõbras“: walimiste eel, siis kõditatakse teda kõiksuguste meelitustega ja lubadustega, aga oldakse kord wõimu otsas, siis wilistatakse tema peale...“* Tekstist nähtub, et vasakpoolsed, nimetades enda toetajaid rumalateks hääletajateks, on maha mänginud senise usalduse ja koha riigikogus. Kui eelnevalt oli mõistetav, et vastaste argumendid on sisutühjad sõnakõlksud, siis nüüd on märgata poliitilist vastaseisu vasak- ja parempoolsete vahel. Vasakpoolsete ebaviisaka käitumise tõestuseks esitab Luiga näite viimasest eelarve komisjonist, kus sõjaministeriumi eelarvet kärbiti sõdurite jumalateenistuste ja vaimulike tarvete arvelt 600 000 marga võrra. Luiga sõnul ee on veel üks näide vastaste usuvastasest tegevusest. Eelnevalt märkis autor, et vasak- ja parempoolsete vahel ei saa ühiseid arutelusid usuõpetuse teemal olla, sest vastased ei ole ennast teemaga kurssi viinud. Nüüd on artiklis mindud vastaste õõnestamise teed.

Käesolev rahvahääletus on kooli ja kasvatuslikest küsimustest saanud poliitiliseks küsimuseks. „*Neil kolmel hääletamise päeval teostab rahvas oma kõige kõrgemat riigi võimu ja ütleb Riigikogule: Tõuske püsti: kohus tuleb!*“ Luiga esitab kirjutises kohtu motiivi. Riigikogu peab vastutama ja rahvale aru andma. See mõttekäik toetab artiklites esitatud võitluse kujundit. Olgu näiteks Lattiku artiklid „*Wõitlus on käimas*“ ja „*Pärast lahingut*“. Rahva ja valitsuse motiivi kirjeldavad teisedki autorid võitlusena.

Postimees 1923, 18. II. Nr. 47, lk 1. Rahvahääletusele – usuõpetuse poolt! J. Tõnisson

Artiklis esitab Tõnisson lühidalt mõned põhilised seisukohad, miks peaks usuõpetuse poolt hääletama. Nii artikli pealkiri kui sissejuhatus viitavad ainult ühele võimalusele. Tegemist on veel rahvahääletuse teise päevaga ning Postimehe veergudel õhutatakse minema rahvahääletusele ning ilmtingimata poolt hääletama.

Tõnisson selgitab, et rahvahääletus on rahvariikluse mõtteavaldus. Tõnisson iseloomustab rahvast kui riigivõimu teostajat Eesti demokraatlikus vabariigis. Rahval tuleb „*ise*“ otsustada, kas ta soovib usuõpetust kooli või mitte. „*Ise*“ on korduvalt tekstis sõrendatult esitatud. Sellega rõhutab kirjutaja lugeja kui kaasatud osalise tähtsat rolli. „*Kes meist kui teadlikest Eesti kodanikest tahaks tarwitamata jätta oma kodanikuõigust, kaasa otsustada nüüd kui ka edaspidi Eesti rahwaelu tähtsamate küsimuste üle.*“ Autor seab ennast ja rahvast samale tasandile. Lugeja saab samastada ennast Tõnissoniga ja tunda ennast teadliku kodanikuna. Tõnisson kõneleb artiklis riigimehena, mitte ajakirjanikuna. Ta ei räägi usuõpetusest, vaid demokraatia teostamisest, mis väljendub hääletamises. Usuõpetuse sisse viimne algkooli õppekavva ei ole antud juhul oluline. Artikli tonaalsus ja eesmärk on hoopis teine. Referendumi ajal ei ole mõtet kirjutada eelkõige usuõpetuse vajalikkusest koolis, vaid õhutada lugejad hääletama. Seda on Tõnisson hästi tabanud. Viimasel hetkel ärgitab rahvast otsustaja rolli. Nemad kui riigivõimu teostajad on Tõnissoni poolt seatud kõrgesse ühiskondlikku saatusesse, mis annab mõista, et kogu protsess sõltub lugejast. Lugejad on kaasatud tegevusse ja

nemad on aktiivsed osalejad, sest küsimus on esitatud nii, et ükski teadlik kodanik ei taha oma häält kasutamata jätta. Fairclough'i järgi saab välja tuua, et küsimuse juures on kirjutaja küsija ja adressaat küsimusele vastuse andaja. Sellise rollijaotuse järgi antakse lugejale võimupositsioon. (Fairclough 1989:126)

Järgnevalt liigub autor üle usu kirjeldamisele. Ta selgitab, et usk on tähtis meie rahva kultuurilise elu rikastamise ja süvendamise seisukohalt. Tõnisson, sarnaselt Pöllule ja Luigale, rõhutab rahvuslikku motiivi. Tõnisson teeb põike ajalukku ja kirjutab, et „*reformatsioon ehk usu-uuendus oli rahvale tarvilik enese vabastuses ehk emantsipatsioonis*“. Selle näitega viitab Tõnisson, et Eesti rahvas ei saanud neid usunõudeid võõrvõimu all rahuldada. Lauses on reformatsioon ja enese vabastus esitatud sõrendatul kujul, mis rõhutab sõnade tähtsust. Lisaks on sünonüümide sissetoomisega lause liigsõnastatud. Fairclough toob välja, et liigsõnastamine tekstis koondab kogu tähelepanu mõningatele reaalsuse aspektidele – see võib osutada ideoloogilisele võimuvõitlusele (Fairclough 1989:115).

Tõnisson jõuab artikli viimases lõigus usuõpetuse temaatika juurde. Ta kirjutab, et usuõpetus vaba õppeainena peab noorsoole võimaldama vaba süvenemist ja andumist kristliku kultuuri tõdedesse ja elevusesse nendele, kes seda ise soovivad. „*Ise*“ on jällegi rõhutatult sõrendatud kirjas. Tõnisson rõhutab veel sõrendatud kujul, et usuõpetus põhineb kasvatuslikul alusel ning on riigi kontrolli all. Õpetusega on seotud vaba enesemääratlus ja sallivus.

Tõnisson lõpetab artikli loosungiga: „*Rahvahääletusele siis kõik – usuõpetuse poolt*“

1923, 20. II, Nr. 49, lk 1./Art. dat: 19. II. 23. Rahvahääletuse tagajärjed. Jaan Tõnisson.

Tõnisson kirjutab juba referendum viimasel päeval võimalikest tulemustest. Linnade tulemused on teada, aga maalt on ainult üksikuid teateid. Autor kirjutab, et pole kindlat ülevaadet, kas usuõpetusel on lootust „*waba õppeainena koolis läbi tungida*“.

Kuid esialgsed tulemused näitavad, et esimene rahvahääletus on rahvahulkade poolt elavat osavõtmist leidnud. Autor toob võrdluseks, et paljudes kohtades on isegi rohkem hääli antud, kui esimestel riigikogu valimistel. See annab Tõnissoni arvates alust uskuda, et hääletus usuõpetuse asjus on niisama palju osavõetud kui riigikogu valimistel. Kui sama suund ilmneb ka maakohtade tulemustest, võib Tõnissoni hinnangul usuõpetus leida rahva kindla toetuse.

Autor peab oluliseks tekstis selgitada usuõpetust kui vaba õppeainet. Ta kasutab neid alati paaris, mis rõhutab autori seisukohta ning soovi lugejale selgitada, et tegemist ei ole kohustusega.

Tekstist nähtub, et tulemused ei ole kindlad. Autor ei too välja kindlaid arvamusi või järeldusi. Ta jagab selgitusi lähtuvalt hetkeolukorrast. *„Usuõpetus kui vaba õppeaine wastased ei saa seda tõsiasja tulewikus mitte tähelepanemata jätta, kuigi usuõpetus mitte nii palju hääli poolt ei ole saanud, et tema vaba õppeainena kooli peaks wiidama.“* Isegi kui piisavalt poolthääli ei saada, viitab autor, et vastased (antud juhul vasakpoolsed) peavad arvestama, et rahval on sõna ja nad elavalt kasutavad seda.

Autor toob huvitava tähelepanekuna välja, et piirkondades, kus rahva ja kirikuõpetaja vahelised suhted on halvad, on enam hääletatud usuõpetuse „wastu“, sõna on sõrendatud ja tekstis esile tõstetud. Samas ei täpsusta autor, millistest üksikutest kohtadest jutt käib. Autor kardab, et see vastuolu võib kogu usuõpetusele saatuslikuks muutuda. Samas püüab ta optimistlikuks jääda ja selgitab, et vähemalt oskavad kodanikud *„rahvahääletusest kui kodanikkude õigusest lugu pidada“*. Hääletust on defineeritud kui kodanike õigust. Ta selgitab, et rahvahääletus ei jää määrusena üksnes põhiseaduse paberile, vaid omandab elulise tähenduse. Eesti rahvas tahab „ise“ (esile toodud) ära otsustada tähtsamad riigielu küsimused.

„...saab usuõpetus nüüd rahvahääletusel tarviliku arvu hääli poolt, nii et tema kui vaba õppeaine peab kooli wiidama, siis peab pragune riigikogu, kes usuõpetuse kui vaba õppeaine tagasi lükkas põhiseaduse nõudmist mööda enne seaduslikku 3 aasta tähtaega – koju minema (sõrendatud)!“

Tõnissoni sõnul oleks poliitiline tagajärg kaudne. Esmane on siiski see, et algkooli õppekavasse tuleb *„usuõpetus kui vaba õppeaine üles võtta“*. Samas

jätkab autor poliitilisel teemal. Ta toob välja, et kui usuõpetus võidab, näitab see usalduse kadumist tööerakonna ja vasakpoolsete vastu. Ta lisab, et tulevastel riigikogu valmistel on jõudude vahekord teine kui eelmiste valmiste ajal. Kuigi autor viitab kaudsele tagajärjele on näha, et usuõpetuse kooli viimisel või kõrvale jätmisel on märkimisväärne poliitiline tähtsus. Arvan, et autor rõhub siin õpetuse tähtsusele, kuna hääletamistulemused ei ole veel selged. Kuid päev varem ilmunud artiklis „Rahvahääletusele – usuõpetuse poolt“ oli tunda tugevat poliitilist alatooni. Otsesele võimuvõitlusele ei osundatud, ent rahvale anti kõrgeima võimukandja roll, mille kohaselt peavad nad teostama parempoolset võim. Fairclough'i alusel saab viidata, et autori poolne rollide jagamine ja nende positsioneerimine ühiskondlikes situatsioonides viitab ideoloogilisele võimuvõitlusele (Fairclough 1989:121–124).

3.3. Pärast rahvahääletust ilmunud lood

Rahvahääletus on läbi ja loetakse veel viimaseid hääli, kuid üldine tulemus on juba teada. Veebruaris ilmunud artikli „Wõitlus on käimas“ võtab Lattik kokku märtsis ilmunud looga „Pärast lahingut“. Siinkohal on oluline märkida, et sarnaselt esimesele loole ilmus seegi artikkel mõlemas päevalehes.

Postimees 20. II. Nr. 50, lk 1. Kaalu peal. Jaan Tõnisson

Järgmisel päeval ilmub Tõnissoni sulest järgmine hääletuse tulemusi käsitlev artikkel. Pealkirja järgi võiks otsustada, et häälte lugemisel on jõutud punkti, kus on poolt- ja vastuhääli võrdselt. Kuid nii see pole. Hääletuse tulemused on numbrites kõnekad ja kinnitavad, et usuõpetus on saanud rohkem poolt- kui vastuhääli. Kuid küsimus on selles, kas vajalik poolthäälte arv saadakse kokku. Selles osas on Tõnisson äraootaval seisukohal. Sellest annab märku ka kaalu peal olek. Antud artiklit saab käsitleda päev varem ilmunud loo „*Rahvahääletuse tagajärjed*“ jätkuna, peamine erinevus seisneb selles, et nüüd esitab Tõnisson arvulisi näitajaid.

Artiklis esitab Tõnisson piirkondade järgi statistikat, kes kui palju usuõpetuse poolt ja vastu hääli andis. Tõnisson toob välja, et linnades peale Pärnu ja Narva on valdav enamus usuõpetust toetanud. Narvas on poolthääletajaid olnud 5961 ja vastu 4533. Tõnisson kirjutab, et see ei ole ime, sest „...esiteks on Narvas wabrikutöölise keskel sotsiaal-deomkraatidel rohkem pinda.“ Tõnisson lisab, et teiseks said tööerakond viimastel valimiste ajal suurema enamuse häälest.

Tõnissonile valmistab üllatust aga „kodatline“ Pärnu, kus on hääled suhteliselt võrdselt jagunenud. Poolt on 3712 ja vastu 3159 hääletanud. Tõnisson näeb põhjust tööerakonna õnnestunud kihutustöös. „Nähtawasti on tööerakonnal korda läinud Pärnus oma häälekandja kohaliku väljaande abil seda wõrd wett segada, et seal osa kodanlistest ollustest on usuõpetuse kui waba õppeaine vastu hääletanud!“

Samas tõdeb Tõnisson, et kõigis linnades on kokkuvõttes suur ülekaal usuõpetuse poolt hääletajaid. Kirjutaja paneb linnade edu ajakirjanduse ja avalike kõnekoosolekute arvele, mis on usuõpetuse tähtsust vaba õppeainena rõhutanud.

Samas toob Tõnisson välja, et just alevites on sotsialistide kihutustöö vilja kandnud. Lisaks arvab autor, et mõnel pool on tulemusi negatiivselt mõjutanud rahva halb läbisaamine kirikuõpetajaga. Tekstis esitatakse kirikuõpetajat negatiivse tegelasena, kellel on otsene seos usuõpetuse vastu hääletamisel. Teine negatiivne seltskond on sotsialistid, kes on rahvast eksitava kihutustööga mõjutanud. Fairclough'i järgi saab öelda, et negatiivsusel on ilmselge hinnanguline väärtus. See on põhiline viis, mille järgi lugeja tajub, missugune on reaalsus ja millistel juhtudel on tegemist protsesside moonutamisega. (Fairclough 1989:124–125) Reaalsuses on vasakpoolsed parempoolsete vastased ja kirikuõpetajad vanast kirikust sõltuva usuõpetuse kandjad. Osaliselt võib siin märgata protsesside moonutamist, sest nagu eelnevalt analüüsitud artiklitest nähtub, ei edastanud parempoolsed rahvale oma usuõpetuse kava ja korraldust. Seetõttu võis nii mõnigi hääletaja olla mõjutatud vastaste ideedest ja kiriku mõju all olevast usuõpetusest. Vastutaja roll on ka parempoolsetel, keda siin tekstis ei rõhutata.

Tõnissoni paneb imestama, kui suur vastuhäälte arv maa valdades. Autor on imestunud, et isegi niisugustes kohtades on vastu hääletatud, kus pole tegemist

„sotsialistlikkude ega tööerakondlikkude ollustega“. Tõnisson ei oska põhjuseid välja tuua; ta selgitab, et need selguvad hiljem. Kuid samas toob ta välja, et tegemist on olnud arusaamatusega. Seda on autor soovinud tekstis rõhutada ning esitanud sõna sõrendatud kujul. Autor toob näiteks, et Rannus hääletati usuõpetuse kui vaba õppeaine vastu kartuses, et kui poolhääle annad, tulevad peale suured maksud kirikuõpetaja heaks. Tõnisson toob välja, et sotsialistid ja tööerakond olid enne rahvahääletust Rannus seda sõnumit levitanud. Seepeale kirjutab Tõnisson: „*Küllap rannulased imestawad, kui nüüd kuulewad, et sarnane jutt lihtsalt wale on.*“ Sõnapaar „*lihtsalt wale*“ on tekstis esiletoodud sõrendatud kujul. Nähtub, et autor hindab vastaste kihutustööd valeks. Sellel on tugev hinnanguline ning ideoloogiline väärtus. Kui vasakpoolsed on valed, siis parempoolsed (sh. artikli kirjutaja) on õiged.

Veelkord rõhutab Tõnisson, et peamine vastuseis maa valdades tuleneb sellest, et ekslikult arvatakse, et usuõpetus kui vaba õppeaine koolis kirikuõpetajatele kasuks tuleb ja inimestele makse peale toob. Sarnaselt alevitele toob autor välja, et hääli anti neis valdades vähem, kus rahva suhted kirikuõpetaja on halvad. See asjaolu võib kirjutaja sõnul saada usuõpetusele saatuslikuks. Tõnisson rõhutab, et vaja on koguda 235 000 häält, hetkel on linnade ja maakohtade arvestuses 233 000 häält. Kahel korral sõnastab autor üle ja toob välja mõningate piirkondade halvad suhted kirikuõpetajatega. Fairclough kirjutab, et liigsõnastamine juhib tähelepanu valitseva tegelikkuse olulistele aspektidele (Fairclough 1989:115). Selle põhjal võib oletada, et ühiskonna üks valupunktidest oli kirikuõpetajatega läbisaamine. See võis olla tingitud kirikuõpetajate konservatiivsusest ja vanameelsusest. Samas võivad siia kuuluda ka need kirikuõpetajad, kes kujundlikult löid parempoolsetele noa selga ja asusid vastaste poolele. Ühe sellise isiku on välja toonud Jaan Lattik artiklis „Pärast lahingut“, kus „*preester herra Laar*“ pooli vahetab.

Tõnisson kirjutab nende numbrite valguses, et „*kaalu peal on ka riigikogu saatus...*“ Esitatud tekst on sõrendatud kujul. Kui rahvahääletusel usuõpetus alla jääb, saab riigikogu tuleva sügiseni armuaega. Tõnisson toob välja, et kui riigikogu peaks ametisse jääma, sest usuõpetuse poolt ei tule lisaks paari tuhandet häält, näitab see ikkagi, et riigikogu ei ole „*meie*“ rahva tahtmise ilmutajaks.

„Meie“ on kaasavas tähenduses hõlmates kõiki Eesti vabariigi kodanikke. Samas kannab „meie“ kõigi „õigesti mõtlejate“ tähendust. Õigesti mõtlemine seisneb rahulolematuses praeguse valitsusega. Tekstist nähtub poliitiline vastuolu erinevate ideoloogiliste vaadete vahel. Fairclough'i järgi saab öelda, et tegemist on kirjutajapoolse varjatud autoriteediga, mis rõhub „õigesti mõtlejate“ inimeste ühtsusele, kes kannavad ühist ideoloogilist huvi (Fairclough 1989:128). Artikkel lõppeb ootusega, sest rahvahääletuse lõpus on kõik ikkagi kaalu peal.

**Päewaleht 1923. Nr. 50. 22. II, lk 2. Rahvas ise otsustamas
(Rahvahääletuse tagajärgedest usuõpetuse küsimuses¹⁶) Hans Rebane**

Mõned päevad pärast rahvahääletust kirjutab Rebane järgnevalt: „*Meie ei kõnele täna veel otsusest enesest, waid selle käigust, kus rahwas on tarwiliseks leidnud ise selle üle otsustada, missugust seadust ta omale paremaks peab, kes on oma valitud esitajatega Riigikogus wastamisi läinud ja seadusandlist õigust ise teostama hakanud...*“

Rebane teeb põike ajast tagasi ja toob välja, kuidas referendumini jõuti. Ta selgitab, et rahva poolt valitud esindus lükkas tagasi 80 000 kodaniku soovi, et rahvakoolis huvilistele riigi raha eest usuõpetust antakse. Samas on see vastumeelsuse avaldamine valitsusele, kes ei täida ettenähtud demokraatlikku kohust, kus kõrgeima võimu kandjaks on rahvas. Siin väljendub Luiga artiklis välja toodud termin, et rahvas on „hääle tõbras“ (kasutasid vasakpoolsed), kelle abil soovitakse võimu. Kui juba valitsuses ollakse, siis unustatakse hääletajad ja nende õigused ära.

Rebane toob välja rahvahääletuse aluseks olnud vormeli, mis ei aidanud tema hinnangul seaduseelnõu läbiminekuks kaasa. „*...aluseks wõeti wormel, et usuõpetus koolile sunduslik on, õppijatele ja õpetajatele aga waba, mis südametunnistusele wabadust mõlemale poolele wõimaldab...*“. Rebane jätkab: „*Kristlik rahwaerakond, kes rahwahääletuse algatajaks oli, näitas sellejuures palju wilumatust ja otsustamatust, tegi mitmesuguseid taktikalisi wigu. Kui õpetajad leidsid peale selle enne hääletamist paraja aja olewat protestantismi*

¹⁶ bibliograafia märke

waimu üle awalikka waielusi oma konverentsil pidada. Juure tuli weel asjaolu, et rahvahääletus enne liginewaid teise Riigikogu walimisi ette wõeti, mis leigust osawõtmises eeldada lasi.“ Kuid tulemuste põhjal kinnitab Rebane, et rahvas on oma otsused tõsiselt andnud ja elavat huvi üles näidanud. Rahvale langeb kirjutaja poolehoid. Kuid Kristlik rahvaerakond esineb siin negatiivse tegelasena. Eelnevalt analüüsitud artiklites viidatakse erakonna läbimõtlemata tegevusele, ent Rebane rõhutab seda enam. Antud juhul toob autor esile kristliku rahvaerakonna rahvahääletuse algatajate rollis. Agent ja olukord on kindlad, see nõuab erakonnalt suuremat vastutust. Autor ei püüa parempoolseid toetada, vaid seab nad ajakirjanduses vastutavasse rolli, kes peab selgitusi jagama. Samas ei näita autor poolehoidu ka õpetajate suhtes, kes enne valimisi avalikesse vaidlustesse astusid. Lisaks viitab Rebane rahvahääletuses sobimatule ajale, mis on vahetult enne riigikogu valimisi

Rebane toob välja, et riigikogu valmisteni on vähe aega. 75 päeva pärast rahvahääletust tuleb läbi viia uued Riigikogu valimised. Autori hinnangul on kiirustamine isegi kasulik, sest erakonnad peavad oma kihutustöö läbi mõtlema, et see ei oleks vähegi sisukam ja tuumakam. Sisu ja tuum on sünonüümid. Autor soovib lisada järgnevale aruteludele kaalu. Samas viitab see seiniste seisukohtade sisutusele. Sünonüümid on Fairclough'i järgi tüüpiline liigsõnastamise võte, millega autor juhib tähelepanu olukorra tähtsatele punktidele (Fairclough 1989:115). Siinkohal saab järeldada, et autor rõhutab ja soovib, et järgnev kihutustöö oleks paremini läbi mõeldud.

„Rahwas on möödaläinud esimese rahvahääletuse ehk referendumi läbiwiimiseega suurt poliitilist küpsust üles näidanud, mida siinkohal otsekoheselt konstateerida tuleb.“ Tekstides esineb sageli rahvahääletuse sünonüümina referendum või vastupidi. Enamasti esinevad sünonüümid paaris. *„Rahvahääletamist ehk referendumit, kus rahwas ise seadusandlusest osa wõtab, mida nimetatakse otsekoheseks demokraatiaks, on seni ainult üksikutes riikides tarwitatud. Ja seal, kus ta uuematesse põhiseadustesse on üles on wõetud, waadatakse tema peale kaunis kahtlewalt.*“ Lisaks rahvahääletuse sünonüümi referendumit esinemisele jätkub lause mõiste sisu selgitamisega.

Rebane leiab, et olenemata sellest, et rahvahääletus esmakordselt ette võeti, on see siiski korda läinud. „*Tema tagajärgedel on suur sisepoliitiline tähendus, mille juure meie eriti tagasi tuleme, isegi sarnasel korral, kui hääletusel ei oleks saadud nõuetud tulemus.*“

„*Möödaläinud rahvahääletust tuleb meie rahwa poliitilisse arweraamatu aktiivasse kirjutada.*“ Rahvahääletus on sisepoliitikas märgilise tähendusega. Kuigi autor kirjutab, et ka vastaste enamusel oleks sellest põhjust rääkida, paistab silma, et praegu on teema olulisem, kuna saadi soovitud tulemus. Väljendub autori poolehoid ja rahulolu. Selle kinnituseks läheb hääletus kirja positiivse sündmusena.

Postimees 1923. 23. II, Nr. 52, lk 1. Alla kirjutatud 22. II, 23. Otsustatud! J. Tõnisson

Artikkel algab usuõpetuse edus kahtleva seisukohaga. Tõnisson kirjutab, et hommikul ei olnud teada, kas vajalik hääletarv kokku saadakse, kuid juba õhtuks on selgus käes. Ebakindlust on arvatavasti mõjutanud erinevate lehtede väljaütlemised läbimõtle mata hääletuse korraldamise osas. Paralleele saab tõmmata küsimuste ja kahtlustega, mis kristlikule erakonnale seati, viidates oskamatusetele ja puudulikule teavitustööle. Siin leiab kinnitust Hans Rebase argument (vt järgnev artikkel), et kristlik rahvaerakond ei osanud oma edu oodata ja rahvaerakond seadis oma seisukohti vastavalt hääletuse kulgemisele ja tulemustele. „*Usuõpetus kui waba õppeaine Eesti rahwakoolis on wõitnud!*“ tsitaat on tekstis esile tõstetud. Tekst on laiali venitaud, iga tähe järel on tühik, sõnadel on pikemad vahed. Hüüumärgiga edastatud sõnum väljendab emotsioone, võidurõõmu. Seda kinnitab järgnev lause, kus autor selgitab, et selle (võidu) üle rõõmustavad ühes „*meiega*“ kõik eesti rahvuskultuuri sõbrad ja tõsise vabameelsuse poolehoidjad. „*Meie*“ on artiklis kahetises tähenduses. Ühelt poolt võib seda käsitleda kaasahaarava „*meie*“ vormina, kus autor räägib nii enda kui lugejate nimel. Teiselt viitab autorile ja veel mõnele tekstis teadmata tegelasele, kes on ühel meelel rahvuskultuuri sõprade ja vabameelsete poolehoidjatega. Igatahes saab mõlemal juhul Fairclough'i põhjal väita, et tegemist on ühe või teise

grupi ühise ideoloogiaga, kus teksti kirjutaja on peidetud autoriteetne juht (Fairclough 1989:128). Antud juhul on tegemist parempoolse ideoloogiaga ning tekstis täpsustamata „*meie*“ on rahvaerakond (parempoolsed laiemalt).

Tõnisson teatab sama võidurõõmsa hüüatusega, et Riigikogu saatus on otsustatud ning rahvas on senisele koosseisule umbusaldust avaldanud. Riigikogu peab nüüd uuele rahvaesindusele koha tegema. „*Sest senisel riigikogul ei olnud oma koosseisu ja mõõduandvate rühmade wahekordade tõttu mitte küllalt ulatust ega teguvõimu Eesti riigielu praeguste suurte ülesannete teostamiseks.*“ Artiklist kumab läbi veelkord julge ja otsekohene võidurõõm. Tekstist nähtub, et eelnevate artiklite kahtlev seisukoht vajalike häälte kokkusaamiseks on vahetunud kindla võidurõõmu vastu. Eelnevate Tõnissoni artiklite sisu teadmata võiks arvata, et erakond oli vankumatult kindel oma võidus.

Tõnisson tõdeb, et rahvahääletus usuõpetuse asjus on eriti raske otsuse langetanud. Raske ei olnud see mitte otsustajatele, vaid raske on tulemus võimulolijatele. „*See poliitika on hukka mõistetud.*“ Artiklist on näha, et tunnustus langeb rahvaerakonnale, kelle valikud siiski maksma jäävad, sest rõhutatult „*see*“ poliitika on hukka mõistetud, millel pole seost rahvaerakonna (üldiselt parempoolsete) vaadetega. Tekstist on märgata, et autor annab rahvaerakonnale valdava enamuse huvide esindaja rolli. Seda mõtet kinnitab järgnev lõik, et tulevastel valimistel peaks rahvas seda silmas pidama. „*Tahaksime loota, et tulevastel walimistel meie rahwas enesele niisuguse esituse muretsel, kes oskab ja tahab riigielu nõnda juhtida, nagu see meie rahwa tõelikult wastab.*“ Tekstist on märgata, et „*meie rahwas*“ kannab parempoolse ideoloogia väärtusi. Fairclough toob välja, et kõigi „õigesti mõtleivate“ kodanike kaasamisel on kesksel kohal kirjutaja autoriteetsus tõe esitamisel ning kindel ideoloogiline ühtsus (Fairclough 1989:128).

Päewaleht 1923. Nr. 54. 27. II, lk 2. Rahvahääletus ja meie poliitilised erakonnad. Hans Rebane

Rebase artikli võib jagada seitsmeks suuremaks osaks, kus ta vaatleb erakondade olukorda pärast hääletuse tulemuste selgumist. Artiklis on välja

toodud Põllumeeste erakonna, Kristliku rahvaerakonna, Tööerakonna, Rahvaerakonna, sotsialistlike erakondade, eelkõige sotsiaaldemokraatide ja kommunistliku erakonna hetkeolukord. Fairclough'i järgi peavad teksti suuremad struktuurid juhtima lugejat ja vastama lugeja ootustele (Fairclough 1989:137). Antud artikli puhul moodustab iga erakonna käsitus suurema tekstilõigu, mida on lugejal kerge jälgida.

Rebane kirjutab, et Põllumeeste erakonna esindajad on paaril korral oma häälekandjas rahvahääletuse tulemusi puudutanud. Seal on tähelepanu juhitud rahvahääletusega ilmsiks saanud vastuolule. Erakond on mõista andnud, et selline vastuolu võib väljenduda edaspidi ka muude küsimuste korral. Rebane sellega aga ei nõustu, vaid kirjutab, et vastuolu on peaaesjalikult ilmnenu ikkagi usuõpetuse küsimuses ja sotsiaalsetes küsimustes see vastuolu nii suur ei ole. Artiklist nähtub, et poliitiline diskursus taandub pärast valimisi usuõpetuse temaatikale. Rebase järgi selgub, et ainuke vastuolu seisnes õpetuslikes küsimustes ja muus osas on rahvas valitsuse tööga rahul. Märkimisväärne on see, et senine, paljusid artikleid läbiv, võitluse temaatika on raugenud ühe aine põhiseks lahkkeliks.

Rebane jätkab erakondade kirjeldamisega. Ta toob välja, et kristlikku rahvaerakonda tabas ootamatu edu. Kristlik rahvaerakond kui rahvahääletuse algataja, on endalegi üllatusena viinud hääletuse läbi oodatust paremate tulemustega. Erakonnale jääb küll algataja teene, ent edukate tulemuste paistel soojendavad ennast juba teised kodanike rühmad oma poliitiliste juhtidega. Usuõpetuse küsimus on autori hinnangul õige õnnelik, sest vastuolud on märgatavad. Ta lisab, et poliitiliste seisukohtade ja hinnangute jagamisel tuleb seda kindlasti silmas pidada. Eelnevat kriitikat kristliku rahvaerakonna tegevuse kohta on trooninud edu. Kristliku rahvaerakonna seisukoht, et enne peab tulema toetav otsus ja siis alles teod, läks plaanipäraselt. Kuid siin on märgata, et referendum keskendus poliitilisele korrale, mitte konkreetse õppeaine sisule.

Tööerakond on kõige enam lüüa saanud. Erakond on oma häälekandjas eeleegilised ja kurvameelsed noodid üles võtnud. Eleegia ja kurvameelus on sünonüümse tähendusega. Selline liigsõnastamine lisab lausele süngust ja näitab kui trööstitud on tööerakonna liikmed pärast valimisi. *„Poliitilise võitluse juures käib ikka kaasa nähtus, et üks pool alla jääb ja teine võidab. Tööerakonna*

troostiks wõib ka seda weel ütelda, et poliitilised seisukohad täna vähemusesse jääwad ja homme wõidawad.“ Lauses esineb poliitilise võitluse motiiv, mis valimistele eelnenud perioodil väga aktuaalne oli. Rebane ei väljenda otseselt oma poolehoidu ja võidurõõmu. Pigem püüab ta leida tasakaalu ja anda erakonnale tulevikus võimaluse paremaks tegutsemiseks. Kuid erakond helgemasse tulevikku ei usu. „Nende häälekandja kurdab õige tagasihoidlikult, et nüüd Eesti rahwas sammu tagasi olla astunud, just nagu waremalt keegi rahwa arwamist usuõpetuse asjas küsinud oleks.“ Rebane viitab 24. ja 25. veebruaril toimunud kongressile, kus Annusson, keda tuntakse kui jõulukuskede ärakeelamise koolipoliitika esindajat (Jaan Lattiku järgi), teatas, et vaatama kaotusele on erakonna usuõpetuse vastane poliitika õige. Kuid Rebane on täheldanud, et tööerakond on hakanud oma seisukohtades kahtlema. Erakonna siseselt kaalutakse, kas on üldse alust senisest eitavast seisukohast kinni hakata. Erakond oma senist olemist kaotamas, sellest annavad kinnitust kolmeliikmelised maakonna konverentsid. Rahva usk ja usaldus erakonna vastu on vähenenud. Sisemised pinged seavad kahtluse alla Annussoni kindlameelsed seisukohad.

Rahvaerakonna tegevusest peegeldub Rebase arvates kasuliku olukorra järgimine. Rahvaerakond kutsus algselt oma pooldajaid usuõpetuse poolt hääletama. Kui hääletuse käigus hakkasid linnade tulemused selguma, teatas erakonna häälekandja, et oleks üsna mõnus, kui usuõpetus rahvahääletusel läbi kukuks. Mõni päev hiljem, aga tõlgendati usuõpetuse võitu kui rahvaerakonna võitu. See on tekitanud erakonna siseselt vastuolusid ning pannud kahtlema sihtide ja kindluse puudumises. Järgitakse enda jaoks kõige kasulikumat olukorda, kui pendeldamine ühest äärmusest teise ei tekita poolehoidjates usaldust. Eelnevalt neid artikleid analüüsid olen Rebase arvamusega nõus. Tõnissoni artiklites oli alguses märgata kahtlusi, kuid võidu saamisel rõkkas ta ajaleheveergudel rõõmsalt „meie“ ehk rahvaerakonna võidust. Selle arvamusega ei nõustu aga Postimehe toimetus, kes avaldavad oma lehe juhtkirjas pahameelt Rebase kirjutatu üle. Postimehes kirjutakse 2. märtsil, juhtkiri „*Iseloomulikud jooned, meie ajakirjanduse hingeolust.*“, kus tsiteeritakse Rebase kirjutatud lõiku. Pärast seda kirjutatakse: „*Iga seletus wõi kommentaar on siin üleaarune. Tallinna „erapooletu“ lehe „peatoimetaja“ wõib nõnda kirjutada rahulikus meeleolus*

täies teadwuses!“ Siinkohal on nähe, et Postimehe toimetuse kahtleb Päewalehe erapooletuses. Sarnaselt erapooletusele on jutumärkidega rõhutatud peatoimetaja rolli. Arvatavasti püüab Postimees vähendada Rebase sõnaõigust ja erapooletut suhtumist ning anda talle vastaste mõtete edastaja rolli. Postimehe juhtkirjale ei ole lisatud autorit. Varasemalt kasutas Tõnisson sellistel juhtudel enda pseudonüümi. Ilmselt on tegemist rahvaerakonna vastulausega, millega ei tahetud siduda ühtegi kindlat isikut.

Sotsialistlikud erakonnad olid vait. *„Sotsiaaldemokraatide „Tulevik“ pidas truult palwepäewa ja ei ilmunud nädala otsa. Kui palju selles rahwahääletusse tagajärjed süüdi, ei tea ütelda, kuid ka nüüd, nädal pärast rahwahääletust, lubab ta selle tagajärgede kohta kirjutada – edaspidi.“*

Kommunistlik „Tööline“, mis enne hääletust oli kaljukindel, et enamus vastu hääletab, pani tulemused *„kodanlise korra paisete alla“*. Paises väljendub ajastu pahe. Kuid paise hakkab ühel hetkel mäda jooksuma. Kommunistliku erakonna seisukohast jääb mulje, et paise on ajastu muutumisega möödud nähtus. Fairclough'i järgi on metafooride kasutamine tavapärane ühiskondlike protsesside kujutamisel. Vahel võib metafooride sisu viidata tulevikku. Samas, kui ühiskondlike probleeme kirjeldatakse tervisehädadena, saab teada, kuidas neid lahendada. (Fairclough 1989:119–120) Kommunistide hinnangul pareneb paise ise, kui sealt mäda jooksuma hakkab. Antud hetkel ei kaalu kommunistid mädapaise „pigistamist“. Kuid ei saa välistada, et edaspidi sellist võimalust ei kaaluta.

Päewaleht 1923. Nr. 55. 28. II, lk 2. Rahvahääletus ja haridusministeeriumi uued ülesanded. Luiga

Rahvahääletus on möödas ja tulemused on teada. Pahempoolsed loevad õige kohmetute nägudega hääletuse tulemusi. *„Nii kaua olid teistele ette laulnud, et rahwas suures enamuses usuõpetuse wastu on, kuni nad isegi seda uskuma hakkasid.“* Lauses väljendatakse vastaste pidevat ja järjekindlat kihutustööd enne valimisi.

Luiga toob välja ajalehed „Tööline“, „Tulevik“ ja „Waba Maa“ ning „Esmaspäev“, mille peaaegu igas numbris kirjutasid vastased rahvakoosolekutest, kus usuõpetuse teema üle arutati. Väidetavalt olla siis vastuseisjad rohkem kui poolehoidjaid olnud. Luiga leiab, et suur kära ei tähenda veel enamust. *„Mõni leht püüab seletada, nagu näitaks wastuhääletus suuremat kultuurilikkust. Tööerakonna häälekandja kurdab, et enamuse otsus tähendab sammu tagurpidi.“* Eelpool mainitud ajalehed ei ole toodud välja konkreetsete pealkirjadega. Artiklist ei selgu, millele autor viitab. Ilmselt käib jutt siiski erakondade häälekandjatest, mis kirjutavad, et rahva poolthääldes peegeldub kultuuritus. Luiga artiklis puuduvad selgitused, milles kultuuritus väljendub. Nähtub, et mõte taandub pigem oma edutuse põhjenduseks. Luiga kirjutab, et rahvahääletuse tulemus näitab, et rahva suur enamus on seisukohal, et inimene ei ela mitte üksipäini leivast ja tahab seda vaadet jätta ka oma järeltulijatele.

Luiga nimetab vastaste põhjendusi ja eneste õigustamist targutamiseks, mis kannab endast igavat, tühja ja üle sõnastatud seisukohta. Antud sõnakäsitluses nähtub autori isiklik hinnang vastaste suhtes. Selles väljendub kirjutaja isiklik kogemus ja maailmatajumine. Fairclough'i järgi viitab kogemuslik sõnakasutus autori sotsiaalsele ja loomulikule maailma tajumisele (Fairclough 1989:112).

Autor pöördub lugejate poole ning kirjutab, et lugejad mäletavad veel, kuidas omaaegne haridusminister Annusson oma sallimatusega rahvahääletuse algatajaks oli. Siin väljendub autori teadmine usuõpetuse olukorrast. Luiga toob sisse tegelase, haridusministri, kes sümboliseerib sallimatust ning vastandub sellega lugejale ja autorile. Minister oli „Wabas Maas“ kirjutanud, et kui usuõpetuse pooldajad võidu saavad, siis oskab organiseeritud õpetajaskond juba abinõusid tarvitusele võtta. *„Meie näitasime juba siis, kui lubamatu ja rumal niisugune ähvardus on ja avaldasime kindlat usku, et õpetajaskond täiesti lojaalselt rahva otsuse alla heidab ja meie ei kahtle sugugi, et nende hulgas soovijaid, usuõpetust anda, rohkem on, kui õieti tarwis tuleb.“* „Meie“ on autor ja haarab veel tundmatuid osapooli. Pole teada, kes on meie ja kunas ning kus nad sellise mõttekäigu avaldasid. Arvatavasti on tegemist hääletusele eelnenud ajaga, mil vasakpoolsete vastutöö hoos oli.. Luiga kirjutab, et õpetajate soovist jääb väheks, ta toob välja, et õpetajatel puudub ettevalmistus ja õppekava. Luiga väljendab

otse, et see, mis seni on avaldatud, ei kõlba muuks kui ahjukütteks. „*Selle*“ all peab autor silmas usuõpetuse teemalist õppekirjandust. Tekkinud olukord nõuab haridusministeeriumilt kiiret tegevust. Rahvas on otsuse langetanud ja nõuab nüüd teise osapoole tegutsemist. Luiga leiab, et otsusega on kiire, kuna rahvas hääletas pimesi, teadmata, mille poolt oma hääli anti. Esineb tugev vastandumine „*meie ja nemad*“. „*Meie*“ on autor lugejatega ja „*nemad*“ on endine minister Annusson, vasakpoolsed ja hetkel ka haridusministeerium, kes ei ole otsustavat käiku teinud. Kuid kõigi eelduste kohaselt peaks ministeeriumist saama „*meie*“, eelnevalt analüüsitud tekstides antakse haridusministeeriumile usaldusväärne roll, kes tagab õige sisuga usuõpetuse Eesti koolides (vt Luiga artikkel „*Kui usuõpetus kooli tuleb*“).

Luiga kirjutab, et kolme kuu pärast valitakse uus valitsus. Pole teada, kas minister jääb ametisse või mitte. Kui autor on kindel, et see ei saa olla praeguse tegevusetuse vabanduseks. Luiga arvates peab minister kohe astuma vajalikud sammud usuõpetuse kooli viimiseks, mitte seda edasi lükkama. Poliitiline diskursus muutuks usuõpetuse diskursuseks, kui ministeerium hakkaks õppekavaga tegelema. Autori sõnul on vaja kiiremas korras õppekava välja töötada, õpperaamatud muretseda ja õpetajaid ette valmistada. Ta rõhutab, et see on ministeeriumi kohus ja seda ei tohi käest lasta. Ministeerium peab täitma ülesande, mis rahvas andis. Muidu tulevad vaimulikud asutused või koguni erakonnad, kes mingisuguse kava haridusministeeriumile ette annavad. Siin on selgesti näha, et kirikule ei taheta võimu anda. Usuõpetus peab olema vaba ja riigi poolt korraldatud. „*Kawade väljatöötamine on ainult koolimeeste, mitte aga kiriku- ega poliitikameeste asi.*“ Vastandatakse eesmärkidelt erinevat usuõpetust koolis ja kirikus. Usuõpetuse eelnevad puudujäägid seisnesid selles, et kirik oli teinud koolist oma teenri. Kooli ülesanne on kasvatada õpilastest kõlbelised inimesed siinse elu jaoks. Dogmaatika ja teoloogia tuleb kiriku hoolde jätta. Teoloogiline karvalõhkumine nagu Rooma ja Konstantinoopoli vastuseis, luterlus ja katoliiklus ning vana- ja õigeusulised tuleb koolist välja jätta. Luiga seisukoht on kindel, ükski viis ei tee inimest vagamaks ja õndsamaks kui teine. See on põhjus, miks ei või usuõpetuse kava kirikumeeste väljatöötamiseks anda. Luiga lisab, et neile just meeldib selliste ajaviiteküsimuste peale aega raisata. Nemad on

kirikumehed, kes tegelevad juuksekarva lõhkiajamisega, mis ei ole usuõpetuse sisuks sobilik.

Luiga refereerib praost H. Põldu, kes Päewalehes nr 51 kirjutab, et võitleb protestantismi vaimu vastu. See vaim tähendab tema jaoks ühinenud Saksa protestantistlikku ehk uneeritud (st Roomaga osaduses olevat) kirikut. See tähendaks ühinemist metodistide, baptistide ja teiste usulistega, keda koondnime all protestandid tuntakse. Põllu arvates oleks see suur õnnetus ja hirmus hädaoht, sest kuidas võivad ristiusulised nii ühineda, et nad piiblisõnade kallal riidleks ja pureleks. Kuid Luiga esitab vastukaaluks, et „*meie*“ arvates peab koolis usuõpetus sündima nimelt selle ühinemise vaimus. Lapsed ei tohi õppida vaatama ühte usku kui ainuõndsakstegeva peale ning kõiki teisi pidama eksitajateks ja hukkaminejateks. Õpetus peab põhinema neutraalsusel ja võrdsusel. Oluline on see, et õpetaja enda tõekspidamised ei kallutataks õpetuse sisu. Luiga mõttest ei väljendu, keda ta „*meie*“ alla silmas peab. Kas „*meie*“ on usuõpetuse pooldajad – tema ja 300 000 poolthääletajat – või esindatakse parempoolsete vaateid.

Luiga toob sisse Pauluse narratiivi. Poliitiline ja usuõpetuse teemaline diskursus vahetub ristiusku käsitlev diskursusega. Paulusega lisab autor oma mõtetele kaalu ja tõestab lugejatele, et ükski usk ei ole teistest parem. Paulus ei olnud ei doktor ega praost, ent sellest olenemata ei tundnud ta Luiga arvates ristiusku halvemini. Paulus seatakse doktori ja praostiga samaväärsele tasemel. Väljendub, et nii praost kui doktor teavad, millest räägivad ning see on usaldusväärne ja õige (õigustatud). Luiga toob välja Pauluse sõnad, et on üks Issand, üks usk, üks ristimine, üks Jumal ja kõikide isa, kes on kõikide üle ja kõikide läbi ja kõikide sees.

Luiga kirjutab, et meie kirikutes tõstab pead sallimatus, mis ütleb, et testimõtlejatel on teine usk, teine ristimine ja teine Jumal. Luiga hinnangul jäetakse sellised tähtsad asja nagu õiglus, halastus ja ustavus kõrvale ning pannakse usuaasjus suurt rõhku sääskede kurnamisele. Autor kasutab kirikutegelaste töö kirjeldamiseks sääskede kurnamise metafoori. Sellega väljendub, et tehakse liialdatud täpsusega oma tööd¹⁷. Siin ilmneb teinegi eelnevalt nimetatud võrdlus, mis kirjeldab tööd juuksekarva lõhkiajamisega.

¹⁷ Eesti keele seltav sõnaraamat <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=s%C3%A4%C3%A4skede+kurnamine&F=M> (kasutatud 04.05.14)

Juuksekarva lõhkiajamine ja sääskede kurnamine kannavad sisuliselt sarnast tähendust. Tegemist on sama mõtte ümbersõnastamisega. Mõlemal juhul kasutatakse sünonüümseid metafoore. Fairclough'i järgi saab öelda, metafooride kasutamise viidatakse ilustatud kujul ühiskondlikele probleemidele. Üldjuhul kannavad metafoorid sisulist tähendust, mis viitavad olukorra võimalike lahendustele. (Fairclough 1989:119–120)

Luiga arvates peab kool õpetama õiglust, armastust ja sallivust, mis on kõigist kiriku dogmadest üle. Nooremas kooliastmes ei pea usulisi erinevusi eriti põhjalikult puudutama. Kuid õpetajad peavad vanemas astmes olema valmis selgituste jagamiseks. „*Seal ei või kooliõpetaja mitte seisukohale asuda: see on õige ja teiste usk on vale, vaid peab asjalikult ja erapooletult ette tooma põhjuseid, mis peale nii üks kui teine toetab. Tegemist on seal ikka usulise hüpoteesiga, mida katseliselt ei saa tõendada ja mida inimene mõistab nii, nagu ta seda omasema tunneb olevat.*“ Siinkohal viitab Luiga õpetajate neutraalsusele ja erinevate uskude ülesele õpetusele. Luiga arvates peab kogu kooli usuõpetus olema suunatud usulise sallimatuse ja enese teistest paremaks pidamise vastu. Luiga teeb ettepanekud, mida võiks usuõpetuses käsitleda. Ainele ei saa liialt aega kulutada ning seda tuleb piirata, keskendudes ainult kõige tarvilikumale. Vanasti alustati maailma loomisega. Aadama ja Eeva lugude, Kaini ja Abeliga. Autori sõnul on need kirjanduslikult huvitavad ja vanemate klasside õpilased peavad seda teadma, aga kogu vana testamendi lood võivad rahvakoolist ilusasti välja jääda. Artiklist nähtub õppekava ja meetodite puudumine. Seni pole veel teada, mis ja kuidas toimuma hakkab. See annab ajakirjandusele võimaluse seisukohtade avaldamiseks ja oma eelistuste väljendamiseks. Märkatav on peidetud soov ja soovitus ministeeriumile usuõpetuse korraldamiseks. Luiga lisab kaalu professor Harnaki mõtetega. Harnak nimetab seda usuliseks ja kiriklikuks halvatuses, et vana testamendi raamatuid veel 19. aastasajast saadik protestandi usu pühakirjade hulka arvatakse, ka paljud teised usuteadlased on ühel arvamusel, et vana testament ei ole lastele õpetamiseks. „*Nii siis tuleks kogu vana testament kooliõppekavast välja jätta ja katekismusest kõik dogmalised üksikasjad. Koolis aga on usuõpetuse eesmärk: lapsi kasvatada kõlblikkudeks iseloomudeks.*“ Professori ja teiste usuteadlaste (pole täpsustatud, kelle) sissetoomine lisab kaalu.

Tegelased on teksti kontekstis kõrge ja tähtsa tiitliga, kelle arvamust ei saa kahtluse alla panna. Luiga kirjutatus domineerivad usuteadlased, autor annab neile ühiskondliku objektiivse tõeedastaja rolli. Fairclough'i alusel saab kinnitada, et suhteväärtused tegelevad osalejate vaheliste suhetega ning annavad märku sotsiaalsetest suhetest (Fairclough 1989:112). Ühiskondlikul tasandil on usuteadlastel oluline ja märkimisväärne roll koostöös haridusministeeriumiga usuõpetuse õppekava väljatöötamisel.

Artiklist nähtub, et õppekavade küsimus on aktuaalne ja Luiga lubab üksikute küsimuste juurde veel tagasi tulla. Huvitav on see, et kirikumeestel ja erakondadel ei ole luba õppekava ettekirjutusteks, kuid autor ise jagab ettekirjutisi, missugune peaks usuõpetus koolis välja nägema.

**Postimees 1923. 4. III, Nr. 60, lk 2. Pärast lahingut. Jaan Lattik/
Päewaleht 1923. Nr. 60. 5. III, lk 2. Pärast lahingut. Jaan Lattik / nr.
63. 8. III, lk 7. (Õpetajate liidu pöördumine)**

Postimehes ilmunud artikkel äratav tähelepanu teksti struktuuridega. Artiklis on kasutatud sõrendatud teksti. Kui eelnevalt võis täheldada sõrendust teatud sõnade või sõnauhendite osas, siis antud teksti puhul on esile tõstetud terveid lauseid. Sellega on teksti oskuslikult liigendatud ja igas lõigus on välja toodud kõige tähtsam mõte. Fairclough'i järgi juhivad teksti struktuurid lugejat ning aitab lugejal leida oodatud vastuseid (Fairclough 1989:137).

Pealkirja jätkab Lattik enne referendumit alustatud võitluse motiivi kasutamist. Algsest võitlusest on saanud lahing, mis on lõppenud. Võitlust võib näha lahingu sünonüümina. Lahing viitab kokkupõrkele või sõnasõjale, mis on erinevalt võitlusest kõnekama tähendusega¹⁸. Lattik toob esimeses lõigus välja, et alguses ei olnud teada, kui ägedaks võib „ta“ minna. Lahingust rääkides kasutatakse isikulist asesõna „ta“. Huvitaval kombel on kirjutaja andnud lahingule elava isiku tunnused. Lahing ei ole elutu „see“ vaid isikustatud „ta“. Võib näha seda, et autor on tunnetanud olukorda nii vahetult, et ta on loonud konstruktsiooni lahingust ning andnud talle isikuomadused. Autor toob välja kaks

¹⁸ Eesti keele seletav sõnaraamat <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=v%C3%B5itlus&F=M> ja <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=lahing&F=M> (kasutatud 04.05.14)

osapoolt, „*mõned arvasid*“, et päris torm tuleb, „*teised*“ tegid näo ja „*seletasid*“, et tormi ei tule. Lattik ei kirjuta, kes on „*mõned*“ ja „*teised*“. Agent on ebaselge, arvajate ja seletajate isikud ei ole teada. Fairclough'i järgi viitavad ebaselged agendid poliitilisest vastutusest kõrvale kaldumisele. Lisaks on tegevused ja protsessid ebaselged. See võimaldab autoril hämada. (Fairclough 1989: 120–124)

Autor kirjutab, et „*ta oli tõepoolest äge*“. Siinkohal toob autor välja oma hinnangu. Autor näeb olukorras võitlust. Saab järeldada, et autor paigutab ennast poolele „*mõned arvasid, et päris torm tuleb*“. Lisaks lahingule on olukorra kirjeldamiseks kasutatud tormi metafoori, mis tähistab inимtunnete tasandil ägedat käärimist, rahulolematust või ägedat rahutust.¹⁹

Lattik jätkab lahingu motiividega: „*Ja kui ma täna tagant järele seda lahingu välja silmitsen, kus Eesti rahvas usuõpetuse pärast heitles, siis jääd aukartusega seisma oma väikese võitleja rahva ees ja sosistad endale kaja oma ette niisuguseid sõnu: sellel rahval on hing olemas, ta ei ole ilma hingeta, keda võiks rahulikult teha söögilaud ja rahakott, mis mitte tühi ei ole.*“ Autor kasutab pikki, omavahel komade ja kooloniga seotud lauseid. Autoril tuleb kirjutades järjest meelde, mis tal lahinguga seostub. Autor alustab mina tasandilt. Lause teises pooles vahetub tegija isik. „*Jääd*“ ja „*sosistad*“ ei näita enam autori tegevust. Lause teine osa on suunatud võimalikule lugejale. Ilmselt on autor soovinud, et lugeja tunnetaks, et just temal on hing olemas. Pärast koolonit kasutab autor ümbersõnastamist ja ülesõnastamist. Autori käsitlusest on näha, et rahval on hing, mis teisiti sõnatades tähendab, et ta ei ole ilma hingeta. Ümbersõnastatult rõhutamine tähendab, et autor peab seda mõtet oluliseks ja soovib, et ka lugejad seda mõistaksid (Fairclough 1989:113–114). Autor lisab hinge olemasolule veelgi kaalu, näidates, et söök ja raha ei kaalu seda üle. Kokkuvõtlikult saab öelda, et lõik väljendab noore rahva püsivust ja sitkust. Autor toob oskuslikult sisse, et väike võitleja rahvas hindab kõrgelt kultuurilisi ja vaimseid väärtusi ning oskab seda nõuda.

Autor on loonud teksti sees eesti rahvast väikese võitleja rahva võrkuj. „*Rahva hing ärkas justkui kala käsul ja rääkis, rääkis, et ta ennast ei taha lasta ei wägistada ega surmata.*“ Lattik käsitleb sarnaselt Põllule rahvusluse küsimust.

¹⁹ Eesti keele seltav sõnaraamat <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=torm&F=M> (kasutatud 04.05.14)

Samas lõigus jätkab autor eelneva lause kinnitusele sama mõttekäiku. Kesksel kohal on hing ja rahva otsustamine. Kahel korral on lauses kasutatud sõna „rääkis“. Nähtub, et iseseisvunud demokraatlikus riigis teostas rahvas kõrgemat võimu. Sõnad „wägistada“ ja „surmata“ on tugevalt emotsionaalsed ning väljendavad autori isiklikku kogemust, teadmist ja maailmatajumist. Referendumi mõttes võib neid käsitleda kui rahva vaigistamise ja valitsuse iseotsustamisena. Autor hoiab oskuslikult lahingu punast joon. I maailma sõjast oli vähe möödas. Sõnad „wägistada“ ja „surmata“ seostuvad lugejale tõeliste sõjakoledustega.

Lattik lisab lahingu kujutluspildile jõudu vanade inimestega. Vanade sünonüümina kasutab autor sõnad raugad. Autor kirjeldab, kuidas raugad kepi najal ennast püsti ajavad ja lähevad hääletama, olgu see kasvõi nende viimane tegu. Lahingule lisab jõudu fakt, et „...wanad inimesed, kelle muud tuge enam ei ole, kui puust lihtsalt tehtud kepp, lapsed ammu mulla alla läinud, need wanad toetasid ennast kepi najale ja suurustasid: olgu see mu viimane käik elus, aga lähen hääletama.“ „Lapsed mulla all“ viitab sõjas hukkunud Eesti sõduritele. Autor rõhutab lauses mitu korda vanu inimesi. Lause on emotsionaalne.. Hääletamine on nii oluline, et see võib jääda isegi viimaseks käiguks elus. See lisab jõudu lahingule – isegi vanad võtavad oma jõuvarud kokku, et minna hääletuslahingusse.

Autor jätkab mõtte avamist ja laiendamist. Ta kirjutab, et need vanad, kes ammu usu mõisted katki murdnud ja aknast välja visanud, korjavad riismed, mis järele jäänud kokku ja lähevad valima. Autor toob välja, et leigeks ei jäänud ka lapsed ja noored. Kui lapsel veel hääletada ei lubatud, mindi koos kooliõpetajaga koosolekule ja „lasti usuõpetuse vastu vilet ehk trambiti jalgu“. Lause tekitab segadust. Ülesehituse järgi ei ole aru saada, kas hääleõiguseta noored oli vastu või poolt. Kas vile ja trampimisega näidati vastumeelsust või hoopiski poolehoidu usuõpetuse suhtes? Toetudes eelnevatele artiklitele, saab välja tuua, et õpetajate koosolekud olid valdavalt usuõpetuse vastases meelolus. Autor on kasutanud vilistamist ja jalgade trampimist sünonüümidenä. Kuigi sisuliselt neil sama tähendust ei ole. Järgneb sõrendatud lause, mis selgitab eelnevat mõtet. „Näidati niiwiisi wiimaste aastate kaswatust.“ Sõrendatud struktuur tõstab lause esile ning haarab lugeja tähelepanu. Fairclough'i järgi tõmbavad suuremad ja rõhutatud

tekstistruktuurid lugeja tähelepanu. Lugeja loodab leida sealt vastuseid eeldatavatele küsimustele. (Fairclough 1989:137–138). Autor rõhutab, et need aastad, kui usuõpetus ei olnud kooli ametlikus õppekavas, on muutunud noorsoo kasvatamatuks. Autor toob ühe näitena ka Tartu kõnekoosolekult, kus üks vastane teatas, et hääletab poolt (enne oli vastu), sest noorsugu käib koosolekutel vilistamas.

Lattik jätkab lahingu kirjeldamisega. Ta toob välja koletud teod ristiusu vastu. Peksti kiriku aknaid sisse, sõimati kirikuõpetajaid jämedate sõnadega, teotati ristusku ning valetati nii palju, kui inimene oskab. Autor toob välja riigikogu liikme härra Asti, kelle paaritunnise kõne järel oli keegi tundmatuks jääv kohalviibija autorile öelnud, et kõne oli „*niisugune nilbe sõim, et „Koidu“ seltsi saal lõhnab kolm päeva veel järele.*“ Autor annab läbi tundmatu agendi edasi arvamust vastaste sõnavõttudest. Ta lisab, et Asti hinnangul oli see võidukõne. Kuid ise autor seda ei kinnita, samas väljendab, usku, et ilma kõneta oleks Viljandis rohkem vastuhääli antud. Viljandi kõnekoosoleku ja vastaste sõnavõttude lõigu keskmes on sõrendatud lause „*See oli proovitund sellest koolist, kus usuõpetust surmani on vihatud.*“ Sellega võtab autor kokku vastaste „*tooruse*“ ja „*harimatuse*“. Lattik toob välja, et proovitund viidi läbi igal pool sama programmi alusel. Autori hinnangul ei võinud see kuskil edu tuua. „*Üle saali jaotati ära paarkümmend mürglitekitajat, need pidi tarbekorral trampima, vilistama ehk plaksutama – see pidi siis kõik mõju avaldama, kui vähe on poolehoidu Eesti riigis.*“ Vilistamist on kasutatud plaksutamise sünonüümina. Nii vilistamine, plaksutamine kui trampimine viitavad mürglitekitajate vahenditele.

Lattik toob tekstis välja, et vastu hääletasid parempoolsed ja poolt hääle andsid hoopiski vasakpoolsed. Usuõpetuse hääletamine ajas Lattiku sõnul segamini parteide selged programmid „*...ja ütles meestele, kes väliselt kiskusid wabameelsusest (alates komast sõrendatult) – teie olete neli aastat juba Eesti rahwa suurt enamust wägistanud, (järgneb sõrendatult) teie wabameelsus oli ülekohus ja wägiwald.*“ Kui eelnevalt saab täheldada, et autorid käsitlevad vasakpoolseid vastuhääletajatena ning parempoolseid pooldajatena, osutab Lattik referendumi järgselt hoopiski vastupidisele olukorrale. See kinnitab tõepoolest Lattiku väidet, et parteide programm aeti segamini. Autor väljendab oma

vastumeelt nende vastaste suhtes, kes oma tahtmise maha surusid, ja siis kellegi ütlemise järgi vastu olid. Lattik toob välja kristlased, kes enne valimisi läksid vastaste leeri. „Siis kui meie omi ridasid koondasime löi meile preester herra Laar noaga seljatagant hoobi, ta tahtis südant trehwata ja seletas ristiusu hariduse lepitamata vastaste lehes „Wabas Maas“ – tema läheb vastu (pärast mõttekriipsu on sõrendus).“

„Kibedus ja meelepaha täidab kõikide hinge, kes usulise kasvatuse eest välja on astunud, alates väsinud raukadest kuni noorte algajateni, kes esimest korda hääletamise kasti nägid, neid kõiki teeb kurwaks see õudne pilt lahinguväljalt: preestrid läksid wastastega ühes. Nemad ei taha, et lapsed koolis kõige suuremat laste sõpra tundma õpiksid.“ Autor väljendab tundeid, mis valdasid poolthääletajaid, kui nad nägid preestrit vastaste poolel. Kirjutaja asetab ennast teiste poolthääletajate sekka ja väljendab ühtlasi ka enda tundeid ja kogemusi rahvahääletuses. Autor soovib, et see kujutluspilt ununeks kiiresti. Ta toob välja, et esimeseks tingimuseks on see, kui õigeusu kirik kunagi ei nimetaks juhtivate isikute hulgas preester Laari nime. Lattik nimetab härra Laari ja tema sõprade usuõpetuse vastast kihutustööd hunditeeneks.

Lattik heidab pilgu tulevikku ja küsib, mis saab edasi? Autor kirjutab, et Annusson on oma erakonnal ette pannud võitlust edasi pidada. Lisaks on ka Võrumaa kooliõpetaja ennast lahinguvalmis seadnud. Lattik kirjutab, et meie ei taha Annussoni, tema sõprade ja laste vastu nii ülekohtused olla, kui nemad oli meie vastu. Siin jagunevad osapooled selgelt „meie“ ja „nemad“. „Meie“ on autor koos poolthääletanud lugejatega ja „nemad“ on Annusson kaaslastega. „...üht me tahame, et kaoks (järgneb sõrendatult) Eesti koolist Vene rewolutsioonist pärit suur suu ja logardi wabadus...“

Lattik toob välja ka „kuulsa“ kooliõpetajate liidu (Annusson oli selle esimeheks 1919–1923) kes on ennast kirjutaja sõnul ristiusus „weriwaenlaseks“ mitmel korral tunnistanud. Lattik näeb neis vene ajajärgu õpetajaid, kes peavad andma teed Eesti kooli ajajärku tervitavatele õpetajatele.

Sõrendatult on kirjutatud „See kool, mis wahepeal oli, see ei olnud Eesti kool, tal oli alles Wene lagunenu wundament all.“ Referendumiga pandi alus Eesti koolile ja autori sõnul on nurgakivisse sisse kirjutatud (sõrendatult)

„usuõpetus on koolis“. Siinkohal toob autor aga välja, et keskkooli õppekavast kirjutati usuõpetus enne jõule välja. Lattik usub, et niis see ei jää. Kuna mai kuus on valimised tulemas, kirjutab autor lahinguväljale, kõigile neile, kes sõdisid usuõpetuse poolt. Autor nimetab seda hoiatuseks: „*Ärge andke tulewastel riigikogu walimistel oma häält mitte neile, kes raiusid südamehariduse wastu, nad hirnuwad siis teie wõidu üle.*“ Lause on esile tõstetud sõrendatud kujul. Erinevate osalause ühendamiseks on kasutatud komasid. Lauseosad on võrdväärseid ja täiendavad hääle mitteandmise mõtet.

Lattik lõpetab oma artikli väga emotsionaalselt. Ta selgitab, et tal on poeg, kellele ta ostab uue usuõpetuse raamatu „*teistsuguse, kui mu isa mulle ostis*“. Kui laps kooli läheb, vaatavad nad naiseaga aknast välja ja ta ütleb emale „*las õpib pois, las ta õpib...*“ Tundeküllasus jõuab puändini siis, kui autor nimetab ennast vanaks lahingumeheks, kelle silmadesse võivad poega jälgides pisarad tulla.

Kahe päevalehe lõikude võrdluses nähtub, et Postimees jättis esimesest lõigust märkimisväärse osa tekstist välja. See loob artiklist teise kujutluspildi. Päevalehe artiklis seda lõiku nähes saab ülejäänud tasakaalustatuma kõla. Päevalehe sissejuhatuses kirjutab Lattik, et üldiselt kardeti, et inimesed ei tule kodustki välja. Et inimestel ei ole huvi poliitiliste küsimuste vastu ja ei taheta hääletama minna. „*Suuremaid soove praegu ei ole*“. Nii väljendab kirjutaja rahva valmisolekut ja vajadust hääletamiseks. Lattik jätkab, et kui liginesid lahingupäevad (referendum 17.–19. veebruar), mil poolehoidjad ja vastased ennast löögivalmis seadsid, kui algasid kõnekoosolekud, siis oli esimese silmapilgaga selge, et neid muudetakse miitinguteks. „*Neid katsutakse teha inetuteks rüselamise kohtadeks, mis ei ole kõrge küsimuse väärilised, mille pärast meil wõitlusele mindi.*“ Kogu lõik on umbisikuliselt kirja pandud. Agendid on ebaselged ja lõik on poliitiline. Autor viitab kõnekoosolekutele, millest said miitingud. Arusaamatuks jääb see, kes proovis kõnekoosolekuid inetuks rüselamiseks teha. Arvestades sellega, et lõik Postimehe artiklis ei esine, võis see riivata rahvaerakonda.

Postimehes on välja jäetud täiendav lõik pärast mürategijaid, kes pidid kõnekoosolekul näitama, kui vähe on usuõpetuse pooldajaid. Autor kirjutab, et nende koosolekutega unustati ära, et usuküsimused on inimsoo jaoks ühed

tõsisemad. Need on Lattiku järgi püsivad põlvest-põlve kanduvad väärtused. Ta lisab, et kõnekoosolekul sai eestlase hing täis ning otsustati, et usuõpetus läheb kooli. „*Sest mitte ühte ainumast asjalikku, sisulist, teaduslikku wastupanekut ei ole terwel wõitluse ajal usuõpetuse wastu ei kirjas ega sõnas ette toodud – labasust ja käega tuntawat jämedust selle asemel aga küllaga.*“ Autor annab vastaste tegevusele põrmustava hinnangu.

Pärast Lattiku artikli avaldamist Päewalehe veergudel, saadetakse toimetusse Eesti õpetajate liidust 6. märtsil 1923. aastal, kiri. Eesti õpetajate liidu informatsiooni toimikond annab edasi teate, et Lattiku kirjutatud väited on „*täitsa ebaõiged*“ (sõnapaar on esile tõstetud sõrendatud tekstina). Õpetajate liidu esindajaid häiris eelkõige see, et Lattik nimetas neid ristiusu verivaenlasteks, kes pärast valimisi ainega leppima ja usuteadlastega koostööd tegema. Informatsiooni toimikond toob välja, et Lattiku nimetatud „*kuulus kooliõpetajate liit*“, ei ole ennast ühelgi koosolekul, kongressil ega õpetajate päeval ristiusu verivaenlaseks nimetanud. Kirjas kinnitatakse, et õpetajate liit tegeleb tõsiste koolikasvatuslike küsimustega juba kuus aastat. Nad rõhutavad, et usuõpetuse teema on võetud 6. üleriikliku õpetajate kongressi päevakavva. Kirjas selgitatakse, et õpetajate liidu ridades on nii mõnedki silmapaistvad usuteadlased. See selgitav lause on pandud sulgudesse.

IV TULEMUSED

Alljärgnevalt annan ülevaate analüüsi tulemustest. Toon välja põhilised kirjutajad ja selgitan, missuguse kujutluspildi nad usuõpetusest löid. Lisaks esitan põhilised erinevused kahe päevalehe kajastustes. Tulemuste esitamisel lähtun püstitatud uurimisküsimustest.

1.1. Ajalehes sõna võtnud isikud ja nende loodud kujutluspilt usuõpetusest

Kolme kuu vältel kirjutasid ajaleheveergudel kõige enam Jaan Tõnisson, Peeter Põld, Jaan Lattik, Georg Eduard Luiga, Hans Rebane ning Heinrich Nikolai Bauer. Tõnisson ja Põld kirjutasid Postimehes. Luiga, Bauer ja Rebane võtsid Päevalehe veergudel sõna. Ainsana kirjutas mõlemas lehes Jaan Lattik.

Kõige rohkem on kirjutanud Jaan Tõnisson, kelle sulest ilmus viis artiklit. Erinevalt teistest kirjutajatest on Tõnissoni artiklid lühemad ning keskenduvad vähem vastaste kihutustöö seisukohtade ümberlökkamisele. Tõnissoni artiklites on kesksel kohal rahvaerakonna ideoloogia edastamine. Siinkohal on oluline ära märkida, et ainult ühele artiklile, „*Mis on meie seisukoht usuõpetuse rahvahääletuse asjus?*“, on Tõnisson oma nime alla kirjutanud. Artikkel esitab rahvaerakonna seisukohti seoses usuõpetuse referendumiga. Artikkel on tugevalt poliitiline ja rõhutab parempoolset ideoloogiat, mis kinnitab usuõpetuse vajalikkust koolis.

Teistes lugude all esineb Tõnisson pseudonüümiga –n. Analüüsi põhjal ei saa välja tuua märkimisväärseid sisulisi erinevusi. Toonases Eesti ühiskonnas oli teada, et Tõnisson kuulub rahvaerakonda ning tema tekstides esineb parempoolsust. Mõningasi erinevusi saab tähelda artiklite suunatuses. Kirjutades erakondlikest ideedest oli lugeja vastuvõtja rollis. Rahvahääletuse eel ja ajal olid võimalikud lehelugejad aktiivsete osalejate rollis.

Tõnissoni tekstides väljendub poolehoidev suhtumine usuõpetusse, ajalehes loob ta usuõpetusest kui vaba õppeaine kuvandi. Tõnisson rõhutab, et usuõpetus on vaba õppeaine, mis on rajatud riikliku haridusjärelvalve alla ning vastab kõigile kasvatuslikele nõuetele. Lisaks toob ta välja, et õppeainele ei tohi Eesti vabariigis sundust olla. Ses osas on rahvaerakonnal oluline roll, sest just nemad tagavad usuõpetuse asjus iga kodaniku vaba enesemääratluse.

Artiklites vahetub Tõnissoni roll, ta kirjutab nii ajakirjaniku kui riigimehena. Riigimehena esindab ta parempoolset ideoloogiat, see muudab usuõpetuse diskursuse poliitiliseks. Sellisel juhul ei ole tähtis õpetuse sisu, vaid demokraatia teostamine, mis väljendub rahvahääletuses.

Eriti aktiivne on Tõnisson referendumil ajal ning vahetult pärast rahvahääletust. Sel perioodil muutub lugude väljenduv meeleolu päev-päevalt. Algsest ebakindlusest saab lõpuks võidurõõm. Vastavalt meeleoludele muutub ka suhtumine usuõpetusse. Kaheldava võidu ootuses on Tõnisson seda meelt, et usuõpetust polegi ilmtingimata vaja, kuid tulemuste selgudes tähistab ta seda kui rahvaerakonna võitu (algatajateks oli kristlik rahvaerakond). Tõnissoni artiklites vahetus usuõpetuse diskursus kergesti poliitilise diskursusega.

Georg Eduard Luiga on vaadeldud perioodil kirjutanud kolmel korral. Luiga artiklites väljendub püüde tasakaalustatud ja neutraalse käitluse järgi. Tema artiklid keskenduvad põhiliselt usuõpetuse õppekavale. Luigas võib näha ajakirjaniku kui valvekoera kuvandit. Luiga jälgib nii vasak- kui ka parempoolsete tegevust ning jagab kriitikat nende tegevusele. Tema käsitluses rõhutatakse haridusministeeriumi tähtsust ning vastutavat rolli, kes tagab hinnangul hariduslikul õige korralduse usuõpetusest koolides. Haridusministeerium on usaldusväärse tasakaalu tagaja, ent tekstides väljendub, et hetkel pole ministeeriumil kontrolli kiriku tegevuse üle. Näiteks rõhutab autor, et õppekava koostamise juurde pole kirikumehi ilmtingimata vaja. Küll aga peavad kohal olema ülikooli vastava teaduskonna esindajad. Kirikumehed ei tekita usaldust, usuteaduskonna esindaja aga küll.

Luiga käsitluses saab usuõpetus sisutu, ent koolis vajaliku õppeaine tähenduse, sest referendumil eel, ajal ning isegi pärast seda ei ole rahval teada, mille poolt nad hääletasid. Kuid siinkohal on oluline rõhutada, et see ei

vähendanud Luiga pooldavat suhtumist usuõpetusse. Luiga tekstis väljendub, et usuõpetuse küsimus ei ole ainul „poolt“ või „vastu“ olemises, vaid sisus. Ta rõhutab lugejale, et rahvahääletusel otsustatakse asi ainult põhimõtteliselt. Artiklites nähtub, et Luiga arvates peab usuõpetus õpetama õiglust, armastust ja sallivust, mis on kõigist kiriku dogmadest üle.

Küsimuse all ei ole ühe aine tulevik koolis, vaid noore vabariigi saatus. Tekstist on märgata, et usuõpetuse diskursus on poliitiline. Sarnaselt Põllu artiklile on näha riigi ja rahva püsijäämise küsimust. Noore vabariigi saatus on antud lugeja kätte, kes on eeldatavad hääletajad.

Luiga toob näiteid, et nii tähtsa küsimuse puhul tuleb kaaluda erinevaid külgi, kuid seda ei ole võimalik teha, sest usuõpetuse küsimuse üle arutades pole vastastel vettpidavaid põhjendusi.

Kõigist kirjutajatest eristub Peeter Põld. Tema on sisuliselt kirjutanud ühe pika loo, mis jagati ära Postimehe kolme numbri vahel. Põllu triloogia puhul saab rääkida ilukirjanduslikust või esseistlikust loost, millel on tugev ristiuse rõhutav alatoon. Põld on tulihingeline usuõpetuse pooldaja. Selle kinnituseks on tema dogmaatilised käsitlused kristlusest ning hea ja kurja võitlusest.

Põld esineb artiklites kasvatusteadlasena, millega ta lisab usuõpetusele haridusliku ning kasvatusliku vajalikkuse kinnituse. Põllu käitluses muutub usuõpetus rahvusliku identiteedi küsimuseks. Usk ja usuõpetus koolis tagavad tema hinnangul noore Eesti riigi ja eestlaste kestlikkuse. Kultuur ühendab rahvast ja eristab eestlast võõrvõimu esindajatest. Eesti vabariiki ja selle kodanikke defineeritakse läbi usulise kultuuri. Põld seab kahtluse alla rahvuse püsimine ilma religiooni ja usulise kultuurita. Seetõttu on usuõpetuse andmine koolis olulise järjepidevuse aluseks. Sarnaselt Jaan Lattikule kirjeldab Põld usuõpetuse küsimuse üle hääletamist kui võitlust. Põllu võitluse motiiv on aga tugevalt rahvuse keskne, mis keerleb esiti usuõpetuse sisu ja kristliku pärandi ümber.

Põllu tekst kannab endas tugevat usulist kihutustööd. Religiooni kui kultuuri käsitlev teemapüstitus muutis tasakaalustatud algusest kiiresti ristuse toetavaks kaitsekõneks, kohati isegi ähvardavaks ja hirmutavaks. Põld andis selge ülevaade sellest, mis juhtub inimesega, kui ta usu hülgab ning vaatab teaduse poole ja teeb endast oma jumala.

Pärast referendumit kirjutas Päewalehes Hans Rebane. Rebase käsitles domineerib eelkõige poliitiline diskursus. Tema jälgib referendumiga teostunud rahva võimu ning vaatleb poliitiliste erakondade olukorda pärast rahvahääletust.

Rebane näeb usuõpetuse küsimuses rahva rahulolematuse väljendust valitsuse suhtes. Usuõpetus ainea on poliitiline küsimus, mis määrab jõujooned riigikogus. Rebane on sarnaselt Luigale ühiskonnaelu jälgija. Selle kinnituseks esitab ta ülevaatliku artikli erakondade olukorrast pärast referendumit. Seal annab ta otsekohese ning kriitilise hinnangu erakondade tegevusele. Rebase käsitles taandub poliitiline diskursus usuõpetuse temaatikale. Rebase järgi selgub, et ainuke vastuolu seisnes õpetuslikes küsimustes ja muus osas on rahvas valitsuse tööga rahul. Märkimisväärne on see, et senine, paljusid artikleid läbiv, võitluse temaatika on raugenud ühe aine põhiseks lahkkeliks. Kuid see annab kinnitust selle, et referendum keskendus poliitilisele võimuvõitlusele, mitte konkreetse õppeaine sisule.

Referendumi eel kirjutas Päewalehe veergudel Heinrich Bauer. Tema käsitus on väga asjatundlik. Baueri tektides on kesksel kohal Eesti võrdlemine Euroopaga. Tema loob kuvandi euroopalikust ning vabameelsest usuõpetust. Baueri tekstidest nähtub, et vaba õppeaine algkooli õpekavva lisamisega sarnaneks Eesti Euroopale ning liiguks oma arengus edasi, mitte ei jääks sarnaselt Venemaale teistest riikidest maha. Bauer on usuõpetuse ning uuenduslike õppekavade pooldaja.

Üks huvitavamaid leide sel perioodil on Jaan Lattiku artiklid, mis ilmusid nii Postimehes kui Päewalehes. Lattik kirjutas referendumile eelnenud perioodil, kus ta käsitles valitsevat protsessi võitlusena. Pärast referendumit võtab Lattik võitluse tulemused kokku ning kirjutab olukorrast pärast lahingut. Tegemist on kõige kõnekam kujundiga mis, rahvahääletusest usuõpetuse teemal ajalehtedes luuakse.

Lattik kutsub esimese artiklis, kus võitlus on käimas, lugejaid kui võimalikke võitlejaid protsessis osalema. Artiklis on kesksed tegelased lapsed ja nende vanemad. Nemad on süüitud kannatajad, kes on jäänud ühiskondliku võitluse keskmesse. Neid tuleb kaitsta. Samas vahetub vanemate roll kiiresti ja neil tuleb oma laste hariduse eest võitlusesse asuda. Võitlejalt oodatakse, et ta referendumil poolt hääletab. Lattik kui kristliku rahvaerakonna esindaja on usuõpetuse

referendumi algataja ning aktiivne õpetuse eest võitleja. Lattiku tekstis valitsevad erinevate osapoolte vahel pingelised suhted, mis väljendab vasak- ja parempoolsete vahelist sõnasõda.

Lattiku käsitluses vahetuvad usuõpetuse ja poliitiline diskursus. Usuõpetuse näilise käsitluse alla on peidetud vastaste mahategemine ning poliitiline võimuvõitlus.

Lisaks Lattiku tekstidele ilmneb võitluse motiiv teistegi autorite tekstides. Võitlusena käsitletakse usuõpetuse koolijäämist, kõnekoosolekuid, valitsuses võimul püsimist kui ka rahva pettumust valitud Riigikogu saadikutes. Lisaks saab välja tuua sõnasõja, mis leidis aset ajaleheveergudel. Võitlust käsitleti nii lahinguna, tormina kui sõjana. Huvitava lahingumotiivi toob sisse Bauer, kes näeb usuõpetust kui tagala kindlustajat ning alusmüüride ladujat.

1.2. Usuõpetuse kajastused 1923. a Postimehes ja Päewalehes

Kokkuvõtlikult saab analüüsitud artiklite põhjal kinnitada, et 1923. a jaanuari–märtsi Postimehes ja Päewalehes kajastatud usuõpetuse temaatika on sarnane õppeainet soosiva hoiaku poolest. Sel perioodil kahes päevalehes ilmunud lood oli kirjutatud poolthääletajate stiilis. Vaheldumisi domineeris nii usuõpetuse kui ka poliitiline diskursus. Kuid antud käsitluse puhul on need kaks diskursust tihedalt põimunud ning üksteist täiendavad. Artiklite läbi töötamisel jäi minu jaoks domineerima poliitiline diskursus. Õppeaine sisulisele käsitlusele pöörati tähelepanu ses mahu, et lükati vastaste argumente ümber. Näiteks põhiline selgitustöö keskendus sellele, et usuõpetusega ei kaasne makse ning kindlasti ei hakka kirik enam õpetuse sisu kontrollima. Kuid tegelikult kandis erinevate seisukohtade esitamine ja ümberlükkamine ideoloogilist võimuvõitlust. Kes jääb peale, võidab rahva usalduse ja osutub valituks uude riigikogu koosseisu. Seetõttu jäi usuõpetuse sügavam tähenduslik olemus varju. Seda esitati eriti sügavalt ja emotsionaalselt Põllu ning Lattiku käsitlustes, ent need jäid protsessis tervikuna poliitilises jõukatsumise varju.

1.3. Erinevused kahe päevalehe diskursustes

Ühe erinevusena saab välja tuua, et Postimees justkui eeldab, et lehelugeja on pigem poolthääletaja. Päevaleht ootab seevastu, et lugeja soovib põhjalikku tasakaalustatud ülevaadet hetkel toimuvast. Postimehe artiklid oli lühemad ja konkreetsemad, samas esines rohkem propagandistlikke loosungeid ja üleskutseid rahvahääletusel osalemiseks – ja kindlasti tuleb poolt hääletada. Päevaleht seevastu pakkus erinevaid seisukohti ja teemakäsitlusi ning tõi teksti sees näiteid vastaste kihutustööst ja püüdis luua tasakaalu erinevate osapoolte ja nende käsitluste vahel. Oma auditooriumina võis leht näha mõtlevat kodanikku, kes erinevaid teemakäsitlusi võrreldes teeb otsused hääletuse osas ise. Kuid rõhutan siinkohal, et Päevalehe käsitlusi ei saa võtta ülimalt neutraalsete ja erapooletutena, sest nemadki soovisid usuõpetust koolidesse.

V KOKKUVÕTE

Käesolevas magistritöös on anlüüsitud 20 usuõpetuse teemalist artiklit, mis on ilmunud 1923. a jaanuarist märtsini. Mõlemas päevalehes ilmus kokku kümme lugu. Kolme kuu vältel ilmunud artiklitest sai usuõpetuse temaatikast ülevaatliku käsitluse. Ajalehe veergudel võtsid sõna paljud avaliku elu tegelased. Nende seast on magistritöös lähemalt analüüsitud Georg Eduard Luiga, Hans Rebase, Heinrich Baueri, Jaan Lattiku, Peeter Põllu ning Jaan Tõnissoni artikleid.

Kõige rohkem on kirjutanud Jaan Tõnisson, kelle sulest ilmus viis artiklit. Erinevalt teistest kirjutajatest on Tõnissoni artiklid lühemad. Ta keskendub vähem vastaste kihutustöö seisukohtade ümberlökkamisele. Tõnissoni artiklites on kesksel kohal rahvaerakonna ideoloogia edastamine. Siinkohal on oluline ära märkida, et ainult ühele loole on ta oma nime alla kirjutanud. Artikkel „*Mis on meie on meie seisukoht usuõpetuse rahwahääletuse asjus?*“ esitab Tõnisson rahvaerakonna seisukohti seoses referendumiga. Tõnissoni tekstides väljendub poolehoidev suhtumine usuõpetusse, ajalehes loob Tõnisson usuõpetusest vaba õppeaine kuvandi. Päevalehe peatoimetaja Georg Eduard Luiga on vaadeldud perioodil kirjutanud kolmel korral. Luiga artiklites väljendub püüe tasakaalustatud ja neutraalse käsitluse poole. Tema artiklid keskenduvad põhiliselt usuõpetuse õppekavale. Temas võib näha ajakirjaniku kui valvekoera kuvandit. Luiga jälgib nii vasak- kui ka parempoolsete tegevust ning jagab kriitikat nende tegevusele. Luiga käsitluses rõhutatakse haridusministeeriumi tähtsust ning vastutavat rolli, kes tagab tema hinnangul hariduslikult õige usuõpetuse korralduse koolides. Luiga kirjutatu põhjal saab usuõpetus sisutu tähenduse, sest referendum eel, ajal ning isegi pärast seda ei ole rahval teada, mille poolt nad hääletasid. Luiga asub jällegi aktiivse ajakirjaniku rolli ning õhutab haridusministeeriumit tegudele.

Kõigist kirjutajatest eristub Peeter Põld. Tema on sisuliselt kirjutanud ühe pika loo, mis jagati ära Postimehe kolme numbriga. Põllu triloogia puhul saab rääkida ilukirjanduslikust või esseistlikust loost, millel on tugev ristiusku rõhutav alatoon. Põld on tulihingeline usuõpetuse pooldaja. Selle kinnituseks on tema

dogmaatilised käsitlused kristlusest, hea ja kurja võitlusest ning jumalikust ettemääratusest. Artiklis esineb Põld kasvatusteadlasena, millega ta lisab usuõpetusele haridusliku ning kasvatusliku vajalikkuse kinnituse. Põllu käitluses muutub usuõpetus rahvusliku identiteedi küsimuseks. Usk ja usuõpetus koolis tagavad tema hinnangul noore Eesti riigi ja eestlaste kestlikkuse.

Pärast referendumit kirjutas Päewalehes Hans Rebane. Rebase käsitluses domineerib eelkõige poliitiline diskursus. Tema jälgib referendumiga teostunud rahva võimu ning vaatleb poliitiliste erakondade olukorda pärast rahvahääletust. Rebane näeb usuõpetuse küsimuses rahva rahulolematuse väljendust valitsuse suhtes. Usuõpetus ainena on poliitiline küsimus, mis määrab jõujooned riigikogus. Rebane on sarnaselt Luigale ühiskonna elu jälgija. Selle kinnituseks esitab ta ülevaatliku artikli erakondade olukorrast pärast referendumit. Seal annab ta otsekoheste ning kriitilise hinnangu erakondade tegevusele.

Referendumi eel kirjutas Päewalehe veergudel Heinrich Bauer. Tema käsitlus on väga asjatundlik. Baueri käsitluses on kesksel kohal Eesti võrdlemine Euroopaga. Tema loob kuvandi euroopalikust ning vabameelsest usuõpetusest. Ta rõhutab, et vaba õppeaine algkooli õpekavva lisamisega sarnaneks Eesti Euroopaga ning liiguks oma arengus edasi, mitte ei jääks sarnaselt Venemaale teistest riikidest maha.

Üheks huvitavamaks selle perioodi leiuks on Jaan Lattiku artiklid, mis ilmusid nii Postimehes kui Päewalehes. Lattik kirjutas referendumile eelnenud perioodil, kui ta käsitles valitsevat protsessi võitlusena. Pärast referendumit võtab Lattik võitluse tulemused kokku ning kirjutab olukorrast pärast lahingut. Tegemist on kõige kõnekama kujundiga, mis rahvahääletusest usuõpetuse teemal ajalehtedes luuakse.

Postimehe ja Päewalehe erinevusena saab välja tuua, et Postimees vaatleb oma lugejat kui poolthääletajat. Päevaleht keskendub sellele, et lugeja soovib põhjalikku, tasakaalustatud ülevaadet hetkel toimuvast. Postimehe artiklid oli lühemad ja konkreetsemad, samas esines rohkem propagandistlikke loosungeid ja üleskutseid rahvahääletusel osalemiseks. Päewaleht seevastu pakkus erinevaid seisukohti ja teemakäsitlusi ning tõi teksti sees näiteid vastaste kihutustööst ja püüdis luua tasakaalu erinevate osapoolte ja nende käsitluste vahel. Oma

auditooriumina võis leht näha mõtlevat kodanikku, kes erinevaid teemakäsitlusi võrreldes teeb otsused hääletuse osas ise.

Kokkuvõtlikult saab analüüsitud artiklite põhjal kinnitada, et 1923. a jaanuar–märtsi Postimehes ja Päevalehes kajastatud usuõpetuse temaatika on sarnane õppeainet soosiva hoiaku poolest. Sel perioodil kahes päevalehes ilmunud lood oli kirjutatud poolthääletajate stiilis. Vaheldumisi domineeris nii usuõpetuse kui ka poliitiline diskursus. Kuid antud käsitluse puhul on need kaks diskursust tihedalt põimunud ning üksteist täiendavad.

BIBLOGRAAFIA

Annusson, J. (1923) *Kool ja usuõpetus*. Tööerakonna Keskkomitee, Tallinn, Vaba Maa

Aru, K. (2005) *Päevaleht 1905–1941. Päevaleht ja tema ajastu*. Eesti Päevaleht

Aunver, J. (1953) *Eesti rahvakiriku ristitee*. Stockholm, EELK Komitee

Fairclough, N. (1989) *Critical discourse analysis in practice: description, in Language and Power*. Longman, London 109-139

Fairclough, N. (2001) *Language and Power*. Longman, London

Harro, H. (2000). *Ajakirjandusžanrite areng*. Kogumikust: *Peatükke Eesti ajakirjanduse ajaloost 1900-1940*, lk 79–107

Harro, H., Somelar, M. (1996) *Eesti ajaleheturu kujunemise aspekte kahe maailmasõja vahelisel perioodil*. Eesti ajakirjanduse ajaloost X, Tartu

Helm, H. (1936) *Lühike eesti ajakirjanduse ajalugu*. Tartu, Eesti Kirjanduse Selts

Hennoste, T. (2002) *Suulise kõne uurimine ja sõnaliigi probleem*. Teoreetiline keeleteadus Eestis. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4.

Kasik, R. (2002) *Lingvistiline tekstianalüüs*. Teoreetiline keeleteadus Eestis. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4.

Kasik, R. (2005). *Teksti uurimine Tartu Ülikoolis*. Tekstid ja taustad IV. Tekstiliigivaatlusi. Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli

Laherand, M. (2008) *Kvalitatiivne uurimisviis*, Tallinn

Lattik, J. (1950) *Teekond läbi öö. 1. osa*, Orto

Lauk, E. (1996) *Eesti ajakirjanduse süsteemi kujunemine*. Eesti ajakirjanduse ajaloost X, Tartu

Lauk, E. (2000) *Peatükke Eesti ajakirjanduse ajaloost 1900-1940*. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond, Tartu

Lauk, E. et al. (2000) Eesti ajakirjanike lühielulood. *Peatükke Eesti ajakirjanduse ajaloost 1900-1940*, lk 207–235

Lumiste, L. (1977) *Eesti ajakirjanduse ajalugu*. Stockholm

Pullerits, P (1997) *Ajakirjanduse põhižanrid*. Tartu Ülikooli Kirjatus, Tartu

Raud, M. (1962) *Sulg ja raamat: mälestusi ajaloo pööriaegadest*. Lund, Eesti Kirjanike Kooperatiiv

Roos, H. (1923) *Kas usuõpetus või mitte?* Tallinn, Vaba Maa

Valk, P. (1997) *Ühest heledast laigust Eesti kooli ajaloos: usuõpetus Eesti koolides aastatel 1918-1940*, Tallinn, Logos

Vellner, H. (1929). *Pro ja contra*. Õitsituled, Eesti Ajakirjanike Liidu album

Wooffitt, R. (2005) *Critical Approaches to Discourse Analysis in Conversation Analysis and Discourse Analysis*, SAGE Publications, London

Usuõpetuse õpekava algkoolidele: [kinnit. 22. okt. 1923] Haridusministeerium

Eesti Statistika : kuukiri = Recueil mensuel du Bureau Central Statistique de l'Estonie / Riigi Statistika Keskbüroo väljaanne Tallinn, Riigi Statistika Keskbüroo, 1922–1940

ARTIKLID:

Päewaleht 1923. Nr.1. 2. I, lk 2. Usuõpetus koolides.

Päewaleht 1923. Nr. 6. 8. I, lk 2. Kas meil on koolides usuõpetust tarvis? H. B

Päewaleht 1923. Nr.11. 13. I, lk 2. Wõitlus on käimas (usuõpetuse asjus) Jaan Lattik.

Päewaleht 1923. Nr. 29. 31. I, lk 2. Kui usuõpetus kooli tuleb. G. E. Luiga.

Päewaleht 1923. Nr. 42. 13. II, lk 2. Rahvahääletuse keerdküsimus. (Usuõpetuse asjus) H. B.

Päewaleht 1923. Nr. 46. 17. II, lk 2. Esimene rahvahääletus. Luiga.

Päewaleht 1923. Nr. 50. 22. II, lk 2. Rahvas ise otsustamas (Rahvahääletuse tagajärgedest usuõpetuse küsimuses) H. Rebane.

Päewaleht 1923. Nr. 54. 27. II, lk 2. Rahvahääletus ja meie poliitilised erakonnad. H. Rebane.

Päewaleht 1923. Nr. 55. 28. II, lk 2. Rahvahääletus ja haridusministeeriumi uued ülesanded. Luiga.

Päewaleht 1923. Nr. 60. 5. III, lk 2. Pärast lahingut. Jaan Lattik / nr. 63. 8. III, lk 7. Õpetajate liidu pöördumine.

Postimees 1923, 14. I, Nr.12, lk 2. Wõitlus on käimas. Jaan Lattik.

Postimees 1923, 10. II, Nr. 39, lk 1. Mis on meil seisukoht usuõpetuse rahvahääletuse asjus? Jaan Tõnisson.

Postimees 1923, 15. II, Nr.44, lk 1. Usuõpetus koolis I. Peeter Põld.

Postimees 1923, 16. II, Nr.45, lk 1. Usuõpetus koolis II. Peeter Põld.

Postimees 1923, 16. II, Nr.45, lk 2. Mis on usuõpetuse hääletajal tarwis teada?

Postimees 1923, 17. II, Nr.46, lk 1. Usuõpetus koolis III. Peeter Põld.

Postimees 1923, 18. II, Nr.47, lk 1. Rahvahääletusele – usuõpetuse poolt! J. Tõnisson.

Postimees 1923, 20. II, Nr. 49, lk 1./Art. dat: 19. II. 23. Rahvahääletuse tagajärjed

Postimees 1923. 21. II, Nr.50, lk 1. Alla kirjutatud 20. II. 23. Kaalu peal. J. Tõnisson.

Postimees 1923. 23. II, Nr.52, lk 1. Alla kirjutatud 22. II, 23. Otsustatud! J. Tõnisson.

Postimees 1923. 2. III, Nr.58, lk 1. Iseloomulikud jooned meie ajakirjanduse hingolust.

Postimees 1923. 4. III, Nr.60, lk 2. Pärast lahingut. Jaan Lattik.

INTERNETI ALLIKAD:

Eesti Ajutise Walitsuse ajutised määrused koolide kohta

ERA.31.1.17;27.11.1918–30.12.1918 (Saaga digiteeritud arhiivallikad)

http://www.ra.ee/dgs/browser.php?tid=68&iid=110700200568&img=era0031_001_0000017_00007_t.jpg&tbn=1&pgn=1&prc=40&ctr=0&dgr=0&lst=2&hash=6c947a9942b4c374be8763d6d991e841 (kasutatud 05.05.14, NB! juurdepääs sisselogimisel)

Eesti haridusministrid <http://www.hm.ee/index.php?03308> (kasutatud 17.04.14)

Eesti biograafiline andmebaas ISIK

<http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=4027> (kasutatud 03.04.14)

Eesti biograafiline andmebaas ISIK

<http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=4027> (kasutatud 02.03.14)

Eesti biograafiline andmebaas ISIK

<http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=2976> (kasutatud 02.03.14)

Eesti biograafiline andmebaas ISIK

<http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=1928> (kasutatud 02.03.14)

Eesti kultuurilooline veeb. Sirje Olesk.

http://krzwlive.kirmus.ee/et/lisamaterjalid/ajatelje_materjalid?item_id=225&table=Persons (kasutatud 03.04.14)

Eesti biograafiline andmebaas ISIK

<http://www2.kirmus.ee/biblioserver/isik/index.php?id=184> (kasutatud 22.04.14)

Haridus- ja teadusministeerium: Eesti haridusministrid

<http://www.hm.ee/index.php?03308> (kasutatud 22.04.14)

Eesti keele käsiraamat. Leksikoloogia. Leksikaalsed suhted. Sünonüümid

<http://www.eki.ee/books/ekk09/index.php?id=523&p=6&p1=4> (kasutatud 22.04.14)

Eesti keele käsiraamat. Leksikaalsed suhted. Tabusõnad ja eufemismid

<http://www.eki.ee/books/ekk09/index.php?p=6&p1=4&id=524> (kasutatud 18.04.14)

Eesti keele seletav sõnaraamat

<http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=ehk&F=M> (kasutatud 22.04.14)

Eesti Kirik 2009. *Jaan Lattik – võitleja usuõpetuse eest Eesti koolis*

<http://www.eestikirik.ee/jaan-lattik-voitleja-usuopetuse-eest-eesti-koolis/>

(kasutatud 14.04.14)

Discourse(s) of religious education during January-March 1923 in nationwide
Estonian daily newspapers Postimees and Päewaleht

SUMMARY

Referendum on religious education was held in Estonia from February 17th to 19th, 1923. A decision was adopted that religious education is going to be included in the curriculum. Processes related to religious education referendum gained wide attention in press media. In my thesis I focus to articles on religious education published in two Estonia-wide daily newspapers Postimees and Päewaleht.

In my thesis Norman Fairclough's discourse analysis model is applied. Relying on Fairclough's critical discourse analysis method I point out apparent and hidden attitudes and stands towards religious education. I try to present the influence various writers have on readers concentrating on linguistic performance, grammar and text structures they apply.

The aim of current thesis is to provide an overview about historic discourse of religious education. Dr. theol. Pille Valk has addressed the first period of Estonian Republic's independence as a bright spot in the history of Estonian school system. Current master's thesis takes a step to fill this gap focusing on 1923 religious education referendum' interpretations on the pages of daily newspapers Postimees and Päewaleht.

In order to approach the articles systematically I have set following questions:

1. Who are the actors writing the most about religious education and what kind of image they create for religious education?
2. How is religious education topic addressed in Postimees and Päewaleht from January to March, 1923?
3. How and to what extent discourses of two major daily newspapers diverge?

In this master's thesis 20 articles concerning religious education and published in two major Estonian daily newspapers Päewaleht and Postimees from January to March 1923 have been analysed. There were ten articles on the topic published in both daily newspapers. Articles published during three months period gave comprehensive overview about the discussion on religious education. Different public actors took the floor in the newspapers. Articles published by Georg Eduard Luiga, Hans Rebane, Heinrich Bauer, Jaan Lattik, Peeter Põld and Jaan Tõnisson were selected for particular analysis.

The most productive writer was Jaan Tõnisson, who issued five articles. Unlike other writers, articles by Tõnisson were shorter. He focuses less on contradicting his opponents' propaganda and opinions. Tõnisson's articles concentrate on communicating the ideology of the People's Party (Rahvaerakond). It is important to note that he has signed only one out of his five articles. In this article Tõnisson presents his party's stand concerning incoming referendum. In his articles he expresses favourable opinion for religious education. Speaking for religious education classes Tõnisson creates them image of an optional subject. Georg Eduard Luiga, editor-in-chief of Päewaleht, has written during given period three articles. Luiga's articles express strive for balanced and neutral approach. His articles focus mainly on the curriculum of the religious education. One can see him as a journalist in watchdog position. Luiga observes activities of both right and left wing parties and shows up criticism towards their approaches. In Luiga's approach the importance of the ministry of education and its' position is stressed. Luiga is opinionated that ministry is responsible for assuring proper arrangements for religious education at schools. According to Luiga religious education is meaningless in the context of referendum, because voters had no information what they were actually voting for. Luiga takes again the position of active journalist and urges the ministry of education for further steps.

Peeter Põld is different from all the other writers. In fact he wrote just one long article that was cut and divided for three issues of Postimees. Põld's trilogy can be characterised as fictional or essayist articles that had strong pro-Christian emphasis. Põld is fervent supporter of religious education. His dogmatic

approaches of Christianity, the fight between good and evil and divine predestination are examples that confirm it. Põld speaks in his article as educationalist, attaching to religious education specific educational confirmation. In Põld's approach religious education shifts to the question of national identity. He is on opinion that religion and religious education at schools will guarantee sustainability for young Estonian Republic and Estonians.

Hans Rebane wrote in Pääwaleht after referendum. Rebane approach is dominated by political discourse. He monitors the power people have executed with referendum and focuses on the situation political parties have after referendum. Rebane regards the issue of religious education as peoples' discontent towards the government. Religious education as a subject is a political issue that redefines the power relations at the parliament. Like Luiga, Rebane is observing changes in the society. To propound it, he presents comprehensive article about the situation of political parties after the referendum. He has straightforward and critical opinion about the activities of the parties.

Before the referendum Heinrich Bauer was writing in Pääwaleht. His approach is very proficient. His approach is focused on comparison of Estonia and Europe. He creates an image of European and liberal religious education. Bauer stresses that complementing optional subject to curriculum Estonia would resemble European countries and would take a step further not retard like Soviet Russia.

Among interesting findings of this period were articles by Jaan Lattik, issued both in Postimees and Pääwaleht. Lattik wrote before referendum and he regarded the whole process as a battle. After referendum Lattik resumes the results and writes about the *status quo* after the battle. It is the most expressive pattern that is created in the newspapers for the religious education referendum.

Comparing Postimees and Pääwaleht one can say, that Postimees sees its' readers as affirmative voters. Pääwaleht is focused to provide to its' readers profound, balanced overview of the process. Pääwaleht could see among its auditorium a thinking citizen who takes his/her decisions after reading and comparing these approaches.

To sum up the articles from January to March 1923 in Postimees and Päewaleht concerning religious education topic both newspapers had similar favorable attitude for the subject at school. Articles issued in both Estonian daily newspapers were written in affirmative voters' style. Religious education and political discourse dominated alternately. Concerning current thesis these two discourses are tightly bound and complementary.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Marge Tasur,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose Usuõpetuse diskursus(ed) 1923. aasta üleriigilistes Eesti päevalehtedes Postimees ja Päewaleht, mille juhendaja on dr. theol. Olga Schihalejev.
 - 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **05.05.2014**